Sayı 21 İKİNCİ TEŞRİN 1934 Cilt 4

ÜLKÜ

Bu Sayıya İlâve:

Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Ankara'da Nasıl Kutlulandı

ENVER BEHNAN

İÇİNDEKİLER

AYDA BİR ÇIKAR SAYISI 25 KURUŞ

"ÜLKÜ„ nün birinci sayısı yeniden hazırlanmaktadır. Abone bedelini vermiş okuyucularımıza gönderilecektir.

ON İKİYE BASTIK

HER insanın doğduğu bir gün vardır; bu, insanın et ve kemik olarak dünyaya geldiği gündür. Milletlerin *doğduğu* gün yoktur, *yeniden doğduğu* gün vardır. Bir yeniden doğma günü olan her mesut milletin talili fertleri için o gün müşterek bir ruhî doğum günüdür. Asıl yaşayışları o gün başlamış olan yurttaşlar bu dönümü kutlarken ruhan hep bir yaşta olduklarını duyarlar; kafalariyle, gönülleriyle aynı yaşta milyonlarca insan olmanın heyecanını, kudretini en çok o gün tadarlar.

Yurttaşlar, 29 Birinci Teşrin 1934 günü hep beraber on biri bitirdik, 12 cümhuriyet yaşına bastık, mutlu olsun.

ABONE PARALARINI ANKARA'DA HAKİMİYETİ MİLLİYE MATBAASINDA "ÜLKÜ„ HESABINA GÖNDERİNİZ.

"ÜLKÜ" nün sayıfaları inkılâplarımızı yaymıya yarayacak veya yayma yolları üzerinde düşündürecek bütün yazılara açıktır. "ÜLKÜ" ye yazı yazanlara para verilmez.

Neşrolunmıyan yazılar geri yollanmaz.

"ÜLKÜ" ye paralı ilân konmaz. Yalnız memlekete inkılâp ve kültür sahasında hizmet eden eser ve işlerin ilânları parasız neşrolunur.

"ÜLKÜ" nün bir sayısının fiyatı — ilâveli veya ilâvesiz — yirmibeş kuruştur.

"ÜLKÜ" nün yıllık abone fiyatı 2 5 0 kuruştur. Yalnız ilk mektep muallimleriyle Üniversite ve her derecedeki mektepler talebeleri için abone fiyatı 175 kuruştur.

"ÜLKÜ" nün altı sayısı bir cilt, iki cildi bir yıllıktır. Mecmuaya ancak yıllık abone yazılır ve her aboneye cilt başından mecmua gönderilir. Yalnız hesapları mali yıla bağlı resmî daireler bu kayitten müstesnadır.

"ÜLKÜ" nün her sayısı, içinde yazısı bulunan zatlere, parasız olarak gönderilir.

İmtiyaz sahibi: Nusret Kemal; Umumî neşriyatı idare eden: Necip Ali.
Ankara'da Hakimiyeti Milliye Matbaasında basılmıştır.

Sayı: Yirmi bir
Cilt: Dört

İkinci teşrin 1934

ÜLKÜ
HALKEVLERİ MECMUASI

CÜMHURİYET BAYRAMINI KUTLARKEN

NAFİ ATUF

BİR Cümhuriyet Bayramı daha yaşadık. Ve bu bayram dolayısiyle bir daha kafamızı yaptığımız işler üzerinde işlettik; ileriye doğru gözlerimizi diktik.

Cümhuriyet yıllarında millî kudret neler yaptı? Bunun her yönden hesabı, geçen yıl ulusca anlaşıldı. 11 yıllık çalışmalara toplu bir bakış, kendimize güveni arttırdı, ve düşündük ki, şuurlu toplu çalışma, binbir yoksulluklar içinde bile hesabın üstünde işler başarmanın tılsımıdır.

Aradan geçen bir yılın hesabı da zengindir. Yalnız millî kalkınmanın esaslı unsurlarından olan iktısadî kalkınma yönünden bu yıldaki çalışmaları gözönüne almak yeter. Türkiye'nin sanayileşmesi demek, yalnız iktısadî bakımdan Türkiye'nin kuvvetlenmesi demek değildir. Sınaî inkişaf, kendisiyle yanyana bütün içtimaî inkişaflara âmil olabilir. Bugünkü medeniyetin bir sıkıntısı sanayiin kötü organize edilmiş olması ise, bir kaynağı ve temeli de endüstrinin kendisidir.

Türlü sebeplerle kapanık kalmış millî enerjileri harekete getirmek kolay olmamıştır. İstiklâl savaşı, bütün cümhuriyet tarihi, Büyük Şefin, bu millî enerjiyi coşturmak için yaptığı hamlelerle doludur. Fertlerde irade denilen şey, millet genişliğinde düşünülünce milletin kendine güvenmesi olur. Bu güveni kırmak için asırlarca içten, dıştan çalışanlar oldu. Ve bir zaman geldi ki, her iyi, güzel, büyük işin ancak bir yabancı emtiası olabileceği kanaati bu güzel ülkede yayılmış göründü.

Bu en büyük tehlikedir.

Bu en büyük tehlikeyi atlatmış bulunuyoruz. Yanlışlarımızın ve kusurlarımızın bir bünye hastalığı değil, bir bilgi noksanı olduğuna inanıyoruz ve ruhlarımızda kamçılanan bir gayretle her gün bilgilerimizi düzeltmede ve artırmadayız. Türkiye'nin

havasında artık statik ve passif bir karabulut yok. Onda dinamik ve aktif bir cemiyetin çalışkan ve diri manzarası var.

Başarılan işlerle ne kadar övünüyorsak, daha yapmak zaruretinde olduğumuz işleri düşündükçe azmimize, bilgimize, toplu çalışma kudretimize ok büyük hamleler vermek mecburietinde bulunduğumuzu görüyoruz. ndi kendini görebilmek, kendi içie çevrilerek tenkit yapmak büyük hassadır. Bu, menfî terbiye değil, büyük işler yapmak istiyenlerin en kudretli muvaffakiyet vasıtalarındandır. On yılda yapılmış işler içinde bizi tatmin etmiyenler varsa, bunu, görüş, ancak ilerdeki on yılda bunları başarmanın saiki olabilir.

Benliğimizde bu yüksek ve büyük aksülâmeli gördükçe, yığının silkinerek kendi kendin ... lamak gayretine kıvaçla şahit ... a her büyük, güzel, doğru v... i yapmanın kaynağı olan b... büyük yaratıcısı ve Tür... ınun En Ulusu önünde saygı ... gilelim ve onun ruhlarımıza sindirdiğimiz bu büyük hitabını tekrar dinliyelim :

Türk milleti,

Kurtuluş savaşına başladığımızın on beşinci yılındayız. Bugün cümhuriyetimizin onuncu ...nı doldurduğu en büyük bayram... Kutlu olsun...

Bu anda büyük Türk milletinin bir ferdi olarak bu kutlu güne kavuşmanın en derin sevinç ve heyecanı içindeyim.

Yurttaşlarım,

Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cümhuriyetidir. Bundaki muvaffakiyeti Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak azimkârane yürümesine borçluyuz. Fakat yaptıklarımızı aslâ kâfi görmüyoruz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz. Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medenî memleketi seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız.

Bunun için bizde zaman ölçüsü geçmiş asırların gevşetici zihniyetine göre değil, asrımızın sürat ve hareket mefhumuna göre düşünülmelidir. Geçen zamana nispetle daha çok çalışacağız. Daha az zamanda daha büyük işler başaracağız.

Bunda da muvaffak olacağımıza şüphe yoktur. Çünkü Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir.

Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettireyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihî vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda yük-

selmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fıtrî zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlar sevgisini ve millî birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besliyerek inkişaf ettirmek millî ülkümüzdür.

Türk milletine çok yaraşan bu ülkü, onu bütün beşeriyette hakikî huzurun temini yolunda kendine düşen medenî vazifeyi yapmakta muvaffak kılacaktır.

Büyük Türk milleti,

On beş yıldanberi giriştiğimiz işlerde muvaffakiyet vadeden çok sözlerimi işittin. Bahtiyarım ki, bu sözlerimin hiçbirinde milletimin hakkımdaki itimadını sarsacak bir isabetsizliğe uğramadım.

Bugün aynı iman ve katiyetle söylüyorum ki, millî ülküye tam bir bütünlükle yürümekte olan Türk milletinin büyük millet olduğunu bütün medenî âlem az zamanda bir kere daha tanıyacaktır.

Aslâ şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük medenî vasfı ve büyük medenî kabiliyeti bundan sonraki inkişafiyle âtinin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır.

Türk milleti,

Ebediyete akıp giden her on senede bu büyük millet bayramını daha büyük şerefle, saadetlerle, huzur ve refah içinde kutlulamanı gönülden dilerim.

Ne mutlu Türküm, diyene...

T Ü R K   T A R İ H İ

ANADOLU'da EN ESKİ TÜRK MEDENİYETİ: ETİ İMPARATORLUĞU

MEHMET SAFFET

CÜMHURİYETİMİZİN on birinci yıldönümünü kutlulamakta olduğumuz şu sırada, ÜLKÜ'nün saygılı kuyucularına bu satırları yazarken bize, millî kültürümüzü, millî benliğimizin bütün incelikleriyle açan istiklâl medeniyet ruhiyle dolu tarihî varlığımızın enginliğini gösteren Büyük Reisimizin önünde, tarihin o en harikalı dehasının ilham veren hususunda bir kere daha derin bir hürmet, sonsuz bir muhabbet ve şükran duygusiyle iğiliyoruz. O, binlerce senedenberi bütün beşeriyetin ıslah ve temdinine yarayan büyük Türk milletinin kudret ve asaleti toplanmıştır. Tarihte hiçbir fert, Türk milletinin manevîyatını temsil edici bu yüksekliğe ulaşmamıştır. Onun içindir ki, onun harikalı dehasiyle meydana çıkarılan tarih davamız bugün ilmin en son araştırmasiyle teeyyüt etmiş bulunuyor. Bu tarihî hakikatler önünde artık millî benliğimizin enginliğini idrâk etmiş bulunuyoruz.

Osmanlı saltanatının son asırlarında uğradığımız felaketlerin intibahı devrinde bulunduğumuz şu sırada, milletimizi yükseliş savaşında behemehal muvaffak kılmak ve lâyık olduğu mevkie eriştirmek için bunlar birer kudret kaynağı oluyor. Milletimizin derin sevgi ve itimadını taşıyan İsmet Paşa Hazretlerinin yüksek dirayetli reisliği altında hükûmetimizin her sahadaki ciddî çalışkanlık ve ülkülü gayretleriyle her gün aydınlık ufuklara doğru ehemmiyetli bir ilerleyiş yapmakta olduğumuzu bütün dünya takdirle ve hayranlıkla seyrediyor.

Kültür sahasında tarih ve dil hareketleri iki ana istikamet ve çalışma yolu arzeder. Çalıştıkça millî kültürün derinliklerinde sevinçlerle karşılaştığımız yeni yeni hakikatler buluyoruz. İşte Anadolu'da Etilerin tarihi de bunlardan biridir. Binlerce sene evel bu topraklarda yaşamış olan atalarımızdan bize geçen içtimaî mirası yüzüstü bırakmaktan kurtararak aydınlatmak gerektir.

Orta Asyadan o zamana göre yüksek bir medeniyet hamulesiyle Anadolu'ya gelen Etiler mütevalî hamlelerle Ege kıyılarına kadar genişlemiş olan bir İmparatorluk kurmuşlardı. Akdeniz kıyısına yakın Karabel ve Sipil Kayası heykelleri garba yürüyüşü temin eden kudretin ifadesi olduğu gibi, Öyük ve Boğazköyde bulunan muhteşem âbideler de medenî yüksekliklerinin ebedî vesikalarıdır.

Eti İmparatorluğu, yarı müstakil muhtelif devletlerin bir konfede[illegible] yonu şeklinde idi.

Bu mütekâmil bir imparatorluk şeklidir.

Bütün hükûmet ve siyasî tahaffuz vasıtaları içinde kurulması ve yaşatılması en güç olan sistem federatif sistemdir. Bu, öyle bir sistemdir k[illegible] federasyon içinde her mıntakanın, her içtimaî heyetin kendisine ait o[illegible] ;ak hükûmet ve idare salahiyetinin derecesini, kendisinden alınıp umumî me[illegible] faat için merkeze verilmesi icap e[illegible] salahiyet mıkdarından doğru ayırabilmek gerektir. Nazarî çok sade görünen bu sistemin t[illegible] çok güç ve karışıktır. Zira, alıkc[illegible] ması icap eden mahallî hürriyet istiklal derecesiyle umuma ait [illegible] düzeni ve tabiiyeti uzlaştırıp işletm[illegible] hiç şüphesiz yüksek bir kültür ve medeniyet seviyesini istilzam eder. Bu sistemin kuruluş ve işletilişinde vatandaşın hürriyet ve mesuliyetinin yüksek bir değeri ve rolü vardır. Burada diğer sistemlerde olduğundan çok daha az cebir ve tazyik olmasına mukabil, içten gelen millî vazife ve mesuliyet şuuru yüksektir. Onun içindir ki, böyle federatif bir sistem yüksek bir fikrî ve ahlakî tekâmül ve medeniyete dayanır.

Anadolunun fizikî şeraiti, âbidelerin vaziyeti ve son zamanlarda meydana çıkarılan birçok tabletlerin ve siyasî vesikaların okunması bu imparatorluğun sahası hakkında bize oldukça kat'îleşmiş fikirler vermektedir. Eti Kıralları komşu memleketlerle ve imparatorluk dahilindeki yarı müstakil devletlerle yaptıkları muahedelerin muntazam kayıtlarını saklamakta idiler. Bu vesikaların hepsi okunup bittiği zaman siyasî vaziyeti tafsilatiyle anlamak mümkün olacaktır. Bununla beraber şimdiden ana hatlarını vuzuhla tayin edecek mevkideyiz. Hudutların ekseriya şu veya bu prensliğin siyasî hegemonyasına [illegible]-e değiştiği, muahedelerde görünür. İmparatorluğun merkezi olan Hat[illegible] şehrinin mevkii kat'î olarak tespit [illegible]dilmiştir. (1)

[illegible]) Bundan evel hükûr[illegible] merke[illegible]an Kuşar, yahut Kusar'ın yeri he[illegible]z tespit edilememiştir. Buna dair [illegible]zı mütalealar vardır : [illegible]ti sülâlelerinin kuranların aslî [illegible]rı Kussar idi. Sübbiluliuma'[illegible]e ikinci sülâlenin mües[illegible]sis[illegible] [illegible]attusilis ile birinci sülâlenin mu[illegible]ssisi olan Labornas, yah[illegible] Tobornas (M.E. 1900) mutlaka K[illegible] sar Kıralları idiler [illegible]. Forrer'in [illegible] ki haklı ol[illegible] [illegible] ettiği gibi "[illegible] yük Kıral" [illegible]ını taşıyan Bi[illegible] Mursil de Ku[illegible]sar Kıralı idi. Daha [illegible] ki bir hükümdar olan Kusar Kıralı Anittas'ın Eti ülkesi fütuhat[illegible] tasvir eden ha[illegible] arı mahfuzdur.

Şu hal[illegible] [illegible] Kırallığının [illegible]ah-har devri [illegible] [illegible]arı Kusar'a [illegible] "Kapad[illegible] [illegible]etleri Kussa[illegible] Samukha'ya olduğunu gösterir. Burası [illegible] Kırallığının cenubu şarkisin[illegible] [illegible]ere düştüğünü Eti metinlerind[illegible] anlıyoruz. Profesör Garstang onu Samasata Samsat olarak göstermekte belki de haklıdır. Bu malumattan çıkan esas netice şu-

Etiler bu şehre Hattusas demekte idiler. Şimdiki Boğazköy bu şehrin bulunduğu yere pek yakındır.

Burası Orta Anadolu yaylasının şimali şarkîsinde Delice ırmağın mem balarında ve Büyük Kızılırmak havzasının ortasındadır. Hükûmet merkezinin imparatorluğun her tarafına hâkim, yüksek, merkezî bir mevkide bulunduğu derhal göze çarpar. Askerî bakımdan müdafaa kabiliyeti itibariyle de bu kadar mükemmel bir hükûmet merkezi ender bulunur.

Etiler devrinde Kızılırmak mecrası üzerinde siyasî ve askerî ehemmiyeti haiz üç nokta olduğu anlaşılıyor. Bunlar şimdiki Kesikköprü, Çeşme köprü ve Yahşihan'ın bulunduğu yerlerdir.

İmparatorluk merkezi bu üç mühim askerî mevki ile emniyet altında idi. Kızılırmağın diğer tarafları ise, şimalde olduğu gibi kayalıklar, yahut cenup ve garpta olduğu gibi dik yamaçlarla geçilmeğe müsait değildi.

İmparatorluğun büyük şehirlerini birbirine bağlıyan ve komşu devletlerle münasebetleri temin eden yolların izleri görünmektedir. Gâvurkalesi, Yağrı, Doğanlıdere, ve Beyköy'de bulunan Eti âbideleri imparatorluk merkezinden garba doğru giden yolu tebarüz ettirir. Bu yol, bugünkü demiryolu ile en eski zamanlarda İran ve Mezopotamya'ya ulaşan yol istikametindedir ve aynı geçitleri takip eder. (2)

Konya da, eski zamanlardanberi yol ların birleştiği yerdir. Bu şehrin Etiler zamanındaki ismi Kuvanna idi. Bunun, klasik devirdeki İkonium ve şimdiki Konya kelimesiyle münasebeti göze çarpmaktadır.

Hattusas'tan imparatorluğun muhtelif taraflarına giden yolların Amasya, Sivas, Kayseri ve Konya istikametlerinde olduğu anlaşılmaktadır. (3) Yolların daha ziyade şarka ve cenubu şarkîye müteveccih oluşu, rakip düşman memleketlerin bu taraflarda bulunmasından ileri gelmektedir.

İşte sonradan Eti İmparatorluğunu meydana getiren Hattusa site devleti ilk zamanlarda bu Kızılırmak havzası içinde kurulmuş ve inkişaf etmişti.

---

dur ki, Eti Hükümdarlarının asıl merkezi olan Kussar Kuman ile Malatya arasındaki dağlık mıntakada idi."

A. H. Sayce, Journal of the Royal Asiatic Society, April 1928 S. 257-264.

Kuşar, yahut Kussar'ı merkez yapan Etilerin hükümdarı Anitaeshain Alişarda bulunan tabletlerde yazılı Prens Anita olmasını muhtemel gören Schmidt bu münasebete büyük bir ehemmiyet veriyor. Hakikaten bu ilk arazmalarda Alişarın Boğazköyden ziyade Kusar'a yakın olduğu tahmin edilebilir."

Türk Tarihi, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, sayı 1, S. 44.

(2) Ramsey, Journal of Royal Asiatic Society, cilt XV, sayıfa 100-192.

(3) Garstang, The Hittite Emprire, London, 1929. S. 76.

Komşu memleketler :

İmparatorluğun siyasî tarihine başlamazdan evel hudutlar üzerinde bulunan ve kendisiyle sıkı münasebetlerde bulunmuş olan komşu memleketlere bir göz gezdirmek faydalı olacaktır.

Dünyanın en eski medenî cemiyetlerinden biri olan Elâmların Etilerle olan ırkî ve siyasî münasebetlerini anlamak için dillerindeki, idarî ve dinî sistemlerindeki benzerliğe ve seramik evanisindeki müşterek vasıflara bakmak kâfidir. Elâmların merkezi olan Susa'yı Ege kıyısiyle birleştiren büyük yol Eti âlemiyle irtibatı temin etmekte idi.

Dicle vadisinin biraz ilerisindeki Asur mıntakasiyle Eti sülâlelerinin sonuncuları arasında sıkı münasebetler vardı. Daha şarkta, İran yaylasındaki komşular, Medyalılar ve Farslar idiler. Diclenin şimal havzası Antitorosların cenup havalisi ise tamamen Hurri (4)lerin elinde idi. Mezopotamya ovasının Ninuvadan Kargamışa kadar uzanan kısmı da Asurî lerden evel Mitanni Prensleriyle idare edilirdi.

Fırat ve Diclenin daha aşağıdaki havzasında Etiler zamanında Korkunias namiyle tanılân Babil mıntakası, Eti medeniyeti ile doğrudan doğruya akraba olan en eski büyük medeniyetlerden birinin merkezi idi. Eti ve Sumer-Akat kayıtları bunların biribirleriyle olan sıkı temas ve münasebetlerini göstermektedir. Karaöyük'te bulunan ve Milâttan Eevl 21 inci asra ait olan tabletler ticarî münasebetlerden bahseder. Fırat nehri bunlar arasındaki irtibatı temin ediyordu.

Arabistan yarımadasından Mezopotamya ve Akdeniz havzalarına mütemadî dalgalar halinde gelen Samî ırklar da buradaki medeniyetlerle temas ederek inkişafa mazhar olmuşlardır.

Suriye, Eti İmparatorluğu hudutları içine girinceye kadar Anadolu yaylasındaki Eti teşkilatının büyük merkeziyle temas ve münasebette idi. Bu münasebetin, iki memleketi biribirinden ayıran Toros dağları üzerindeki Maraş geçidiyle temin edilmekte olduğu bu yol üzerinde bulunan Eti âbidelerinden anlaşılmaktadır.

Anadolunun garp ile münasebetine gelince; bu, deniz ve kara yolu ile daha kolaylıkla yapılıyordu. Çanakkale ve İstanbul boğazları Asya ile Avrupayı ayırmaktan ziyade birbirine bağlıyan iki boğazdır. Bir tarafta Sakarya vadileri, diğer tarafta Meriç ovaları Anadolu yaylasiyle Tuna havzası arasında mütemadî bir irtibat sahası olmuştur. Trova, bu saha üzerinde Çanakkale yoluna hâkim bir mevkide ve eski zamanlardanberi Etilerle siyasî ve askerî münasebetleri sabit olan bir medeniyet merkezi idi.

Şimalde de Sinop (Sinuva) ve Trabzon (Teburzia) limanları Cenubî Rusyadaki İskitlerle Anadolunun irtibatını temin ediyordu. Ege Denizi ise, Anadolu kıyılarını Yunanistan ve Girit sahillerine kolaylıkla bağlıyordu. En son tetkiklerle varılan kanaate göre, evelce iddia edildiği gibi Girit me-

(4) Bunların Mitannilerin bir kolu olmaları galip ihtimaldir.

deniyetinin Anadoluya müessir olduğu değil, Eti medeniyetinin İyonya vasıtasiyle harice intişar ettiği anlaşılmaktadır. (5)

Anadolunun Akdeniz havzasındaki bu medenî hâkimiyetini birçok lejandlar da teyit eder. Dinî mezheplerin ve ilâhların müşabeheti, meselâ, Cybele ve Rhea mabudu çok eski bir kültür ve ırk münasebetini göstermekte ve ihtimal ki bu, Eti hâkimiyetinden evele ait menşe ayniyetinden ileri gelmektedir. Frikya dağlarının ilâhesi İzmir'de Ana Sipinler ve Efes'te Artemis olmuştur. Buradaki mabette bulunan bazı fildişi heykelcikler Eti merkezindeki dinî âbidelerin sembolleri olduğu gibi, seramik eserler de yarımada üzerindeki müstakil bir medeniyet inkişafının tesirlerini göstermektedir. (6)

Şimdiye kadar bilinen Eti siyasî tarihini üç devreye ayırabiliriz :

1 — Kuruluş devri

2 — İnkişaf devri

3 — İnhitat devri

Birinci devir, ilk zamanlardan Sübbiluliuma zamanına kadar (1388) olan kuruluş devridir. İkinci devir büyük hükümdarın dahiyâne tevessü ve inkişaf hareketleriyle başlıyarak 3 üncü Hattüsilin ölümüne kadar devam eder (1280). Ondan sonraki devirde seri bir inhitat görülerek, nihayet (1200) tarihinde imparatorluk inhilâl eder. Gerçi inkişaf devrinde pek zayıf olan bazı hükümdarlar zamanında da inhitat alâmetleri görülmüşse de bunlar geçici bir mahiyeti haiz olduğundan o devir haricinde gösterilmemiştir.

Kuruluş devri :

Evelce Anadolunun eski halkları bahsinde söylendiği gibi Etiler Anadolu'ya çok eski zamanlarda gelmişlerdir. Bunun takriben M. E. 4000 senesine kadar çıkarmak mümkündür. Anadolunun bazı yerlerinde yapılan hafriyat ile meydana çıkarılan eserler bizi bu neticeye vardırır.

Anadolunun ilk zamanlarda bir site devletinden, yahut kabile teşekküllerinden ibaret olduğu anlaşılıyor. Bunlar içinde aynı ırktan olmakla beraber Eti ismini taşımıyanlar da vardır. Anadoluyu en eski zamandanberi işgal eden bu halk kütlesi Milâttan takriben 800 sene evel Orta Asyada yaşıyan büyük Türk medeniyetinin sahipleri idiler. Bazı iklim değişiklikleri neticesi olarak muhacerete mecbur kalan bu Türklerin bir kısmı da Anadoluya gelmiş bulunuyordu.

Sonraları bu site devletleri, yahut kabile teşekkülleri yer yer bazı sitelerin hâkimiyet ve nüfuzu altına girerek küçük konfederasyonlar meydana getirmişlerdi. Bu suretle hem müdafaa ve hem de maişet hususları kolaylaştırılmış oluyordu. Daha sonra bu küçük konfederasyonların birleşerek Eti Kırallığını meydana getirdiğini ve ilk defa merkezin Kuşar olduğunu görüyoruz.

Kuşar Kırallarının kimler olduklarını ve ne zamanlarda hüküm sürdüklerini henüz kat'î olarak bilemiyoruz.

Bütün Eti hükümdarlarının isimleri ve hangi tarihlerde hükümdarlık

---

(5) Aynı eser, S. 41.

(6) Aynı eser, S. 41.

sürdükleri tamamen ve kat'î olarak bilinmiyorsa da şimdilik elde bulunan vesikalardan şöyle bir cetvel tertip edilebilmiştir :

Pampa	M.E. 2700
Pithana	2300-1950 arasında
Anitta	
Dudhaliya I	1940-1915
Pu-Sarruma	1915-1890
Pavahtelmah	1890-1865
Labarna (Plabernas)	1865-1840
Hattusil I	1840-1815
Mursil I	1815-1790
Hantili I	1790-1765
Zidanta	1765-1740
Ammuva	1740-1745
Huzzija I	1715-1690
Telibinu	1690-1665
Alluvanna	1665-1640
Hantili II	1640-1615
Zidanta II	1615-1590
Huzzija II	1590-1565
Dudhaliya II	1565-1540
Arnuvanda I	1540-1515
(Bilinmiyen üç sülâle)	
Dudhaliya III	1420
Hattusil II	1415-1405
Dudhaliya IV	1405-1388
Sübbiluliuma	1388-1350
Arnavandas I	Evelkinin oğlu
Murilis III	1350 Evelkinin kardeşi
Muvatalla, yahut Mutallu	Evelkinin oğlu
Urkhi - Tessub	Evelkinin oğlu
Khattusil III	1280 amcası
Dudkhaliya V	oğlu
Arnuvandas II	oğlu
Dudkhaliya VI	oğlu

Hattusas'ta Eti devletini kuranın Kıral Flaberuas (M. E. 1865-1840) olduğu anlaşılıyor. Bu kuvvetli Kıral Akdenize kadar bütün Anadoluyu fethetmiştir. Bu isim sonraları emirname manasında olmak üzere kullanıldı. Bundan sonra Hattusil (M.E. 1840-1815) ve oğlu Mursilis (M. E. 1815-1790) ismindeki kırallar görülür. Halebi ve Babili ilk zapteden Hattusil I in oğlu I inci Mursilistir. Etiler Babile yavaş yavaş girmediler; dalgaları fırtına halinde oldu. Tek bir darbede Babili mahvetti, Birinci Sülâleyi yıktı, zafer tamam oldu. Etiler bu zaferlerinden sonra kısmı küllîleriyle vatanlarına döndüler.

Bundan sonra Hattusas'ta Hantilis I in (M. E. 1790-1765) hüküm sürdüğü zaman memlekette bir iğtişaş başlıyor. Askerî kumandanlar arasında mücadeleler oluyor. Bunu takiben isimleri henüz bilinmiyen 2 veya 3 kıraldan sonra Zidanta (M. E. 1765-1740), Ammuvas (M. E. 1740-1715) ve Huzziya I (M. E. 1715-1690) geliyor. Bunlar hakkında da maulmat yoktur.

Nihayet Milâttan 1700 yıl evel Tilibinus (M.E. 1690-1665) bütün rakiplerini mağlup ederek yeni bir sülâle kuruyor. Halep, Kargamış ve Tegarama'ya vassal kırallar nasbediyor. Tilibinus'un Boğazköyde bir emirnamesi bulundu. Bu emirname muharebe sebebiyle kıralın merkezde bulunmadığı zaman kendisine vekâlet edecekler hakkında bir talimattır. Mısır firavunlarından 3 üncü Totmozis (M. E. 1500-1450) Ön Asyaya tecavüz ettiği zaman Büyük Etilerden başka kimseden bahsolunduğunu işitmedi. Etilerden şimalin sisleri içinde kaybolmuş uzak ve harikulâde bir kavim

gibi bahsediyorlardı. Etilerin eski kahramanlıkları ve zaferleri Tilibinus'a ait hatıralarda yaşıyordu.

Bundan sonra gelen Aluvanna, Hantili II, Zidante II, Huzzija II haklarında da malumat yoktur. Müteakiben gelen 2 inci Duthalias ise, Halebi zaptederek bir taraftan Firavunlarla, diğer taraftan Mitanin (Diyarbekir) havalisindeki Hurri Kırallariyle ve Mezopotamyada bulunan hükümdarlarla çarpıştı. Etilerden korkma umumîleşti. Evelce birbirlerine düşman olan bu devletler şimdi birbirlerine yaklaştılar.

2 inci Duthalija'dan sonra gelen Arnuvanda I daha sonraki 3 sülâle ve onları takip eden Dudhaliya III, Hattusil II ve Dudhaliya IV hakkında malumat yoktur. Bunlar kuruluş devrinin son hükümdarlarıdır.

İnkişaf devri :

Sübbiluliuma (M. E. 1388-1350)

Eti İmparatorluğu Sübbiluliumanın (1388-1350) liderliğiyle yükseliyor. Mısır kayıtlarında Sapalulu, namiyle tanınan bu hükümdar babası İkinci Hattusil'den (1415-1405) site devletini tevarüs etmişti. Fakat bununla iktifa etmiyerek vazettiği planlar dahilinde ve askerî dehası sayesinde büyük imparatorluğu kurmuş ve büyük hükümdar unvanını kazanmıştı.

Tabletlerde zikredilen coğrafî isimlerin nereleri olduğu tespit edilemediğinden askerî harekât ve faaliyetleri tamamiyle takip edemiyoruz. Bununla beraber iptida garba doğru tevessü ettiği anlaşılmaktadır. Evvelâ, müstakil birçok Eti site devletleriyle ittifaklar aktetmiş ve Etilerden olmıyanları da kendisine vassal yapmıştı.

Suriye'ye geçmeden evel cenuptaki büyük Arzowa (7) ve Khalirabbat (8) Eti devletleriyle ittifaklar aktederek kendi nüfuzu altında Garbî Anadolu nun siyasî ahengini temin etmişti.

Bir asırdanberi Suriye Mısırlıların nüfuzu altında idi. Birinci Totmozis M. E. XI inci asrın sonlarında imparatorluğunun hududunu Fırat üzerinde Kargamış'a kadar uzatmıştı. XI inci asırda Üçüncü Totmozis, bu hududu biraz daha genişletmek hevesiyle o civardaki Eti kabileleriyle çarpışmıştı. Üçüncü Amenhetep Firevun olur olmaz buralardaki hâkimiyetinin sarsıldığını görerek bu hâkimiyeti idame için ordu sevketmeğe karar verdi. Eti İmparatorluğu henüz buralara kadar tevessü etmediği halde Mısırlılar bu civarda gene Etilerden olan müstakil kuvvetli Mitanni Kırallığı ile karşılaşıyordu. Mitanni Kıralı olan Tuşratta'nın selefleri Mısır hükümdar ailesiyle izdivaçlar yaparak siyasî münasebetin tarsinine çalışmıştı. Halası Dördüncü Totmozis'le ve kendi kız kardeşi de muasırı

---

(7) Burası Kilikya mıntakasıdır. İlâhları Tarkondemos mühründe görüldüğü gibi Tarko ismini taşıyordu. Winckler Treaty with Mitanni S. 40-41.

(8) Burası Malatya ve Tokmaksu mıntakasıdır. Mısırlılarla muharebelerinde mühim bir devlet olduğu görünüyor. Schrader, Keilinschiften U. Geschicht forschung, S. 151.

olan Firavunla evlenmişti. Asurlular tehlikesine karşı böyle bir siyaset kulanmak lazımdı. Şimdi bu siyaseti daha ziyade ilerleterek kendi kızını Mısır Veliahtı ile evlendirdi. Şimalî Suriye bir taraftan Mısır tabiiyetinde olmakla beraber diğer taraftan Mitanni Kıralının vassalı gibi idi (9).

İşte Sübbiluliuma imparatorluk plânını tatbike başladığı zaman Şimalî Suriye'nin vaziyeti bu merkezde idi. Karşısında bir taraftan Mısır, diğer taraftan da Mitanni kuvvetleri vardı.

Bunun için Torosları geçmeden evel Anadoluda tam bir vahdet meydana getirmiş ve kendi kuvvetlerinin emniyetini temin etmişti. İhtimalki harp usullerinde ve silâhlarında da yüksek dehası ile bir yenilik icat etmiş bulunuyordu. Bütün kazandığı zaferler ve muvaffakiyetler askerinin yüksek harp kabiliyetini ve kumandanlığındaki feraset ve dehasını göstermektedir.

İlk askerî hareketi Halebin şimalindeki Nukhasse'ye tevcih ederek bu mıntakayı az bir zaman zarfında kâmilen istilâ etmiş ve oraya bir vassal kıral tayin etmişti. Sonra Abino mın takasına dördüncü sırada arkasından, kendisini toplıyan Nukhasse Kıralı Suttara'nın tecavüzüne uğramış ve bir muharebe onu tamamen mağlup ederek bütün maiyeti ile esir edip nümayişle Hattusas'a göndermişti. Esir olanlar arasında bulunan oğlu Aitakamer İmparatorluğunun sadık bir müttefiki olarak Suriye orduları kumandanlığını aldı.

Sübbiluliuma, Nukhasse ile olan muharebelerde Mitanni Kıralının entrikalarını gördüğünden şimdi onu tedip etmeyi ve Mitanniyi hâkimiyeti altına almağı kararlaştırdı. Bir sene zarfında Fıratla Toroslar arasında bulunan bütün Mitanni ülkesini tamamen fethetmiş bulunuyordu.

Sonra Fıratı geçerken Mitanni Kıralının iltica ettiği Dicle üzerindeki İsuva ülkesine yürüdü ve oranın halkını da tabiiyeti altına aldı. Onun mukavemet edilmez hücumları karşısında Turatta'nın bütün kuvvetleri ezilmiş ve kendisi de katledilmişti. Bu zaferden sonra tekrar Şimalî Suriye'ye dönerek Halebi zaptetti.

Eti ordularının bu zaferleri Şimalî Suriye'yi tamamen Eti İmparatorluğu içine almış ve imparatorluk Suriye'nin ortasındaki Mısırın vassalı olan Amoritler hududuna kadar dayanmıştı. Amoritlerin Arabistan çölünden gelerek buralara yerleşen Samî bedeviler olduğu söyleniyor. Eti ordularının süratli yürüyüşleri bunları endişeye düşürdü.

Fakat Firavunların vassalı olmaktansa bu yeni kuvvete tâbi olmağı daha muvafık bularak Eti elinde bulunan Kadeş şehri kumandanına teslim olacaklarını söyliyerek anlaştılar ve bir taraftan da Firavuna tâbi gibi göründüler (10). Nihayet Sumer ve diğer meşhur şehirleri Etilere teslim ettiler.

Amorit ülkesi senevî cizye ödemek

((9) Winckler, Ausgrabungen; 1907 S. 35.

(10) Winckler, Tell-el-Amena letters, No. 87.

üzere bir vasallık oldu.

Eti siyasî ülküsü muzafferâne ilerliyor ve karşısında hiçbir mukavemet gösterilmiyordu. Artık Mısır yolu tamamen açılmış olmakla beraber Sübbiluliuma merkezden daha fazla uzaklaşmayı muvafık bulmadığından burada durmaya karar vermiş ve Firavunla bir muahede ve ittifak yaparak muharebeye nihayet vermiştir.

Şarkın tarihinde harikulâde bir süratle bu büyük hadiseler meydana geldikten sonra büyük kıral, imparatorluğun tarsini ve tam bir emniyet altına alınması gibi mühim bir vazife karşısında idi. Mısırda M. E. 1375 te yeni Firavun olan Amenhetep IV e mektup yazarak tahta cülusundan dolayı kendisini tebrik ediyor. Aynı zamanda bu fırsattan istifade ederek babasının alicenaplığından bahsediyor. Eti Hükümdarının her istediğini babasının büyük bir sahabetle is'af ettiğini, binaenaleyh oğlunun da babası gibi olacağında tereddüt ve endişeye mahal olmadığını bildiriyor. Babası tarafından gönderileceği vadedilmiş olan altın tasvirler ve Lapis-Lazuli taşları olduğunu hatırlatarak kendisi de gümüş hediyeler gönderdiğini söylüyor, ve "benim aziz kardeşim, sen ne istersen bana yaz, sana derhal göndereceğim" sözlerini ilave ediyor ve Mısır Firavununu böylece idare ederek imparatorluğun âmaline hadim kılıyordu. Siyasî meselerle uzun uzadıya meşgul olmıyan Firavun Eti muahedesini memnuniyetle tecdit etti.

Karduniaş sülâlesinin hükümran olduğu Babil ise endişeyi davet etmiyecek derecede uzaktı. Şarkta Asurîlerin Babille meşgul olmaları Eti davasına uygundu. Sübbiluliuma kızlarından birisini Mitanni sülâlesinden bir prensle evlendirerek ve karışıklıktan istifade ederek onu Mitanni tahtına oturtuyor. Tabiiyet şartları tespit edilerek bir Mitanni mahmîliği kuruluyor(11). Fırat hudutları tamamen tarsin edilmiş oluyor, bu suretle kurulan ve sağlamlaştırılan imparatorluk 200 sene sarsıntısız yaşamıştır.

---

(11) Aynı eser, Eti-Mitani Muahedesi, S. 36.

ANADOLUda GREGORİYEN ve ORTODOKS TÜRKLER

HASAN FEHMİ

[Anadolu'nun en eski halkının öz Türk soyuna dayandığı gün geçtikçe aydınlanan bir hakikat olduğu gibi son asırlarda hıristiyanlığın tesiri ve Osmanlı idaresinin gafleti ile yabancı milliyetlere maledilen Anadolu hıristiyanlarının da öz Türk olduğunu gösteren vesikalar bulunmuştur. Bu çok mühim vesikaları Ankara, Kayseri, veSivası'ın eski mahkeme kayıtlarından çıkaran ve bunlar üzerinde büyük bir sessizlik ve tevazula çalışan Kütüphaneler Müdürü Hasan Fehmi Bey ÜLKÜ'nün ricası üzerine Anadolu'nun Türklüğünü ispat yolunda büyük değeri olan bu vesikalar hakkında aşağıdaki izahatı vermiştir.]

BÜYÜK Türk soyunun birçok adlarla, sanlarla Ön Asya'da, Anadolu'da görülmüş olan varlığını Oğuz, İslam akınlarından başlatmak pek kısa bir görüştür. Sumer ölçüsünü kullanan ve onu bugün de öyle adlayan bugünkü varlığın o en eski çağlarda yaşayan ataların torunları olduğundaki inanımız pek çetin ve sağlamdır. Her gün gözle görünen, kulakla işitilen, elle tutulan bir takım tanıklarla pekitilen bu gerçek inanımız son yıllarda dil, tarih, coğrafya, asârı atika araştırmalariyle bir kat daha aydınlanmaktadır. Her gün önümüze çıkan bu tanıkların bir takımı bugün de (1) Erzincan'da yaşıyan Somar ölçüsü gibi çok eski çağlara ulanmakta, bir takımı da daha yeni tarih köşelerini aydınlatmaktadır.

Biliyorduk; Anadolu'ya son gelen Oğuz Türkleriyle karşılaşan varlığın bir anda tanışıp kaynaşması, daha eski çağlarda buralara gelen Golvaların Orta Anadolu'da buldukları Trokmenlerle tanışmalarından daha az sıcak değildi. Dilleriyle, türeleriyle, savları ve masallariyle, beniz ve gözleriyle, türkü ve ezgileriyle biribirinden hiç ayırdedilemiyen, Türkçeden başka tek bir söz bilmiyen Anadolunun eski halkı için Selçuk ve Oğuz akınları önünde kendi eski dil ve türelerini unuttuklarını ileri sürmek hiç doğru değildi. Öyle bir koygu, öyle bir sıkıştırma olsaydı, ilk önce dinleri üzerinde bir iz yapması ge-

---

(1) Erzincan'da bütün düzlükler, bütün ağırlıklar somar denilen bir uranla ölçülüp tartılmaktadır. Bir somar yüz seksen okka, odenlu arşın ve başka bir ölçüm anlatır. Bunun bugün yaşıyan 12 okkalık, 12 arşın ve metrelik bir ölçü anlatan parçası vardır. Buna kot denmektedir. Gerek 12 sağışı, gerek 180 ölçüsü Sumer riyaziyesindeki (60) vahidi kıyasîsi ile ilişiklidir.

rekmez miydi? Bizim elde ettiğimiz en yeni ve en doğru tanıklara göre Selçuklar, sonra da Osmanlılar büsbütün tersini yavmışlar, gerek ortodoks gerek gregoryen Türklerin eski dinlerinde kalmalarını din uluları sağışına korumuşlardır bile.

1067 Remezanında yazılmış bir fermandan anladığımıza göre, İstanbul patriğine yıllık kesimlerini vermiyen Kayseri Rumlarından patriklik kesimini toplamak için padişah İstanbul'dan Abdülnebi oğlu Süleyman adındaki bostancısını Kayseri'ye gönderiyor, eline Kayseri Kadısına yazılmış ağır ve dokunaklı bir ferman veriyor.

Gene 1031 Remezanında Engürü ve Kayseri Sancak Beyleriyle kadılarına yazılmış bir fermanını Ermeni Patriğinin adamı olan Hoca Yar adında bir Ermeniye veriyor, patriklik kesimlerinin marhasalardan zorla toplanıp adamı eline verilmesini ferman ediyordu. Bu fermandan anlaşıldılına göre Anadolu Gregoriyen Türklerin çocukları da ayartılıp götürülüyormuş, bu yolda kovalamaların (şikâyet) susturulmasını istiyordu. Din uğrundaki başı boşluluğunu ölçüsünü, genişliğini anlamak için aşağıda bir numara ile aldığımız mahkeme kaydının okunması yetişir. Bu kayıtta görülecek serbestlik bugün bile en ileri memleketlerde kolay kolay sindirilecek bir iş olmadığı görülecektir. Kaldıkim müslüman olmak istiyen hıristiyan Türklerin adları gülünç ve şaşılacak bir biçimde değiştiriliyor, aslan, kaplan diye adlanan hıristiyanlar islâm olunca Arap ve İslam adları alıyorlardı. Kayseri Şeriye Mahkemesi kayıtlarından çıkardığımız iki numaralı tanığımız bu ad değiştirme işi için en güzel bir örnektir, sanırız.

Hıristiyan Türk adları arasında rasgeldiğimiz işitilmemiş, alışılmamış bir takım biçimler de görüyoruz. unlara örnek olarak 996 yılında Sivas'ta, 972 yılında Kayseri'de tutulmuş iki karyıt, 3 ve 4 numara ile gösterilmiştir.

şiklidir.

3 numara ile gösterdiğimiz kayıtta zimmi'nin adı Körpe bin Karyağdı'dır. Bu kaydı yapan kadıya da tuhaf gelmiş olacak ki, özenerek sözlere üstün esire koymuştur.

4 numaralı kayıtta geçen adlar (Turfanda binti Kumru) ve (Bulduk veledi Balyedi)dir.

990 tarihinden önceki kayıtlarda bütün islam ve hıristiyan adları babalarına (ibn) söziyle ilinmektedir. Müslümanlardan ayırmak için hıristiyan adlarının başlarında önlerinde erkek için zimmî, kadın için zimmîye sözü kullanılmamakta idi. 5 numara ile aldığımız 988 tarihli Kayseri kaydında geçen adların başından zimmî, zimmîye sözlerini kaldırırsak hıristiyan olduklarını anlıyamayız. Bu kayıtta geçen balı, kaya balı sözleri tarihimizde yalnız Şeyh Edebali adında görülür. Ondan sonrakileri Balî diye ağzanmağa başlamış bu güzel eski Türk adının bütün bütün yitirildiği görülmüştür. (2)

---

(2) Balı adının öz Türkçe söz ve ad olduğunda işkillenenler olmuştur. Edebalı adını tarihte görüyoruz. Kayseri tren yolu üzerinde Balîşeh istas-

990 yılından sonraki Hıristiyan kayıtlarında (ibn) sözü yerine (velet) sözü kullanıldığı görülür. 1003 tarihinde bir dava yüzünden bir müslüman Türk ile bir hıristiyan Türkü kadı önünde görmekteyiz. Birisi babasına ibn söziyle ilindiği halde öteki velet sözü ile ilinmektedir. Bu kayıt 6 numara ile alınmıştır.

İbin, velet sözlerinin kullanılması bir babadan iki kardeşin adlarını tanınmaz bir biçime sokmuştur. Devşirme olarak Sivas'tan İstanbul'a giden bir genç bir gün memleketine, Husrev Bey bin Abtullah diye dönüyor. Kardaşiyle aralarında baba kalıntılarından bir sayışma oluyor. Bunu kadı önünde pegidiyorlar. Husrev bin Aptullah ile kardeşi öz babalarından söz açarken, babamız Çakmaktan bize kalan deye söze girişiyorlar. Husrev; kendisini veledi filan deye tanıtmak istemiyor, ibni kelimesiyle babasına ulanmak istiyor. Babası Çakmak kâfir olduğundan iş güçleşiyor. İster istemez, Çakmağın oğlu Aptullah oğlu oluyor. Bu düşünce gitgide Türk adlarının kutsuz olduğu düşüncesini veriyordu. Bir gün öz Türkçe adların yalnızca hıristiyan Türklerin üzerinde kaldığını görüyoruz.

Tarihte Kul oğlu ibni Aptullah diye geçen her adı Türkün başkası biliyorduk. Bugünkü tanıklarımıza, bugünkü görüşlerimize göre her aptullahın altında bir Doğan, bir Erdoğan, bir Çakmak, bir Tumanbay olduğunda en küçük işkilimiz kalmıyor. Kul oğlu demek köle çocuğu demek olmayıp (Aptullah) diye kullanılan eğreti sözün tercümesidir.

Bu yürüttüğümüz yargıyı Anadolu halkından hangisine yönelttiğimizi yazdığımız örnekler pek belirtmemektedir. Bunun için Gregoriyen ve Ortodoks Türkler için ayrı ayrı bir takım örnekler koymayı daha doğru buluyoruz.

996 yılında Sivas'ta tutulan 10 numara ile alınan örnek, bir Gregoriyen familyayı göstermektedir. Han beyi binti Argun adındaki zimmiyenin kocası (Rupen)dir. Rupen ya öz Ermeni lerden birisidir, ya da papas oğlu falan olduğundan öz Ermeni adı almıştır. Her ne olsa bize örnek olmağa değer.

1050 yılında Kayseri'de tutulan bir kayıtta adları geçenlerin ortodoks olduklarını açık olarak anlamaktayız. (No. 11).

Bir köyden, bir soydan, bir oymaktan bir takım halkın ad yüzünden nasıl bir değişiklik gösterdiklerine de (12) numaralı örnek açık bir tanıktır.

13 numaraya aldığımız bir Gregoriyen familyanın adlarını dinlerken Orta Asya'da bir konuşma dinliyoruz gibi bir koygu altında kalmaktayız. Hatun Ağa binti Timur sözleri Ti-

---

yonu da malum. Fususu şerheden Sofyalı Balı Efendi Balî olmuştur. Bunun da böylece bozulması Sofya'nın her sözü inceleden şivesinden ileri geldiği açıktır. Buzağı sözünü buzagi diye telaffuz edenler Balıyı da Balî yapmışlardır. Temiz demek olan arı sözünün özü nasıl arık ise balî sözünün de özü balıktır. Balık nurlu balıkyan demek olduğu gibi yontulmuş şekli olan balı da o manayadır.

mur ailesinden bir kümeyi dinliyoruz gibi koyaktır.

Bu türlü biçimlerin geçidini gözetliyen, dinliyen okuyucuların benden bir de devşirme kümesi adlarını işitmek istediklerini anlamaktayım. 14 numara ile aldığım bir örnek buna karşılık vermeğe yetişir sanırım. 981 yılı Remezanında İstanbuldan Kayseriye gelen Samsuncu başı Hızır Ağa vekili Mehmet Çukurköyünden devşirdiği raya çocuklarını ve uruba paralarını alıp başkaca bir ilişiği kalmadığını mahkeme kütüğünde pekitiyor. Bu kayıtta çocukların adlariyle zimmî babaları Tanrıverdi, Bayram, Budak diye bir takım adlar dizilmektedir.

Anadolu'dan devşirilip İstanbul'a getirilen hıristiyan delikanlılarının adları değiştirilmemiş olsaydı Mısır'da Kölemenlerin günlerinde görüldüğü gibi yeniçeri ortalarda binlerce turgut, yahşi, toman, tomanbay, demir gibi adlar duyacaktır. Müslümanlık nasıl bir yandan öz Türk adlarını islam, arap adlariyle değiştirdiyse, papaslardan başlıyarak yavaş yavaş hıristiyan Türklerin de öz adlarını bırakıp hıristiyan, öz Rum ve Ermeni adları aldıklarını görüyoruz. Bu ad değişiminin yürüyüşünü, yayılışını göçüreceğimiz örneklerle bir bir kovalıyabiliriz.

988 yılında Kayseri Mahkemesinde kütüğe geçirilmiş bir işi (15) numara ile göçüreceğiz. Bu kayıtta göreceğimiz türlülükler iyi bir özenle okunursa bu yoldaki yürüyüşler yüresinde oldukça bir bilgi almış oluruz. Burada Kaya adında bir keşiş vardır. Oğluna Nikol adını vermişse de kütükte Nikül görüyoruz. Kaya keşişin Baba Bavlos diye başka bir oğlu da vardır. Papapavlos dendiğine göre bu da keşiş olmuş veya keşiş olacaktır. Baba pavlos adını sonradan aldığına göre başkaca adının yahşi olması tanıklar. Kadı kaydederken Bababavlos, namı diğer Yahşi demektedir.

Eski tarihli kayıtlarda kaya keşiş, sinan keşiş gibi öz Türkçe adlar taşıyan rahipler görüyoruz. Sonraları din katılığından mı, yoksa fermanların gücü ile patriklerin arzularından mı, papas olmak istiyenlerin ad değiştirdiği görülür. 16 numara ile göçüreceğimiz kayıtta Ağa Can veledi Yavaş oğlunu Tanrıverdi oğlu Keyişe oğulluğa veriyor. Keyiş (keşiş) bu çocuğa İncil öğretecektir. Keşişe çömez olarak verilen Yavaş oğlunun adı Serkistir. Genç oğlunun keşiş yanında kalmasına kimse engel olmaması için bunu mahkeme kütüğüne kaydettirmektedir.

17 numaralı kayıtta bir takım ortodoks papaslarının babalariyle kendi adlarını görüyoruz. 959 yılında Kayseri kütüğünde geçen bir aile adının bugün dahi yaşadığını öğrenmişizdir. Endürlük köyünden Yağmur oğlu Murat Kayseri'nin Ermeni mahallesi kürekçisi olarak kayda geçmektedir. Endürük köyünden olup mübadeleden önce İstanbul'a göçen Yağmur oğlunun aile adının o günlerden kalma olduğunu sanıyoruz. Bu notumuzu 18 numarada yazacağız. Bundan sonra gelecek birkaç not Sinan adı üzerinedir. Sinan sözü, Arabın sinanı değildir. Bu anadolunun eski yerli adların-

dandır. Balı gibi sinan da Anadolu sözüdür. Koca Sinan'ın adı göbekadıdır. Abdürrahman, Abdülmennan diye babası için aldığı iğreti adlar sinan söziyle bir tartıda olmak içindir. Mimar Sinan'ın köyü Kayseri Kadılığına bağlı olsaydı, orada geçen işler dolayısiyle birçok kayıtlar bulacak, atalarının doğan, toman gibi öz Türkçe adlar taşıdığını pekidecektik. Ahmet Refik Beyin yaydığı ferman örneklerinden de anlaşıldığına göre Ağırnas köyü Akdağ madeni kadılığına bağlı idi. Yazık kim, bu incelemelerden üç yıl önce Akdağ Madeni Mahkemesi yanmış, bütün değerli kayıtlar da kül olmuştur.

Sinan adı dolayısiyle 19, 20 ve 21 numaralı üç kayıt almıştık. 21 numaralı kaydın alındığı defter yapraklarından sıra ile alınmış başka üç örneği de ayrıca 22, 23 ve 24 numaralarla geçirmeği daha assılı bulduk. Bu numaralardan sonra okuyanlara usanç vermemek üzere bir takım kayıtlar daha alınacaktır.

Türk varlığının Anadolu'da en eski bir varlık olduğunu pekitmek için toplıyacağımız tanık denizine bir dam la katmak da olsa bu çalışmadan tarihçilerimizin sevineceklerine inandığımız için bu yaprakları doldurdum. Bu gerçekliğin pekliğinde hiçbir işkilimiz yoktur. Biz Bizans İmparatoru Vasilyosun Rumeliden göçürüp Muğlada bir takım hıristiyan Türkleri yerleştirdiğini, İmparator Andrinikosun hıristiyan masacetleri Manisa'ya götürüldüğünü, Malazkirt savaşında Bizans ordusu ile birlikte beceneklerin, uzların birlikte savaştıklarını Osmanlı ordularına karşı Bizansın çıkardığı alayları, Selçuk akınları önünde görülen kumanları, Bizans sarayındaki Vardar Türklerini, gene Bizans tarihinde görüp okumaktayız. Ancak biz artık öz Türk tarihini kendi elimizle yazmak, kendi görüş ve bilişlerimizle de pekitmek yolunda yürüdüğümüz için bütün köşelerini Yüce Şefin gönüllerde uyandırdığı gerçekleri gören tanrıgen ışıkla araştırmaktayız. Böyle bulup ana tarihin yapı taşlarını taşımaktayız.

1031 yılında Sivas'ta tutulan tomar kaydı :

" Maksadı tahriri sicil budur ki Koçhisar nam karyeden Nakkaş binti Mehmet nam zimmiye mahzarı şeri'de gelüp takriri kelâm idüp babam mezbur Mehmet, validem Fatma islâma geldikleri hinde ben kebire olup islâma gelmedim, hâlâ dahi olhal üzerineyim, kebire olduğum bilür müslümanlardan sual olunup tesçil olunmasın talep ederim, dedikte: Mezburenin validesi mezbure Fatma filhakika mezbure Nakkaş biz islâm kabul ettiğimiz hinde kebire idi, nice kadar islâma davet ettik, gelmedi, dedikten sonra İskerer ibni Abdullah, ve Kurt Beşe ibni Abdullah nam kimesneler mezbure Nakkaşın babası olan islâma geldügü zamanda mezbure on yedi yaşında idi, diyu şehadet eylediler bittalep kayıt sicil olundu. "

989 yılında Kayseri'de kadı eliyle bittalep kaydı sicil olundu."

İslâmı Yusuf oldur ki zimmi (3)

(3) Kayıtta (Erkil) deye okunuyorsa da biz geniş davranarak arakil okuduk. Türk tarihinde Erkil ata deye

Arakil meclisi şer'e gelip ikrar edüp dedi ki batıl dinden iraz edip Hak Muhammet dinin kabul ittim. (Eşhedü en lâ ilahe illâllah ve eşhedü enne Muhammeden aptuhu ve resulüh) dedikte islamına hükmolunup ismi Yusuf konulup iki oğlu birinin ismi Yulan ve küçük oğlunun ismi Kaplan olup büyüğüne Ali ve küçüğüne Veli isim konulup sağir olmağın babalarının islâmına tâbi olmağın hükmolundu.

Sivasta 996 yılında mahkeme tomarına geçen bir kayıt :

(Veçhi tahriri sicil budur ki nefsi Sivasta Kaleardı Mahallesinde sakine olan zimmiye Turfanda binti Kumru meclisi şeri'de ikrar ve itiraf idüp mahallei mezburede vaki mülküm olan bir kış evi ve bir sofa ve bir hayat ki mahduttur; iki haddi Bahtiyar evine ve bir haddi tariki âm ve bir haddi tariki hâssa nihayet bulur. Hududu mezkûre içinde olan mülkü tevabi ve levahik ve taraik ve mesil ve meselci ' ile işbu sahibülkitap (Bulduk veledi Balyedi) nam zimmiye rayicülvakt üç bin akçeye bey'ü bat ile beyyettim . . . .)

972 Birinci Rebiinde Kayseri'de tutulmuş böyle bir alım satım kaydında Darsiyak zimmilerinden Körpe bin Karyağdı deye bir ad geçmektedir.

Veçhi tahriri sicil oldur ki zimmiye Gülistan binti İnci Bey nam bakiri baliğa meclisi şer'de ikrar idüp dedi ki, hüsnü ihtiyarım ile zimmi Kayabalı bin Balıya nikâh ile varırum deyicek, mezbure Kayabalı ben dahi kabul iderim diyüp ve mezbur Gülistan'ın babası İnci Beyden rıza talep olundukta mezbur Gülistan kimi dilerse varsun, dedikte ma vakaa bittalep sicil olundu.

9 Rabiyyülevvel 988. Kayseri

1003 yılında Ankara Mahkemesinde yazılmış bir kayıt :

Veçhi tahriri sicil budur ki, Ramazan İbni Kefenlû nam kimesne meclisi şer'de Güneş veledi Balı nam zimmi mahzarında bundan akdem mezbure üç yüz altmış akçeye bir merkep beyyetmiş idim. Hâlâ talep ederin deyucek mezbur dahi merkebi merkum Ramazan'dan üç yüz akçeye aldım, ziyadeye almadım deyu cevap verüp gıbbetteklif yemini billâh idüp bittalep kaydolundu.

Sivas'ta 996 yılında tutulmuş tomar kaydı :

Veçhi tahriri sicil budur ki (4) Husrev Bey bin Abdullah meclisi şer' de ikrar ve takriri kelâm idüp müteveffa babam Çakmağın emlâk ve emvalinden ve sair tecemmülât hanesinden irsi şer' ile bana intikal iden hissei şayiamı karındaşım Hubyardan alup kabzettim. Bir akçe ve bir habbe hakkım kalmadı dedikte mezkûr Hubyar mukirri mezburu tasdik idüp si-

bir ad geçmekte is^ de bu kayıtta üzerinde durulacak • değimli benek çocuklarının islâm edilmesi küçük yaşta bulunmalarından ileri gelmişti. Yoksa kendi dinlerinde bırakılacaklardı.

(4) Husrev Bey zamanî modası olarak (ibin) kelimesiyle babasına ulanamıyor. İbni Çakmak diyemiyordu. Çakmak kâfir olduğundan kendisini Abdullah uşağı yaparak İbni Abdullah diyordu.

cil olundu.

Veçhi tahriri sicil budur ki, Han beyi binti Argun nam zimmiye meclisi şeri'de zevci Rupen tarafından vekili şer'i olan . . . . . keşiş mahzarında ikrar idüp mezkûr zevcim bana talak verüp üzerinde mihrim ve iddet nafakam ve bazı esbabım vardır. Ve bu talep ittigümün edaya muslihûn tavassut idüp üçyüz akçeye sulh olunup bedeli sulhu alup kabzedüp hususu mezburdan mezkûr zevcimin zimmetin ibra ittim. Minbaat davam yoktur dedikte mezkûr Rupen mukırrei mezbureyi tasdik idüp sulhe ve ikrara hükmolunup sicil olundu.

6 Şaban 996, Sivas

1058 yılında Kayseri'de tutulmuş bir kayıt :

Veçhi tahriri sicil oldur ki Şarkiyandan Yahşi veledi Kaplan ve Anasdas veledi Murat mahfili kazada Murat veledi Dede nam zimmi muvacehesinde dava idüp mezbur Murat hin tahriri ceditte bizim mahallemize kaydolunmuş iken cizyesini bizim ile maan edaya taallül ederler dedikte gıbbessual mahallei mezbure defterine kaydolunmuş idim ve lâkin Karakeçi mahallesinde sakin olurum deyu mukır olmağın edasına hüküm birle kaydolundu.

Veçhi tahriri sicil budur ki Çungar (5) taifesinden Baraklu nam karyeden Barak veledi Köçrei ve Ahmet bin Mustafa ve Mehmet bin Himmet nam kimesneler meclisi şeri'de takriri kelâm idüp bu sene seferi hümayun mühimmatı için emri padişahı ile koyun cem'ine gelen dergâhı âli çavuşlarından Ali Çavuş bizden koyun talep ettikte virmeyüp kavga olup mezkûr çavuşun yedek atının kavga içinde urup ayağın kırup ve çavuşu mezburun olkavgada bir gümüş rahti zayi oldu dediklerinde macera bittalep kaydı sicil olundu.

Evaili Şaban 996, Sivas

981 yılında Kayseri'de kayda geçen bir iş dolayısiyle :

Veçhi tahriri sicil oldur ki, Mahallei Hisar önünde mecruhen mürt olan zimmi Güllabî bin Yakubun zevcesi olan Şah ana binti Sinan ve uhtü lieb olan Hatuncuk ve uhtü liüm olan Hatun Ağa binti Timur ve ahveyni lieb olan Hıdır ve Gevnan ve mezbur Güllabînin sagire kızları olan Güllü ve Sayaya vasi mansup olan . . . . . . meclisi şeri'de ikrar idüp dediler ki mezbur Güllabî işbu Mustafa Çavuş bin Abdullahın hizmetinde olup sekiz gün vardır ki Yapu oğlu Balı ve bazı zimmiler ile şürbü hamr etmiş sol oyluğundan mecruhen Sivas kapusunun iç yüzünde layukıl yaturken mezbur Güllabînin sağdıcı Sefer nam zimmi götürüp evine getürüp ol cerahatten fevt oldu hususu mezbure müteallik cemi davamıza müşarünilayh Mustafa Çavuştan ve ademısından kat'â davamız yoktur dediklerinde mukırri mezburunu mezbur Mustafa Çavuş tasdik idüp sıhhati ikrara ve terki davalarına hükmolunup bittalep sicil olundu.

981 yılı içinde geçen devşirme işleri üzerine Kayseri kayıtları:

Veçhi tahriri sicil oldur ki 981

---

(5) Bu kayıtta geçen Çungar taifesi daha eski tarihlerde olmak üzere Bursa sicillerinde de görülmüştür.

Ramazanının evasatında emri hümayun ile Karyei Çukurdan Acem oğlanı olan Sayacı bin Şehrî Balî bin Ayayörgi ve Timur bin Sevindik nam üç nefer kimesnelerin baş libasları tekmil olundu ehli karyeden alındı deyu samsuncu başı Hızır Ağa canibinden vekil olan Mehmet ikrar etmeğin karyei mezburdan zimmi Tanrı verdi bin .... Bayram bin Sevindik ve Budak bin Elvan tasdik idüp bittalep sicil olundu.

Başkaca bir kayıt daha :

Veçhi tahriri sicil oldur ki 981 Ramazanının evasatında emri hümayun mucibince acemî oğlanların cem için gelen kıdvetülmacit velekârim samsuncu başı Hızır Ağa canibinden vekil olan Ahmet Bey meclisi şeri'de ikrar idüp dedi ki Karyei Zincidere reayasından iki oğlan iki libas harcı alındı gayrı alâkaları kalmadı dedikte mukırri mezburu karyei mezbureden Çoban bin Düğüncü ve Karaman bin Yardım Şeh tasdik idüp vakıa iki oğlan ve iki libas harcı alındı gayrı nesnemiz almadı dediği bittalep sicil olundu.

988 Rabiyyülevvelde Kayseride sicile geçen bir kayıt :

Veçhi tahriri sicil oldur ki Karyei Sarmısakluda zimmi Nikül bin Kaya Keşiş (6) meclisi şeri'de ikrar idüp dedi ki bundan akdem karındaşım Babapavlos namı diğer Yahşî; mülk evinin içinde mecruhan maktul bulunup karyei mezbureden Pir Aziz bin Mustafa ve yeniçeri Ali bin Abdullah ve zimmi İsvator bin Bahadar ilâ ....

1066 tarihinde Kayseri Mahkemesinde görülen başka bir kayıt :

Veçhi tahriri sicil oldur ki medinei Kayseriyede Dadır Mahallesi sakinlerinden Ağacan veledi Yavaş nam zimmi mahfili kazada Kalancı Geyiş (7) veledi Tanrıverdi nam rahip muvacehesinde takriri kelâm ve tabiri anilmeram idüp birkaç senedenberu düyunu kesireye müptelâ olmağla emlâk ve emvalden mal ıtlak olunur bir şeyim kalmayup ve halen nice eşhası müteferrikaya dahi deynim olup bu diyarda taayyüşe ve işbu sulbi mürahik oğlum Serkisi infak ve iksaya kudretim olmağın halen mezbur Serkise talimi incil etmek için merkuma kimesne mani olmaya dedikte indettasdik mahüvelvaki bitaalep keteb olundu.

Veçhi tahriri sicil olndur ki Kayseriyede rumiyan keşişlerinden Simyon veledi Kara ve Sava veledi Uğurlu nam rahiban mahfili kazada .... olan Hızır Balı veledi Gülbalı muvacehesinde ikrar ve takriri kelâm idüp mezbur Hızır Balıya kırk kuruş deynimiz olup bu ay ahırında tamamen teslim iderim deyu deruhte etmeğin mavakaa bittalep terkim olundu.

Rabiyyülebvel 1058

Veçhi tahriri sicil budur ki halen Cenabı Evkafî mütevellisi olan Davut Çelebî meclisi şeri'de Nalbant oğlu Sinan nam zimmi mahzarında bundan akdem mezburun zimmetinde bin beş yüz akçe vardı hâlen alup kabzeyle-

---

(6) Kaya Keşiş oğluna hıristiyan adı vermek istemiştir. Nikola nikol olması gereğen buradaki kelime nikül diye geçmiştir.

(7) Geyiş Ermenicede papas demektir.

dim deyicek mezbur Sinan talebiyle kaydolundu. Şevval 997, Ankara.

Veçhi tahriri sicil budur ki Hüdaverdi veledi Yasef nam zimmi ki acemî oğlanı oldukta adın Turgut kodukları olan meclisi şeri'de karındaşları olan Sinan, ve Avanes ve Karagöz mahzarında ilâ . . . .

Muharremülharam 997, Ankara

Veçhi tahriri sicil budur ki Şeh Bula veledi Sefer Şeh nam zimmiye meclisi şeri'de hazıra oldukta Vasil papas nam zimmi muvacehesinde tayiaten ikrar ve itiraf idüp Kici Viran nam mevzide vaki bir canibi Sinan Keşiş bağına ilâ . . . .

Cemaziyelevvel 991, Ankara

Aşağıya göçürülen sicil kaydı Kayseri hıristiyanlarından patriklik vergisi tahsiline padişah fermaniyle gelen Süleyman Beşe adındaki bostancının bu iş üzerine hâkim huzurunda ettiği davaya aittir:

Medinei Kayseriye ve tevabiinde vaki olan Rum keferesinin ve papaslarının ve keşişlerinin işbu bin altmış yedi senesine mahsup olmak üzere zimmetlerine edası lazım gelen patriklik rüsumunu mahallinden ahz ve kabza ve isale emri şerifi cihanmata ile memur ve mubaşir olan Fahrulakran Süleyman Beşe ibni Abdülnebi nam bostancı mahfili kazada medinei mezbure keferesinin metrepolitleri olan Anetmos nam rahip muvacehesinde üzerine daba ve takriri kelâm idüp taifei merkumenin sene besene zimmetlerine edası lazım gelen kırk bin akçe patriklik rüsumunu taifei merkumeye metrepolitler ve vekilleri cem ve tahsil idegelmiş iken mezbur Antimos bu ane değin meblağı mezkûru cemetmeyüp tekâsül etmeğin meblağı mezkûrdan on yedi bin akçesini mahallinden ben cem ve tahsil eyledim. Yirmi üç bin akçesi taifei mezburenin zimmetlerinde baç olmağın hâlâ mezbur Antimostan mutat kadime binaen talep eylediğimde tahsilden imtina eder sual olunsun dedikte gıbbessual mezbur Antimos cevabında meblağı mezkûru tarihi kitaptan on yedi güne değin mahallinden cem ve tahsil idüp mübaşiri merkum Süleyman Beşeye eda ve teslim etmeğe taahhüt ve iltizam eyledim bittalep keteb olundu. 17 Rezeman 1067

Ermeni Patriğine ait yıllık kesimlerin tahsili için Ankara ve Kayseriye giden Hoca Yar adındaki Ermeninin eline verilen açık ferman suretidir. Ankara ve Kayseri Sancak Beyleriyle Kadılarına yazılmıştır.

"Tevkıi refii hümayun basıl olıcak malum ola ki haliya Ermeni keferesi patriki Ovanes nam rahip Dersaadetime arzıhal sunup patrikliğime müteallik bin otuz iki senesinin berveçhi maktu lazım gelen mirî kesiminden Engürü Kazasında sakin Ermeni keferesi marhasasında seksen sikke filuri ve Kayseriye keferesi marhasasında dahi seksen sikke filuri olup berveçhi tacili talep ve tahsil olunmak için kendu canibimden Hoca Yar nam Ermeniyi vekil naspedüp gönderdüğümde ahardan kimesne dahletmemek babında emri şerifim icrasını ilam etmeğin kadimden olageldiği üzere tahsil olunmasın emir idüp buyurdum ki hükmü şerifim ile varduğunda bir an müddet tehir ve terahi

itmeyüp mezbur marhasaları her kande ise getürüp tarihi mezburda berveçhi maktu mirî kesimden zimmetlerine lazım gelen zikrolunan filuriyi aslâ aman ve zaman virmeyüp bittamam talep ve vekili mezbure patrik için zaptedesiz zikrolunan kesimden mezbur marhasalar üzerinde aslâ bir akçe ve bir habbe baki kodurmayasız. Ve rüsumu mezbur tahsil olunurken tarafı ahardan bivecih ve bilasebep dahlettirmeyesiz, ve mezbur vekil rüsum tahsilinde iken bazı kimesneler varup mücerret tahsil eyledüğü mirî rüsum ve akçesin elinden almak için sen bize söğdün ve oğlanımızı ayarttın ve yahut sana karz akçe verdik deyu hilafı şeri' rencide ettiklerinde, bazı mahuf ve muhatara olan yerlerden ahsen veçhile geçmek için libasın tağyir idüp silâh esbabı getürdüğünde ehli örf taifesi ve bazı voyvodalara hilafı mutat dahlettirmiyesiz. Ve mirî rüsum tahsil olunurken vekili mezburun bindiği ve katırları ulağa ve sair kapum kullarına aldırmayup ve bilcümle kadimden olageldiği üzere amel idüp hususu mezbur için emri ahar irsaline muhtaç itmiyesiz böyle bilesiz alâmeti şerifeye itimat kılasız. 22 Remezan 1031

(Patrik Efendi Hazreti İsa'dan bile böyle bir tavsiye alamazdı).

Bu tanıklar birkaç günün verimidir. Şimdiye değin mahkeme sicilleri bu yolda taranmamıştı. Yalnız Kayseri sicillerinden çıkarılmış tek birisi Hamdullah Suphi Beyfendinin elinde bulunyordu. (*) Beni en çok bu işe kındıran yarlığanmış sevdiğimiz Reşit Galip olmuştu. İlk beni yüreklendiren o idi. İlkin birkaç parçadan ibaret olan bu varlık Hikmet Beyefendinin Yüce Gazi katında anışı ve Yüce Kılavuzun gönül açan ve alan buyruğu yetişmemiş olsaydı, yüzlerce yıldanberi uyuyan bu değerli bilgiler ölü doğmuş gibi sönüp gidecekti. Artık bu gömücün kapakları açılmıştır. Sağışını milyonlara vardırmak en kolay bir iş sayılacaktır.

(*) Bu kayıt gene Kayseride bulundu. 949 yılında bir mahkeme yargısından anlaşıldığına göre Kayserinin Muncusun adlı köyüne İrandan gelip yerleşen Mardiros ve Kalaş adında iki kardeşten bahsedilmektedir. Bunlar Karakeçili aşiretinden iken ve Develu oğlu diye adlanırken Ermeni adı taşıyorlardı. İranda daha doğrusu Ermeniler içinde, arasında bulundukları sırada Ermeni mezhebini benimsemişlerdi. Anadoludaki kandaşlarından da Gregoriyen mezhebini benimsiyenler pek çoktu, ancak bunlar öz Türkçe adlarını korumakta idiler. Birkaç asır da böyle yaşadılar.

CEMİYET İLMİNİN TEZATLARI III

MEHMET SERVET

BUNDAN evelki iki yazımızda cemiyet meselelerinin, nasıl daima birbirinin zıttı iki ayrı görüş ile kavranmak itiyadı olduğunu ve bunların hangi cemiyet ve zekâ kanunlarının zarurî eseri olduğunu — kısa çizgilerle — göstermeğe çalışmıştık. O yazılarımızdan çıkabilecek hükümleri, burada hulâsa edebiliriz:

Cemiyet meselelerini, gerek nazariyede ve gerek pratikte ya ferde, yahut cemiyete; ya maddîye, yahut manavîye irca ederek düşünmek tarzı, zarurî sebeplerin tesiri altında meydana çıkıyor; ancak bunun neticesi olarak, aynı zamanda zihnimizi müspet olmaktan çıkarıyor: Cemiyet hayatını müspet, objektif, yani sahih şekilde idrâk etmemize mani oluyor. Adeta diyebiliriz ki, böyle düşünce tezatlarından birine bağlanmak, ister şuurlu, ister şuursuz olsun, mutlaka, cemiyet işlerine evelce kurulmuş bir maksatla bakmaktan başka bir şey değildir.

Acaba denebilir mi ki, bu zıt görüşlerden, — felsefe tabiriyle — antinomilerden biri doğru, öteki yanlıştır? Bunların bünyesi yakından tetkik olunursa, bizce, bunlardan birini yanlış ötekini doğru telakki etmek kabil değildir. Bunların her ikisi de aynı derecede doğru veya aynı derecede yanlıştır. Çünkü her ikisi de eksiktir; her ikisi de realitenin yelnız bir parçasıdır. İfade ettiği parça bakımından doğru, hem de her ikisi de; ifade edemedikleri, fakat ifade iddiasına giriştikleri parça bakımından yanlıştır. Gene her ikisi de.

Bunun sebebi vardır: Bir cemiyet hadisesi bir mikrokosm halinde bütün cemiyeti içinde taşıdığı gibi cemiyet de bahsettiğimiz tezatların tek cepheli mevzularından hiçbirine kabili irca değildir.

Bu vaziyetin en güzel ifadesini, şu nazarî davada görebiliriz :

Herbir içtimaî mesele, ilk bakışta mensup gözüktüğü kategoriye ait olduğu kadar onun zıttına da — aynı derecede intibak etmek şartiyle — kabili ircadır; yani ilk bakışta maddî gözüken cemiyet tezahürleri, manevîye ve manevî gözükenler de maddîye irca olunabilirler. Keza ferdî bir tezahür, bir cemiyet primatı'na, yahut kollektif gözüken bir hadise ferdî unsurlara kalbolunabilir.

İşte bu yazımızda bu davanın esaslı bir cemiyet mevzuuna tatbik kabiliyetini araştıracağız.

Herkesin bildiği gibi sarahaten maddî telakki edilen cemiyet hadiseleri başında iktısadî tezahürler gelir. Onun içindir ki materyalist sosyoloji nevileri arasında économisme, hu-

susî ve ehemmiyetli bir zümre teşkil eder. Muhtelif mekteplere mensup iktısatçılar, sosyalistler (tarihî materyalizm) hep bu économisme'in çeşit çeşit nümunelerini verirler.

Bu noktayı tetkik edelim :

Acaba iktısadî hadiseler, niçin maddî telakki olunuyor ?

Bu telakkinin ilk sebeplerinden biri olmak üzere hiç şüphesiz her ilmin başlangıcında daima büyük bir müdahale ve tesis hissesini haiz bulunan sens commun'ü gösterebiliriz. Vakıa iktısat dediğimiz zaman amiyâne bir görüşle ancak iktısatçıların "eşya, emtia" adını verdikleri bir takım maddeler gözümüzün önüne gelir. Onun için para vererek aldığımız bir şeyin nadiren arkasında şu veya bu şekilde anlaşılması mümkün bir iktısadî hadise olduğunu hatırlarız. Buna fazla olarak bir de bu eşyanın tekabül ettiği ihtiyaçlarımızın idrakini ilave etmek lazımdır. O ihtiyaçları ki, hemen hemen, umumiyetle ya uzvî, yahut uzvîleşmiş arzular şeklinde duyarız. Yemek, giyinmek, bir evde oturmak, kon for ilâ... hep bu nevidendir. Onun için bunlar bize halis ve sırf maddî olarak gözükürler. Demek ki iktısadî hadiselerin tezahür ettikleri mevzular olan eşya ve emtia, bir defa mübadelesi mümkün olabilecek tarzda maddî oldukları için, sonra da tekabül ettikleri ihtiyaçların şuurumuzdaki tazyık şekilleri itibariyle tabiaten maddî telakki ediliyorlar. Menfaat idraki de hakikatte bundan başka bir şey değildir. Menfaatlarımız, arzularımız, mak satlarımız, şuurumuzda az çok şiddetli bir temayül ve ihtiras halinde muayyen emtiaya, eşyaya ve nihayet onların toptan mümessili olan paraya müteveccih olarak duyulmuş hamlelerdir. Onun için maddî denmeğe layık görülür.

Tarihin maddî izahı dediğimiz zaman, insanların ve zümrelerin zahirî hareketlerini idare ediyor gözüken hislerin, fikirlerin ve cereyanların daima böyle iktısadî münasebetlere bağlanması, yani maddî hareket noktalana ircaı anlaşılır. Bu telakki taraftarlarının superstructure dedikleri duygular, düşünceler ve arzular âlemi, aslen maddî menfaat münasebetlerinin üzerine, bunların aksetmiş gölgeleri halinde, kurulmuş bir épiphénonomène âleminden başka bir şey değildir.

Sens commun'ü tamamiyle doyuran bu görüş hakikatte, mutlaka ve en geniş manasiyle alınınca, cemiyet hayatını izah ettiği kadar gözümüzden saklıyan bir âmil de olmaktadır.

Bu ciheti biraz daha yakından anlamak için, iktısatta eşya veya emtia denilen şeylerin bünyesini ve konfeksiyonunu tahlil etmek lazımdır.

Biliyoruz ki, insanlığın ilk devirlerinden bugüne kadar birçok eşya, nevileri ve sayıları durup dinlenmeksizin artmak şartiyle, insanlar arasında mübadele edilmektedir. Mübadele sahasına her yeni giren eşya, iktısadî vasfını kazanır ve iktısadî hadiselerin mevzuu olur. Mübadele sahasına girmek ve iktısadî vasıf kazanmak demek, eşyanın bir meratibe, bir silsileye ve bir kadroya girmesi demektir. Biz, iktısadî hadiseler ağı içinde tabi-

ati ve onun parçalarını sistemleşmiş, sıraya konmuş, hulasa kıymetlenmiş olarak buluruz.

Ancak bu hal pratik hayatta sarahaten böyle gözükmez. Her günkü hayatımızı yaşarken şuurumuzu harekete getiren karışık ve mütenevvi ihtiyaçlarımıza cevap veren bu eşyayı tamamen maddîyetiyle idrâk ederiz ve ona ehemmiyet veririz. Fakat, bu "galatı rüyet"tir. Hakikatte ihtiyaçlarımız bile, hemen hemen, daima iktısadî eşyanın sistemine, kıymet meratibine göre canlanır; hakikatte biz eşyanın maddîyetiyle değil, belki onun kıymetler sistemi içinde işgal ettiği mevki ile temas haline gireriz. Zaten gaye de bundan ibarettir. Cemiyet hayatı, her sahada olduğu gibi, iktısatta da bir nispetler yekûnudur. Eşya bu nispetler içinde mana kazanır, ona göre ihtiyaçlara cevap verir ve hattâ o nispetlere göre ihtiyaçlar meydana getirir.

Bu devreyi tersine çevirmek, yani maddeden kıymete geçmek, ihtiyaçtan eşyaya varmak eski iktısat âleminde mebzul nümuneleriyle gördüğümüz gibi, iktısat meselelerini hallolunamaz muammalar haline koymaktan başka bir netice vermez. Bu hususta bir fikir edinebilmek için, eski iktısat kitaplarındaki sonu gelmiyen ve hangisinin haklı olduğu bir türlü kestirilemiyen kıymet nazariyelerinin lüzumsuz münakaşalarını hatırlamak kâfidir. İktısattaki kıymet meselesi — ki esastır — o kadar faydasız ve neticesiz münakaşalara yol açmıştır ki nihayet "kıymetsiz iktısat" ilmini tesis hevesi doğmuştur. Bu temayül, sadece eski hataların bir reaksiyonu olmak itibariyle manalı telakki olunabilir. Yoksa iktısattan "kıymet"i çıkardığımız zaman, iktısadî âlem bir fizik ve kimya dersinden ve insanların iktısadî münasebetleri de sürü ile otlıyan hayvanların münasebetinden ibaret kalır.

Davamızı biraz daha aydınlatmış olmak için bir tacir ile bir müstehlikin emtiaya bakışını karşılaştırmak isteriz.

Herkes, müstehlik sıfatiyle, kendisine kaynakları karanlıkta olan ihtiyaçlarını gidermek için muayyen eşyayı ister. Onun nazarında her şey ne aynıdır, ne de başka şeylerle kolayca ifade edilebilir. Bu, hiç olmazsa zahiren eşyanın maddiyetine bağlanmaktır. Ancak tacir hiç de böyle değildir. Tacir için maksat, ne buğday, ne arpa, ne de elektrik malzemesidir. Belki açıkça mübadeleden çıkacak fazla kıymettir. Onun için iş lazımdır ve kazanç maksuttur. Ticaret mevzuu, sadece bir vasıtadır. İşte, fikrimizce, dikkat edilecek nokta burasıdır. Tacirin eşyaya bakışı, iktısadî hayatın hakikî mekanizmasına en uygun olan bir telakkiye istinat eder. Hakikatte müstehlik de eşyaya şuur altında (subconscience) böyle bakar. Fakat şuur üstünde bunu farkedemez. Tarih devirleri içinde ihtiyaçların sayısız değişmelere uğraması ve iktısadî münasebetlerin cins cins ayrılışı bunu ispat eder.

Görülüyor ki, iktısatçıların sens commun'den getirdikleri bir telakkiye uyarak iktısadî eşyayı, yani emtiayı sırf madde olarak görmek, cemiyet ha-

yatının hususiyetini gözden kaçırmak demektir.

İktısadî hayat, bu eşyanın maddelerinde değil, belki onlar vasıtasiyle husule gelmiş münasebetler, nispetler ve sistemlerdedir.

Aynı vaziyeti ferdin şuurunda da takip etmek mümkündür. En basit ihtiyaçlardan en zarurîlerine varıncaya kadar hepsi, iktısat sahasında umumiyetle maddî bir mevzua taalluk edince biz, doğrudan doğruya o maddeyi elde etmek isteriz. Bütün faaliyetlerimizin hedeflerini bu nevi maddeler ve eşya teşkil etmiş gözükür. Ancak bu hal, dikkat edilecek olursa, kökleri sevki tabiîler olduğu için en zarurî addedilen ihtiyaçlarda bile (mesela, yemek, giyinmek, mesken ilâ... gibi) herhangi bir şekilde mideyi doldurmak veya bir çula sarınmak, bir dam altında yaşamak şeklinde değil, belki muayyen kıymet derecelerine mensup yemek, giyinmek, evde oturmak tarzında bir mertebeler idraki vardır. Bu mertebeler, iktısadî hayat mevzubahs oldukça, bizzat asıl ihtiyaç ve onun maddesi kadar ve aynı derecede ehemmiyetlidir. İmkânsızlıklar, yoksulluklar bizi sevki tabiîlerimiz ile çıplak bir surette başbaşa bırakıncaya kadar, yani içtimaî hayattan ve kayıtlardan uzaklaşmamızı intaç edinceye kadar, biz, o mertebelere bizzat yemek ve giyinmek kadar ve hattâ birçok ahvalde daha fazla ehemmiyet veririz. Saadetin mahiyeti de, herbirimizce matlup ve mümkün tasavvur edilen bu mertebelere intıbak şuurundan başka bir şey değildir. Midesini lâalettayin doldurmuş adam değil, kendisine lâyık bildiği yemeği yiyebilmiş adam "mesudum!" der.

Bu kısa tahlilden şu neticeyi çıkarabiliriz: İnsanın şuuru ile tabiat ve onun maddeleri arasında, yerine göre muhtelif kesafet derecesi arzeden bir hususî tabaka vardır; bu tabaka, cemiyetin kendisidir. Her şey onun men şurundan geçer ve yeni bir âleme girer. Artık orada her şey, ister maddî, ister manevî bir menşeden gelsin, yeni âlemin mantığına uymağa mecburdur.

Müspet usul, bu hususî mantığı keşfe çalışan usuldür.

İKTISADÎ DEVRÎ DAİM

AYDOSLU SAİT

İKTISADÎ hareketler; realist düşünceler için, insanı kendi tabiatinin hükmünde yaşar olarak kabul edenler için insan tabiatini esir ve mahkûm etmek "Ü T O P Y A"sına düşmek istemiyenler için daima ve daima günlük hayatın cilveleri olarak devam edecektir.

İktısadî hareket, münferit iktısat unsurlarının birbirine olan münasebetlerinin değişmesinden başka bir şey değildir. İktısat unsuru diye muayyen bir şey yoktur. Nazarî veya amelî düşünceler altında herhangi bir iktısadî hadiseyi, meselâ: ithalat veya ihracatı toplu olarak veya bunun parçalarını, meselâ yumurta ihracatını bir iktısadî unsur olarak kabul edebiliriz. Şeker istihsal ve istihlâkimizi, paramızın temevvüçlerini birer iktısadî unsur sayabiliriz. Böylece sayabileceğimiz iktısadî unsurları, sayıca milyonlar, hattâ milyarlara bile çıkarabiliriz. Bütün bu unsurlar birbirleriyle sayısız, çapraşık ve girift hareketler içindedirler. İstihsal, iştigal, cirolar, fiyatlar, kurlar, faiz hadleri serbest bir iktısat içinde her ay her hafta, her gün, hattâ her saat değişme halindedirler. Emtianın, hizmetlerin, gayrı menkullerin, esham ve tahvilatın, istihsal ve istihlâk emtiasının el ve kafa işlerinin mübadeleleri binbir çeşit şekillerde ve daimî nispet değişmesi halinde vaki olmaktadır.

İktısadî hareketler; gözümüze ekseriya bir alış ile bir veriş, bir giriş ile bir çıkış gibi birbirine karşılıklı iki istikametten gelen hareketlerin çatışması gibi görünmektedirler. Bu, büsbütün yanlış olmamakla beraber noksan bir görüştür. Hakikatte iktısat unsurlarının hareketleri, büyük, girift, binbir telli bir dolap gibi döner bir haldedir. Buna devridaim diyoruz.

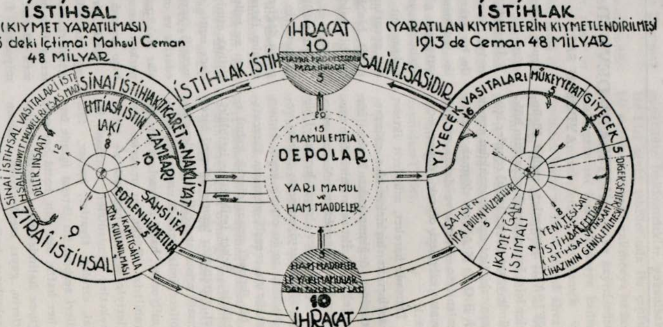
Bir millî iktısat içinde madde ve hizmetlerin hareket ve birbirine nispeten değişmelerini para denilen pek mühim iktısat vasıta ve unsurundan ayrı ve mücerret olarak düşünenlere iltihak etmiyoruz. Bunlar ,parayı, sadece emtia veya hizmetlerin bir mümessili (représantant) olarak telakki ederler ve onun için de iktısadî vakıalar hakkındaki müşahedelerini yaparken para perdesini kaldırmak ve hiçe saymak isterler.

Başka bir kısım iktısatçılar da, parayı bir tediye vasıtası olarak kabul ettiklerinden bütün iktısadî hareketleri yalnız para ile görmek ve göstermek isterler. Bunlara da iltihak etmiyoruz. Bizce para, ne sadece bir emtia mümessili, ne de sadece bir tediye vasıtasıdır. Belki bu sıfatların ikisi de onda vardır. Fazla olarak pa-

EMTİA DEVRİ DAİMİ

ALAMANYA'YA GÖRE YAPILMIŞTIR

RAKAMLAR MİLYAR OLARAK MARKTIR

ranın iktısadın nazımı, kıymetlerin zaman itibariyle muhafaza ve mekân itibariyle nakil vasıtası, fiyat ölçüsü olmak gibi vasıfları da vardır. Bununla beraber, sırf işe kolaylık olsun diye, millî iktısattaki emtia ve hizmet hareketlerini izah ederken bunları, sırf izah maksadiyle, paradan tecrit etmekte de beis yoktur, belki kolaylık vardır.

"Eğer kendimizi Merih Seyyaresinde farzeder ve oradan kuvvetli bir dürbün ile dünyaya baktığımızı kabul edersek, meselâ:

Kömür madenlerinden nasıl kömür çıkarılıyor, yüksek fırınlarda nasıl demir izabe ediliyor, tarlalarda mahsul nasıl idrâk ediliyor, bunları görürüz. İnsanların bunları ve daha binlerce öteki mahsulleri; işletmek üzere fabrika, değirmen gibi imalathanelere araba, gemi ve trenler içinde taşındığını görürüz. Yeryüzünde insanların bu şeyleri bundan sonra da — binbir türlü dolaşıklı yollardan istihlâke götürmek üzere — evvelâ nasıl depolara doldurulduklarını görürüz. Yeryüzü bizde sonsuz bir karınca yuvası tesiri yapar. Kimi istihsâl ile, kimi nakil ile, kimi mağazaları doldurmakla, ihracat ve ithalatla; nihayet istihlâkle meşguldür ki, bütün bunlar emtia hareketleridir. Fakat biz Merih Seyyaresinden böylece temaşa ederken, bütün bu birbirine tedahül eden hareketlerin nasıl vuku bulduğunu da düşünecek olursak, bir muamma karşısında kalırız. Zira, dürbünümüz ne kadar kuvvetli olursa olsun, yeryüzünde insanlar arasında yapılan şifahî ve tahrirî anlaşmaları hesabî havaleleri, fiyat kararlaştırmalarını, gelir ve servet teşekküllerini görüp saymamıza imkân yoktur. Halbuki o karınca misali hareketler bu neticeleri vermektedir. Merih Seyyaresinden farkedemediğimiz bu unsurlar da, iktısadın para hareketleridir.

İktısadın gerek emtia ve gerek para cihetleri, hakikatte birbiriyle öyle sıkı bir surette girifttirler ki, bunları birbirinden sihirbazın deyneği bile ayıramaz. (1)

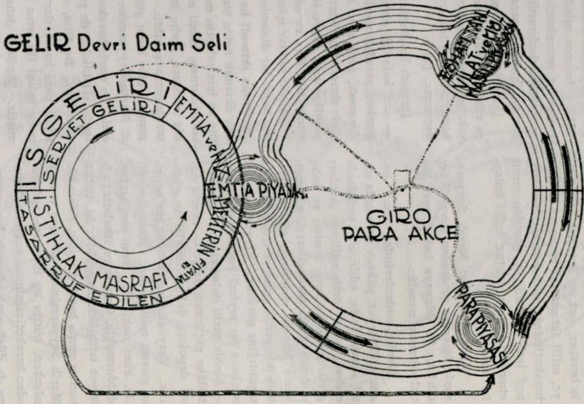
İktısadî hareketleri izah ederken — sırf kolaylık olsun diye — nasıl bunları paradan tecrit edilmiş farze diyorsak, gene aynı kolaylık endişesiyle iktısat, biri istatik, diğeri de dinamik olmak üzere iki halde tasavvur edilir. Her an sayısız ve sonsuz değişmeli şartlar içindeki bir oluş olan hayat bir dinamizm olduğuna göre, bunun iktısadî hareketleri de ancak dinamik halde bulunabilir. Fakat bir an için tabiatin motör ve dinamosunu durmuş kabul ediniz, göreceğiniz manzara, bizim istatik diye göstereceğimiz şekildir. Profesör Wagemann bize bunu göstermek için bizi Merih Seyyaresine çıkmaya davet etti. Ve emtia hareketlerini bize gösterdi. İstidlalen de para hareketlerini anlattı. Bu âlim, emtia hareketleriyle, para hareketlerinin mefruz istatik halini iki şema halinde göstermiştir. Şimdilik daha iyisini ne düşünebildiğimiz ve ne de bulabildiği-

---

(1) Ernst Wagemann, Konjunkturlehre.

TEDİYE DEVRİ DAİMİ

PARA SERMAYESİNİN HAREKETLERİ

miz için biz de aynen onları buraya geçireceğiz (2).

Evelce de arzettiğimiz gibi, iktısatta öyle bir istatik halı yoktur ve olamaz. Bu, sırf zihnî bir tecrit vasıtasıdır. Netekim bu şekilde de gerek sol taraftaki istihsal ile sağ taraftaki gösterilen istihlâk birbiriyle muvazene halinde görünmektedir. Kezalik ithalat ve ihracat ambarları muh teviyatı birbirine kıymetçe müsavî görünmektedir ki, hakikatte bunlar tabiîdir ki biribirinden farklıdır. Eğer hayatımız böyle bir muvazene içinde geçseydi, şüphe yok ki, kafamız ve birçok enerjilerimiz dururdu. Bu şekilde görüldüğü üzere iktısadî hayatımız bir devridaim hükmündedir. Çünkü meselâ emtia istihsal edenlerin aynı zamanda emtia müstehliki olduğu gibi, her istihsalin bir istihlaki icap ettirdiği kadar, her istihlakin de bir istihsali icap ettireceği tabiîdir.

Bu şemada, ithalat ile dışarının şahsî hizmetlerinden ettiğimiz istifade sol taraftaki istihsal kısmında, ihracatımız ile dışırıya karşı ifa ettiğimiz şahsî hizmetler de istihlâk kısmında gösterilmiştir.

Merih Seyyaresinden bakınca göremediğimiz ve fakat istidlalen varlığını kabul ettiğimiz para hareketlerine gelince, Profesör Wagemann bunları da başka bir şemada göstermiştir. (3)

---

(2) Ernst Wagemman, Konjunkturlehre.

(3) Ernst Wagemman, Konjunkturlehre.

Para devridaimi esas itibariyle iki büyük sel halinde vaki olur. Bunlardan birisinin kaynağı gelirdir, iş geliri ve servet geliri. Bu sel, masraf ve tasarrufun birbirine bitişik yatağından geçtikten sonra fiyatlara akar.

Her türlü gelir, ya harcanır veya tasarruf edilir. Harcanmanın şekil ve hali burada bizi o kadar alakadar etmiyecektir. Yalnız diyebiliriz ki, harcanan para istihlâk emtiasiyle (meselâ: yiyecek, giyecek ilâ . . .) istifade ettiğimiz hizmetlerin (meselâ: berber masrafı tiyatro bileti ilâ . . . gibi) fiyatları haline inkılâp eder.

Asıl alâkamızı celbetmesi lâzım gelen cihet, tasarruf edilen kısmın ne olduğudur. Zamanımızda, tasarruf ettiği parayı küpte gömen veya yün çorabında saklıyan pek az kimse vardır. (Burası para iktısadiyatının pek ilerlediği memleketlere göre muteber bir hükümdür). Ekseriyet, tasaruf ettiği parayı ya tasarruf sandıkları ve bankalara yatırır ve yahut da bizzat bir tacir veya fabrikacı ise kendi işinin genişlemesinde kullanır. Yeni mal alır, makineler alır. Bu takdirde de bu gibi teşebbüs erbabının satınalma kabiliyetinin o nispetteki bir kısmı emtia çarşısına intikal eder. Çarşıya giderken, sahibinin gelir hesabına, hesabî bir fazlalık da ilave eder. (Teşebbüs içinde teraküm).

Banka veya tasarruf sandıklarına yatırılan paralar da — her ne kadar bilvasıta olsa da— aynı yolları takip eder. Bu para da emtia satın alınmasında veya hizmetlerin tediyesinde kullanılır. Zira, bankalar tasarruf er-

babından aldıkları parayı müteşebbis kimselere ödünç olarak verirler ki, onlar da bununla, meselâ, ham madde satın alırlar veya işçi yevmiyelerini öderler.

Eğer tasarruf edilen para, sahipleri tarafından, devlet istikraz tahvillerine yatırılırsa, devlet hazinesine akmış olur. Buradan da, meselâ, mektepler inşası, demiryolları inşası suretiyle emtia ve hizmet piyasalarına akar.

Görülüyor ki, gelirler, ister harcansınlar, isterse tasarruf edilsinler, daima emtia veya hizmetlerin fiyatları haline gelmektedirler. Bu fiyatlar ise birçok hususî iktısat teşebbüslerinin objektif maliyet masraflarını teşkil ederler ki, bunlar da mezkûr iktısat teşebbüslerinin gelirlerinden başka bir şey değildir.

Bundan dolayı bütün bu seli bir düstur halinde ifade edebiliriz :

Gelir = İstihlâk + Tasarruf = Fiyatlar = Objektif maliyet masrafları = Gelir

Bu sel dolabına başka bir sel yatağı daha karışır. Bu, kazanç iktısatları arasındaki tediyelerdir. Buna para sermayesinin hareketleri de diyebiliriz. Para sermayesiyle, piyasada müessir nakit servetlerini kastediyoruz. Bu büyük selin ehemmiyet ve şümulü gelir akımlarından pek daha büyüktür. Bu selin, gelir seli ile rabıtası kredi piyasası (para ve sermaye piyasası) üzerinden vaki olursa da, hakikatte bu bağ emtia piyasasındandır. Zira, değil yalnız istihlake tahsis edilen paralar, hattâ istihsale ayrılmış müteşebbislerin paraları (işletme sermayeleri) da burada harcanır. Emtia piyasası da diğer taraftan kredi piyasasiyle sıkı irtibattadır. Çünkü, aldığı kredilerin bir kısmiyle müteşebbis, emtia satın aldığı gibi, emtia satanların eline geçen para da kısmen kredi piyassına gider.

Bundan başka, gerek emtia piyasası ve gerekse kredi piyasası, esham ve tahvilat piyasalariyle sıkı sıkıya münasebettedir. Esham ve tahvilat piyasalarında ise, daimî olarak gerek hisse senetleri ve gerekse sabit faizli tah vilat elden ele devredilip durur. Tasarruf edilen paranın bir kısmı da emtia piyasasına uğramadan doğruca para piyasasına gider.

* * *

Tekrar edelim: Devridaim veya denkleşmeyi istatik halde gösterirken bunları, tıpkı usulü muzaafa ile defter tutulurken nasıl muvazene için bir takım ölü hesaplar tasavvur edilirse, aynı manada almaktayız. Bir millî iktısat da maniasız bir devridaim veya bir tevazün ancak nadiren ve pek kısa bir zaman için tasavvur edilebilir. Gene ilave edelim ki, (Profesör Wagemann)ın şemaları ve devridaim ile uzun uzadıya uğraşmamız, onun devridaim ile izah edilen buhran nazariyesini müdafaa veya ona iltihak ettiğimiz manasına alınmamalıdır. Bu küçük yazıda ne o bahse girmek ,ne de onun müspet ve menfî taraflariyle uğraşmak fikrinde değiliz. Devridaim hakkında şimdiye kadarki izahatı ö-

nümüzdeki bahislere girerken faydalı bulduğumuz için verdik.

İstatik haliyle döner gösterdiğimiz bu dolap, bize rağmen ve şuursuz bir hareketin ifadesi değildir ve olmamalıdır. Zira, bu dolap kendi kendisi için dğeil, bizim için, bizim geçimimiz için dönmektedir. Onun mihveri insandır ve insanın ihtiyaç ve iradesi olmalıdır. Belki de bu, tamamen böyle olmamaktadır. Zira, gördük ki, para devridaiminin kredi kısmı; istihsal ve istihlâkten mütevellit para devridaiminden daha büyüktür. Bu nokta üzerinde ileride görüşeceğiz ve şimdilik üzerinde durmayacağız. Ancak, mademki, dönen dolabın mihveri insan ve insanın ihtiyaç ve iradesi olmalıdır, diyoruz. O halde, bir millî iktisatta irademize tesir eden bu ihtiyaçlar nelerdir? diye sorabiliriz.

Bunları biz, şu fasıllarda toplayarak sayabiliriz:

A — Yiyecek (gıda ve mükeyyifat)

B — Barınacak (mesken)

C — Giyecek

D — Ev idaresi levazımı, sanayi istihlâk emtiası

E — Her çeşit hizmetler (muvasala, seyahat, muhabere, sıhhiye hizmetleri, serbest meslekler, ev hizmetleri)

F — Envestisyon (Investition) (yani tasarruf ve bununla yeni inşaat, yeni tesisat, yeni depo emtiası, yeni makineler tedariki)

G — Amme menfaatine mahsus tesisat, teçhizat ve inşaat (yol, köprü, mektep, ordu ve donanma silâh ve malzemesi)

H — Resmî idarelerin masrafı (maaş ve ücretler)

L — Yardım ve bakım işleri (tekaüt, eytam ve eramil maaşları, içtimaî yardım masrafları)

M — Devletin ve fertlerin memleket içine olan faiz ve amortisman tediyeleri

N — Devletin ve fertlerin memleket dışına olan faiz ve amortisman tediyeleri.

Bu saydıklarımızı şu suretle de hulâsa ve tasnif edebiliriz :

A — İSTİHSAL İKTISADİYATI

1 — İstihlâk emtiası istihsal eden iktısat ki:

a) Yiyecekleri istihsal eden,

b) Bunların dışında kalan istihlâk emtiası istihsal eden iktısat kolları (mesken, giyecek, evlevazımı, hizmetler gibi)

2 — İstihsal vasıtalarını istihsal eden iktısat kolları veya investition iktısadı.

B — AMME HİZMETLERİ İKTISADİYATI (yukarda G ve H ile gösterilen)

C — DİĞER BAKIM İŞLERİ İKTISADİYATI (yukarda l, m ve n ile gösterilen)

Bu başarma kolları başlı başına ve müstakil değildir. Her kol hem kendisi ve hem de öteki kollar için çalışmaktadır. Bir kısımı mesela, (A) altında gösterilenler doğrudan doğruya istihsale yaraken, (B) ve (C) işaretleri altında gösterilenler ise, ik-

MÜSTAHSİL GRUPLARI

MÜSTEHLİK GRUPLAR	A Senelik milyon mark	B Senelik milyon mark	C Senelik milyon mark	D Senelik milyon mark	E Senelik milyon mark	F Senelik milyon mark	İstihlâk mecmuu senelik milyon mark
İstihsal İktisadiyatı:							
A - Gıda ve mükeyyefat	1100,–	2240,–	3730,–	3730,–	2600,–	500,–	38800,–
B - Barınacak (mesken)	1050,–	300,–	450,–	450,–	450,–	300,–	3000,–
C - Giyecek	3200,–	800,–	1100,–	900,–	1200,–	800,–	8000,–
D - Ev ve sanayi levazımı	2625,–	750,–	1125,–	1125,–	1125,–	750,–	7500,–
E - Her çeşit hizmetler	3200,–	800,–	1100,–	900,–	1200,–	800,–	8000,–
F - Envestisyon (tasarrufun kullanıldığı yerler.)	2100,–	600,–	900,–	900,–	900,–	600,–	
Yukardakilerin Yekûnu	23175,–	5490,–	8405,–	8005,–	7475,–	3750,–	56300,–
Denkleştirmeye tahsis edilen emtia selinin aktığı yerler:							
G - Amme menfaatine mahsus	1050,–	300,–	450,–	450,–	450,–	300,–	3000,–
tesisat ve techizat	2310,–	840,–	900,–	850,–	1400,–	740,–	7000,–
H - Resmî idare masrafları	2550,–	400,–	655,–	605,–	885,–		5100,–
M ve N - Faizler	710,–	230,–	350,–	350,–	1210,–	4750,–	7600,–
O - İşsizlere tazminat	1200,–	240,–	240,–	240,–	80,–	—	2000,–
Devlet bütçe açığı						1000,–	1000,–
Bunların Yekûnu	7825,–	2010,–	2595,–	2495,–	4125,–	4750,–	23700,–
Umumî Yekûn	31000,–	7500,–	11000,–	10500,–	11500,–	8500,–	80000,–

tısatta bir nevi denkleşme vazifesi yaparlar.

Bütün bu ihtiyaç ve başarma kollarını, kendi memleketimizin rakamlariyle göstermek bir ülküdür ve önüne durulmaz bir ihtiyaçtır. Ancak, bu dileğimizin hakikat olmasına kadar — ve şimdilik bir fikir verebilmek için — başka memleketlerin istatistikleriyle bir örnek vermeği de büsbütün lüzumsuz görmedik.

Almanya'nın 1929 senesindeki iktısadî hayatını gösteren istatistiklere nazaran, bu memleketin 1929 senesinde kazanç için çalışan veya millî gelirden istifade eden nüfusu yekûnu 37 milyondur. Bunların taallükatı da 28 milyondur ki, böylece Almanyanın yuvarlak rakam nüfusu olan 65 milyon çıkar.

1929 senesinde Alman millî geliri 80 milyar marktır, vergi ve faiz hizmetlerini çıkarınca safî millî gelir, 56 milyar 300 milyon marktır.

Bunları söyledikten sonra aynı sene içinde elde edilen istihsal geliri hasılasının menşeleriyle kullanılan yerlerini de karşı sayıfadaki tabloda görülmektedir. (4)

Bu tablonun tetkiki için bir misal verelim :

C = Yani giyecek maddeleri istihsal eden başarma kolunun, bir sene içinde yarattığı kıymetler yekûnu 11,000,000,000 marktır. Bunun yalnız 1,100,000,000 nini bizzat kendisi istihlâk etmiştir. Kalandan sırasiyle :

Gıda ve mükeyyifat işinde çalışanlar 3,700,000,000 marklık;

Barınacak (mesken gurupu) 450 milyon marklık;

Levazım iktısadı 1,125,000,000 marklık;

Muhtelif hizmetler yapanlar 1 milyar 100 milyon marklık;

Envestisyon 900,000,000 marklık birer miktar istifade etmişlerdir.

Yani, başka bir ifade ile giyecek iktısadiyatı, kendisi için 1 milyar 100 milyon marklık bir kısım istihsal ettikten ve öteki istihsal şubelerine de yukardaki rakamlara tekabül eden kıymetler verdikten sonra 900,000,000 mark ile de millî tasarruf hareketine (Iivestition) iştirâk eylemiştir. Ayrıca da denkleştirme iktısadına, yani, devlete içtimaî yardımlara, işsizlerin tazminatına, faizlerin tediyesine de 2,599,000,000 mark vermiştir.

Bu tablonun asıl manası, bütün millî iktısat başarma kollarının biribirine olan giriftliğinin ve tâbiliğinin rakamla gösterilebilmiş olmasıdır. Yani, iş bölümiyle çalışan bir millî iktısat da hiçbir kolun başlı bana ve müstakil kalmasına imkân olmadığıdır.

---

(4) *Ferdinand Grüning: Der Wirtschaftskreislauf.*

OTOMOBİL Mİ, ŞİMENDİFER Mİ ?

ALİ İLHAMİ
D. Demiryolları Ticaret ve Tarife Müdür Muavini

OTOMOBİLLERİN icat ve inkişafından sonra şimendifer yapmak ve işletmek bir geriliktir.

Medenî dünyanın bazı yerlerinde demiryollar sökülerek asfalt otomobil yolları haline konmağa başlanmıştır.

Dünyanın hangi tarafına bakarsanız bakınız, şimendiferlerin yanı başında daha seri, daha ucuz, daha pratik bir otomobil yolu ve servisi vücut bulmuştur. Bütün dünya demiryolu idareleri bu otomobil rekabetinden şikâyetçidir. Bu zavallı idareler, demiryollarına yatırdıkları sabit sermayeleri kaldırmak, başka bir işte kullanmak imkânını bulamadıkları için büyük açıklara rağmen ellerindeki demiryollarını işletmeğe devam etmek mecburiyetindedirler.

Otomobil-şimendifer rekabeti bugünkü dünya buhranını büsbütün körüklemiştir. Demiryollarına yatırılan ve ancak milyarlarla ölçülen muazzam sermayelerin gittikçe muattal kalması ve yanı başında yeni sermayeler ve kudretler yutan otomobilli nakliye servislerinin vücut bulması başlı başına da bir buhran yaratmaktadır.

Birçok memleketlerde, bu buhranı azaltmak için binbir çareye baş vurulmaktadır. Hattâ şimendiferleri otomobil aleyhine himaye için hususî kanunlar bile yapılmaktadır. Fakat ne çare ki otomobil, kendi süratine uygun bir hızla daima inkişafta, galip ve muzaffer mevkidedir. Bunun manası şudur :

Hantal, ağır ve dik başlı şimendifer yirminci asır medeniyetine cevap verecek, ihtiyacını karşılıyacak evsafta değildir. Bu ihtiyacı ancak seri, hafif ve her yola gelen otomobiller temin edebilir.

Baş vurulan çareler, alınan tedbirler seri terakkileri çarçabuk hazmedemiyen ezelden kalma muhafazakâr ruhun aksülâmelidir.

Hükûmetlerin, şimendifer lehindeki müdahaleleri de muzırdır. Meşru değildir. Terakki ve tekâmüllere karşı hükûmetler, kat'î bir bitaraflık göstermezlerse hayatın bilgisi gayrı tabiî mecralara sürüklenir ve ileride mutlaka zevale mahkûm kalacak tufeylî unsurlar boşuna vücut bulur. Hasta, cılız mevcudiyetler ölmeli, yerlerini kuvvetli, hayata uygun unsurlar almalıdır. Tabiî tekâmül kanunlarına aykırı hareketler, çalışmalar boşuna enerji sarfından ve hüsrandan başka bir netice vermez.

Zararın neresinden dönülse kârdır. İhtiyar şimendiferleri, muazzam

sermayeleri ve teşkilatlariyle can çekişme vaziyetinde kendi hallerine bırakıp genç, oynak, çevik otomobilleri kucaklamak daha kârlı olduğu kadar daha zevklidir de.

Hele memleketimiz için, memleketimizin zayıf bünyesi için otomobil bulunmaz bir devadır.

Yirminci asır geri kalmış milletleri, memleketleri de aynı medeniyet seviyesine süratle çıkarmak ve bütün dünyaya tek bir medenî çehre vermek için otomobilleri ortaya salıvermiştir.

Avrupa ile aramızdaki terakki uçurumunu ancak bu vasıtayı kolayca ve çarçabuk almak ve inkişaf ettirmek suretiyle doldurabiliriz.

Tekâmül kanunları yanlış anlaşılıyor ve tatbik ediliyor. Herhangi bir derinliğin öbür tarafına geçmek için çukurun mutlaka dibine inmek ve sonra yavaş yavaş yukarıya tırmanmak lazım gelmez. Küçük bir köprü, çukuru ortadan kaldırır. Tekâmül yollarını takip edeceğiz diye evvelâ şimendifer yapmak, bunları amortir etmek ve bundan sonra da otomobilin nimetinden istifadeye başlamak için ömrümüz kifayet etmez.

Demiryollariyle şoseleri, birbirini besliyecek tarzda şuurlu bir devlet eliyle vücude getirmek, yani şimendiferlere yakın ve muvazi şoseler yapmayıp amut şoseler inşa etmek fikri de tatbik kabiliyeti göstermez. Çünkü demiryolları mutlaka bir takım şehir ve kasabaları birbirine bağlıyacaktır. Bağlamazsa bile, yolsuz ve uzakta kalacak olan şehir ve kasabalar yavaş yavaş şimendifer güzergâhına geleceklerdir. Bu şehir, kasaba ve köyler arasındaki daimî münasebet ihtiyacı, her noktada duramıyan, her istenildiği zaman işliyemiyen, her yere kıvrılamıyan demiryol vasıtalariyle temin edilemez. Bunların arasında kendi kendiliğinden şoseler vücut bulacaktır.

İşte şimendiferlerin yanı başında ve şimendiferlere muvazi şose.

Bu suretle aynı iş için iki yol, iki türlü vasıta meydana gelecek; millî servet ve kudret iki kat sarfedilmiş olacak . . .

Memleketimizin belli yaşlı noktaları arasında şimendifer yapmak için daha çok zaman, emek ve sermaye lazımdır. Buna ne bizim kudretimiz kâfidir, ne de tabiatin zayıflara verdiği tutunma mühleti.

Şimendifer, şosenin aşağı yukarı on misline maloluyor. Beşbin kilometre şimendifer yerine ellibin kilometre şose yapılabilir. İkinci fazla bir yol yapmak masrafından kurtulmak da ayrı bir kâr. Bu suretle memleketin birkaç noktası yerine bütün memleket refaha kavuşmuş olur.

Otomobillerin istihlâk ettikleri benzinin dışardan gelmesi de mühim bir mahzur teşkil etmez. Kömürümüzü satıp benzin alabiliriz. Esasen, memleketimizin muhtelif mıntakalarında zengin neft madenleri de bulunmuştur.

Otomobil taraftarı ve demiryol aleyhtarı olanların fikirleri hemen hemen yukardaki satırlarla hülâsa edilebilir.

Derhal şunu söylemek lazım gelir

ki, şimendiferler, otomobile nazaran çok daha ileri bir vasıtadır. Buhar makineleriyle motörler aynı zamanda icat edilmiş olsa idi, nakil vasıtaları bidayette mutlaka motörlü ve raysız olurdu. Ve demiryollar meydana çıktığı zaman otomobiller epiyce yaşlanmış bir yüz gösterirlerdi.

Demiryollar, ancak ileri bir medeniyetin doğurabileceği büyük istihsal ve istihlakten, fabrikaların ve sanayi şehirlerinin teşekkülünden veya bunları tesis etmek ihtiyacından vücut bulacak kesif nakliyat için meydana gelmiş bir vasıtadır.

Otomobiller gençliklerini, ileri bir medeniyetin icaplarına uygun olarak, yeni doğmuş olmaktan ziyade, tesadüflerin şuursuz ve maksatsız tarihlerine borçludurlar.

Şimendiferlerin, şoselere nazaran daha pahalıya malolmasına mukabil, işletme masrafları otomobillerinkinden aşağı yukarı on defa daha azdır.

Otomobili şoseden ray üzerine çıkarınız; delkü temas mukavemeti on defa azalır ve bunun neticesi olarak da on defa daha az muharrik kuvvet sarfeder.

Başka bir bakımdan da otomobil şimendiferden daha az makinedir. Orta halli bir tek trenin hamulesini otomobil ve kamyonlarla taşımağa kalkarsak beş altı yüz şoför ve yamak lazımdır. Yol bakımında, otomobil tamirhanelerinde, benzin alıp vermekte çalışan amele ve memurlar da bu hesapta dahil değildir. Makinenin gayesi, insan emeğini azaltmak olduğuna göre, istasyon ve idare memurları da hesaba katıldığı halde, ancak 20-30 kişi ile bu yükü taşıyan şimendiferler tabiatiyle otomobillerden çok daha ileri bir nakil makinesidir.

Şimendiferler sermayelerini 10-15 senede örterler. Fakat şoselerdeki otomobil nakliyatının icabettirdiği fazla işletme masrafı sonsuz devam eder.

İki nokta arasındaki yol için bidayeten konacak fazla sermaye masrafından kaçınarak demiryol yapmamak doğru olursa, bütün diğer işlerde de sermayenin yarattığı büyük kıymet ve faydalardan istifade etmemek lazım gelir.

500 kilometrelik bir mesafede, orta bir trafik olan 500 bin ton hamuleyi bir senede şimendiferle taşımak için yapılacak işletme masrafı, memleketimizin şartları içinde, 1,5-2 milyon liradan ibaret olduğu halde kamyonlar bu iş için 15-20 milyon liralık bir masraf yapmak mecburiyetinde kalırlar. Nakliyatın çoğalması şimendiferlerde nakil masraflarını mühim nispetlerde azalttığı halde otomobil işletmesinde hissedilir bir tesir göstermez.

Şimendiferlerdeki genişlik, rahatlık, emniyet ve intizam için taşınan fazla sikletlere ve yapılan masraflara otomobil ve kamyonlarda hiç yer verilmediği nazara alınır ve şimendiferlerin bu bakımdan da yarattıkları fazla kıymetler hesaba katılırsa yukardaki hesap farkları şimendifer lehine büsbütün kabarır.

500 bin ton hamule için yapılacak 500 kilometrelik şimendiferlerin i-

cabettirdiği sermayeyi ele alalım: Bu şimendifer hattı, bütün tesisat, malzeme, vagon ve makineleriyle beraber azamî 100 milyon liraya malolur. (Birçok ahvalde bunun yarısıdır). Bu mesafede, mevcut şosenin sermayesini hesaba katmadan yalnız nakliyatın otomobillerle yapılması için şosenin takviyesine sarfedilecek fazla para ile bu işe kifayet edecek otomobil ve kamyonların sermayesini hesap edelim.

Tam randmanla çalışmak şartiyle bu mesafede bir senede 500 bin ton hamule ve bununla mütenasip yolcu taşımak için 4-5 bin otomobil ve kamyon lazımdır ki, buna ait sermaye, aşağı bir hesapla 10 milyon liradır. Yolun takviyesine gidecek masraf için de asgarî 5 milyon lira alınırsa 15 milyon lira eder.

Daimî bir çalışma içinde otomobilin ömrü 10 sene, şimendifer makine ve arabalarınınki de 50 sene kabul edilirse otomobil sermaye masrafını beş misline, yani 50-75 milyona çıkarmak lazımdır. Binaenaleyh orta kesafette nakliyat için yapılacak şimendifer ile otomobil servisi arasında sekiz on misil değil, ancak birkaç misil kadar bir sermaye farkı mevcuttur. Halbuki her iki servisin bir senelik işletme masrafları arasındaki 10-15 milyon liralık fark, şimendifere birden konulan sermayenin faiz masrafları da dahil olduğu halde fazla sermayeyi beş on senede kapatır. Ve bundan sonra, memleket ve beşeriyet bu fevkalâde nakil ucuzluğundan ilânihaye istifade eder.

Şimendiferlerin inşasından birçok sene sonra vücut bulacak olan nakliyat kesafeti bidayeten nazara alınarak yapılmış olan bu hesapların, nakliyat, bu kesafeti buluncaya kadar geçecek olan birçok seneler için doğru olmıyacağı ve bu zaman zarfında, demiryollarına yatırılmış sermayelerin çok büyük bir kısmının muattal ve verimsiz kalacağı mülahazalarına karşı da, aldığımız 500 bin ton misalinin, şimendifer için yakın bir merhale teşkil edeceği ve demiryollarının, mevcut nakliyatı yapmaktan ziyade nakliyat yaratmak hassaları dolayısiyle, zaman geçtikçe nakliyat mıkdarını bu nun birkaç misline çıkaracakları düşünülmek lazım gelir.

Şimendiferlerin yarattığı kıymetleri ölçerken demiryol idarelerinin blançolarını esas tutmak insanı yanıltır. Şimendiferlerin pek çok ucuzlattığı nakil fiatları üzerinden alınan ücretlerden teşekkül eden varidat, başka ellere ve hesaplara geçen kârlara nispetle çok ehemmiyetsizdir.

Demiryol güzergâhlarında emniyet ve asayiş çok daha kolay ve masrafsız olur. Bu yüzden devlet bütçesinde yapılan tasarruf pek mühimdir.

Otomobillerin çok dar hacimleri ve tahammül sıkletleri, havaleli ve ağır cisimlerin nakline manidir. İçerlerde kurulacak fabrikalara ait makine ve malzemeyi kamyonlar taşıyamaz. Bu itibarla şimendiferler memleketin sınaî kabiliyetini inkişaf ettirmek ve iş bölümünü bütün memlekete yaymak noktasından ölçülemiyecek kadar kıymetler yaratır.

Muntazam nakliyat ancak şimendiferlerde yapılabilir. Otobüs ve kam-

yon servisleri de, şimendiferlerde olduğu gibi, tayin ve tanzim edilirse bunlara ait işletme masrafları pek ziyade kabarır. Otomobilin, bugün şimendiferlerin yanında az çok iş bulmasına sebep, servislerinin gayrı mun tazam ve gayrı muayyen oluşudur. Otomobil, tam yolcu ve eşya bulduğu zaman çalışır. Daha az ve müteferrik nakliyat yapılmaz, kalır. Bu noktadan da şimendiferlerin yaptığı hizmet az değildir.

Hele memleket müdafaasına ait işlerde şimendiferlerin tasarruf ettirdiği masraflar hesaba gelmiyecek kadar muazzamdır. Bir harpte sermayelerin pek çok mislini bile ödiyecek maddî hizmetlerinden sarfı nazar, sulh halinde de devlet bütçesinde büyük tasarruflar vücude getirir. Muayyen noktalarda süratle ve kesafetle kuvvet tahşit edebileceğinden emin olmıyan bir memleket,askerî kuvvetlerini çoğaltmak ve yaymak mecburiyetindedir. Memleketimizde kâfi şimendifer olmadığı zamana ait askerlik müddetleri ile şimdiki askerlik müddetleri arasındaki fark, mevcut şimendiferlerimizin yarattığı veya mahvolmaktan kurtardığı kıymetlerin büyüklüğünü göstermeğe yeter.

Bugünkü şimendiferlerimiz olsaydı, büyük harpten herhalde çok başka şekilde çıkardık.

Meşrutiyetin ilanı ile beraber başlıyan (donanma mı, şimendifer mi?) münakaşası şimendifer lehine netice verseydi ve boş münakaşalarla vakit kaybedilmeseydi, dünyada bambaşka bir mevcudiyet gösterirdik.

Şimendiferler asker kuvvetini de iktısadîleştiren bir vasıtadır.

Bir fırkayı otomobil ve kamyonla beş-altıyüz kilometreye taşımak için lazım gelen vasıtanın adetçe ve kıymetçe olan azametinden sarfı nazar, fırka mevcudunun yarısını şoför olarak kullanmak lazım gelir.

Bazı memleketlerde, birdenbire biriken büyük sermayelere iş bulmak için ve yahut münhasıran askerî ve siyasî maksatlarla yapılan hesapsız şimendiferlere otomobiller de katılınca, nakliye vasıtalarında müfrit bir bolluk ve işba hali görünmüştür. Ve bunun neticesi olarak da birbirini besliyecek ve birbirine yardım edecek vasıfta olan bu iki nakil vasıtası, yekdiğerinin rakibi vaziyetine düşmüştür. Halbuki dünyanın her noktasını birbirine bağlamak imkânını hiçbir vakıt bulamıyacak olan şimendiferler için bu boşlukları dolduran otomobil ne büyük bir yardımcıdır! Uzun mesafelerde nakliyat yapmağa pek müsait olmıyan otomobiller için de şimendiferler ne kadar uygun bir mahreç veya membadır!

Şimendiferler inkitasız uzun nakliyat için çok elverişli ve tasarruflu oldukları halde inkitalı ve kısa nakliyat için külfetli ve masraflı oluyorlar. Şimendiferlerin nakle tekaddüm eden hazırlık masrafları, kısa mesafelere ait nakliyata çok geliyor. Nakledilecek emtiayı, doğrudan doğruya vagona yüklemek imkânı olmadığı için mükerrer tahmil, tahliye masraf ve külfetlerine ihtiyaç göstermeksizin, mağazadan mağazaya doğruca nakleden kamyonlar kısa mesafelerde şi-

mendiferlerden daha müfit oluyorlar. Muhtelif memleketlerde yapılan hesaplara göre 30-50 kilometre içinde yapılacak nakliyatın kamyon ve otomobile bırakılması daha kârlı görülüyor.

Esasen şimendiferlerin kısa mesafelerdeki nakliye masrafları yüksek olduğundan bu mesaferelere ait nakliyatı otomobil ve kamyona bırakmalarında kendileri için de büyük bir mahzur yoktur. Bu tarzda yapılacak bir iş bölümü, şimendiferleri, bilhassa çift hatlı olursa, sık istasyon yapmak ve buralarda memur bulundurmak masraflarından kurtardıktan başka katarların istasyonlarda sık sık durmasından ve manevra yapmasından doğan fazla masrafa ve kaybedilen zamana da mani olur.

Şurası muhakkaktır ki, şimendiferlerin yarattığı inkişaf olmasaydı, otomobiller bugünkü faaliyetlerinin çok dununda iş bulabilirlerdi. Buna mukabil şimendiferler de otomobillerin çıkardığı fazla nakliyattan ve nakliyat imkânlarından istifade ediyorlar.

Otomobil işliyen yerlere varan şimendiferlerimiz nakliyat bulmakta gecikmediği halde böyle olmıyan yerlerde nakliyat imkânları yaratmak için fazla zaman kaybediyor. Mesela, Kayseri'de tertip edilen çok ucuz tenezzüh trenlerinin rağbet görmemesine mukabil Samsun-Amasya arasında işe yetişmiyor. Sapanca tenezzüh tren leri de bol nakil vasıtalariyle seyahate alıştırılmış bir muhitte nakil imkânlarını biraz çoğaltmanın, nakliyat üzerinde derhal tesir göstereceği yolunda çok kuvvetli bir misaldir.

Otomobillerin de daima şimendiferlerin etrafından ayrılmamaları aynı sebepten ileri gelir. Şimendifer bulunmıyan yerlerde rakipsiz ve hâkim vaziyette oldukları halde bunu istemiyorlar. Şimendiferin yaptığı nakliyatı istasyonlardan kasabalara ve içerlere yaymak onlar için daha çok iş çıkarıyor. Bununla beraber şimendiferin kendisi için yarattığı nakliyatı da bazen alıyorlar ki, şimendiferle aralarındaki ihtilaf da bundan doğuyor.

Şimendifer bu işte hakikaten mağdur mevkidedir. Çünkü kendisi muayyen zamanlarda, kâfi nakliyat olsun olmasın, servis yapacaktır. Bunların bazısında kâr, bazısında zarar eder. Bu suretle uzun zaman ve büyük masraf ve emeklerle hazırladığı nakliyatı otomobil, hiçbir emek sarfetmeden, gelip, kolayca elinden alabiliyor. Halbuki otomobil, yol için sermaye ve bakım masrafı vermiyor; mecburî servisin icabettirdiği fazla masraflara katlanıyor. Emniyet, konfor ve intizam için şimendifer kadar bir külfete de mecbur tutulmuş değildir.

Daha mühimmi, şimendiferler nakliyata sabit ücretler tatbik etmek mecburiyetinde bulundukları halde, berikiler pazarlık yapabilirler ve işlerine gelen ücreti alırlar.

Bu sebeplerden dolayı bazı mesafelerde ve yerlerde, bilhassa şimendifer için pahalıya malolan yolcu nakliyatına daha inik bir ücret tatbik edebilirler.

İşte, şimendifer-otomobil arasındaki dava budur.

Şimendifer idareleri, aynı külfet ve masraflara otomobillerin de tâbi tutulmasını istiyorlar. Ve bunda haklıdırlar. Ancak bizimki gibi bazı memleketlerde otomobillerin inkişafına ve bunlardan beklenen seri hizmetlere mani olunacağı mülâhazası bu işte teennî göstermeği icabettiriyor.

Bir memleketin geri kalması şüphesiz zararlıdır. Fakat bu geriliğin bugün bizim için istifade edilecek yerleri de yok değildir. Zengin, fakat eski sistem bir şehri asrın icaplarına uygun bir hale koymak için birçok şeyleri yıkmak ve bunları tazmin etmek lazımdır. Halbuki basit bir kasabayı modern bir şehir haline getirmek çok daha kolaydır.

Memleketimizin nakliye yollarını ve vasıtalarını kurarken ve ikmal ederken tabiatiyle otomobilden de istifade ediyoruz ve edeceğiz. Bugün yapılan ve yapılmakta olan şimendiferler henüz memleketimizin bel kemiğini teşkil eden hatlardır. Bunların arasını dolduracak şekilde muntazam otomobil yolları ve servisleri kurmağa, yapılmakta olan şimendiferler mani değildir.

Memleketin, dünya içindeki bugünkü halini ve istikbalini çok yükseklerden görerek çalışma ve kalkınma programını çizen büyüklerimizin seziş ve görüşlerinde kat'î ve riyazî bir isabet olduğu, herhangi bir vesile ile yapılan hesap ve tetkiklerde de derhal görünüyor. Dünyanın yalnız bugünkü inkişafına değil, yarınki terakkiyatına da uygun olacağı şüphesiz olan bu programın nakliye yollarına ve vasıtalarına ait kısmını ben şöyle seziyorum :

Şimendifer-Otomobil

Elele . . .

ÇORUM III

ÖMER

BUGÜNKÜ ÇORUM.— Kendi ismini taşıyan ovanın şimali şarkîsine yerleşmiş 5357 haneli ve 19739 nüfuslu bir vilâyet merkezidir.

Şehrin bulunduğu yerin topografyası çizilecek olursa düz bir mıntaka gözönüne çıkar. Yalnız şarkta tahminen Hükûmet Konağının bulunduğu yerden 25-30 metre yükseklikten, Demirciler Çarşısı önünden başlıyarak parka kadar uzanan kısım, yegâne şehrin inişli yokuşlu kısmıdır. Bu kısım Tepecik Mahallesi, Kale ve onun şimale doğru uzanan mahallelerinin bulunduğu yerdir. Evelce suların kolaylıkla meydana çıktığı ve ziraat hsusunda daha zengin olan cenup mıntakasına doğru büyümekte iken, bugün hayat hakkındaki telakkilerin değişmesi ve geçinme şartlarının yalnız ziraatle olmayıp, başka türlü de temin edilmesi yüzünden şehir şimale doğru, manzara ve hava itibariyle daha güzel olan Mülkşah sırtlarına doğru büyümektedir. Şehrin bulunduğu yer, denizden 780-800 metredir. Bu irtifa tahminî olarak Çorum ovasına, yani etrafı dağlarla çevrili olan havzaya teşmil edilebilir. Esasen bir ziraat memleketi olarak teessüs eden Çorumun, Mülkşah eteklerinde teessüsünün sebeplerini şu suretle izah edebiliriz: Cenup-şimal istikametinde, yani Yozgat-Samsun yolu — ki bu suretle Orta Anadoluyu Karadenize bağlıyan büyük bir yol demektir — ovanın cenubunda Battal oğlu Un Fabrikasının bulunduğu boğazdan geçerek şimale Sıklık boğazına doğru ve oradan Mülkşah ile Eğerci dağlarının arasından Samsun istikametinde bulunmaktadır. Aynı zamanda bu yolun, cenubunda ovaya döndüğü yerden gene şimale doğru, binaların esas malzemesini teşkil eden Jips tepelerinin eteklerindeki, bağ ve bahçelik itibariyle daha zengin ve bu husus için daha elverişli olmasından dandır. Tedrici surette bu tarafa, şarkta yükselen bu mıntakada yerleşemiş olan şehir aynı zamanda ovaya hâkim bir vaziyettedir. Ovanın bu kısmında, şimal-cenup yolunun her iki tarafında ziraî ve büyük bir pazar olarak teessüs eden Çorumun evleri her şeyden evel bir çifçi ikametgâhıdır. Bu evler eski be yeni Çorumun kendine mahsus hayatını ilk bakışta gösteren en canlı eserlerdir. Şehirde mevcut geniş avluları ihtiva eden evler ve civar köylüleri ve yolcuları barındıran hanlar, yapılış tarzı, genişlik itibariyle, Çorum ovasının ve onra mevcut materyelin malıdır. Evler hep alçı ile sıvanmıştır.

Adeta yarı kâgir olan bu binalar Çoruma karakteristik bir manzara verirler.

Birkaç sene evvelisine kadar bütün binalar yapılış itibariyle hep birbirinin aynı idi. Fakat son zamanlarda yeni tarzda yapılan evler eski konakları geride bırakmaktadır. İmar günden güne fazlalaşmakta ve şehrin manzarası büyük bir süratle değişmektedir.

Plân bakımından diğer vilâyetlerimiz gibi ihmale uğramış ve muntazam olmıyan sokaklarda, her sene vukua gelen sellerin gadrine maruz kalmıştır. Etraftaki tepelerin meyilleri hep şehrin içine doğru olduğundan, sağnak halinde yağan yağmurlar sokakları harap etmekte ve bu suretle belediyeyi büyük büyük masraflara sokmaktadır. Fakat, bugün büyük bir gayret sarfiyle bunların önüne geçilmeğe çalışıldığı gibi, şehrin imarı için de sonsuz bir faaliyet devam ediyor.

Sokakları dar ve Hükûmet Konağının önündeki Saat kulesi meydanından şebeke halinde her tarafa yayılmaktadır. Bu yüzden ekseriyetle sık sık yangınlar olur ve saatlerce devam ederek büyük felaketleri icap ettirir. 1329 da büyük bir yangında şehir büyük bir felaket atlatmıştır. Fakat son zamanlarda itfaiye teşkilatı tesis edilerek bu musibetin önüne mümkün mertebe geçilmiştir.

Hali hazırda Çorumun bir intizam dahilinde imarı için çalışılmaktadır. Belediye tarafından, bir de şehrin asrî bir surette imarı için plânı yaptırılmağa karar verilmiş olup pek yakın da icraata onunla devam olunacak ve tadilat onunla yapılacaktır ki, bu suretle Çorum gittikçe güzelleşecektir.

Belediyenin memleketi tenvir için yaptırdığı elektrik fabrikası hali faaliyette olup bunun ıslahı ve bu suretle evlerin dahi bu ihtiyacını temin için faaliyete geçmiştir.

Kasabanın şimali şarkîsinde bulunan park için de son derece gayretler safedilmiştir. Her sene muntazaman ağaçlar dikilerek vüsati büyültülmeğe çalışılan bu umumî gezinti mahalli bugün ihtiyacı kâfi derecede temin etmektedir.

Burada zikre değer büyük işlerden birisi de, içme sularının mükemmel bir hale getirilmesidir. eskiden âdi künklerle civardaki membalardan getirilen Mürsel, Sıklık, Serpin içme suları ihtiyaca kâfi gelmezdi. Fakat 1932 de belediye büyük masraflar ihtiyariyle halkın su ihtiyacını fennî bir surette temine karar verdi. Bilhassa Mürsel membaının açılması için mütehassıslarla 15 bin lira sarfettikten sonra geçen sene de 60 bin lirayı bu işin ikmali için bütçeden ayırarak Park civarında 5000 tonluk bir mahzen inşa ettirmiş ve çelik borularla bu suyu şehre getirmiştir. Yukarıda isimlerini söylediğim diğer memba suları ise eski mecralarından çeşmelere gelmektedir.

Yeni yapılan binalardan Doğumevini saymak lazımdır. 98 yataklı olan bu müessese fennî vasıtalarla müceh-

hezdir. Gene bu meyanda üç pavyondan ibaret bir hastahane mevcut olup bilhassa alât ve edevatı şayanı dikkattir. Bu hastahane aynı zamanda civar vilayetlerin de hastahanesidir. Dinî mebaniden olan Ulucami sanat noktai nazarından mühim olup yapılışı itibariyle yakın bir maziye aittir. Daha birçok camiler, kütüphaneler, kışla ve mektepler şehri süsler. Parkta rekzedilen Gazi heykeli de yeni eserlerden bulunmaktadır. Çorumun cenubunda şayanı dikkat bir kale vardır. Bunun Danişmendîler zamanında yapıldığı zannolunuyor. Duvarlarının uzunluğu 72 metre olup murabba şeklindedir. İçindeki evler çok eski olmakla beraber bunlar bize mazi hakkında hiçbir malumat vermemektedir. Tarih bakımından pek mühim olan Hıdırlık, şehrin cenubu garbîsinde bir tepe üzerinde dinî bir kıymeti haizdir. Tâ eskidenberi mukaddes tanılan bu yerde birçok yatırlar vardır. Sadibni Ebi Vakkas bunlardan biridir.

Bunlara nazaran Çorum orta zamanlarda mühim rol oynıyan Arapların istilalarına maruz kalmıştır. 7-8 inci asırlarda Bizans önlerine gelen Araplar, Kapadokya yoliyle Çorum havalisinde izler bırakmışlardır. Şehir içinde birçok evlerdeki türbeler Çorumun orta zamanlarda birçok dinî teşekküllerin beşiği olduğunu göstermektedir.

İktısadî Çorum: Çorum ovası, mümbit ve mahsuldar yerlere, hayvan beslemeğe müsait mer'alara malik bir yerdir. Bahusus arpa ve buğday memleketi olmakla beraber bol üzüm ve meyve yetiştirmekte de ehemmiyetlidir. Tepelerin düzlük gösteren yerleriyle, ovanın hemen kâmilen hepsi ziraat için en iyi yerlerdir. Bütün bu feyiz ve berekete ve iktısadî terakkiye müsait bir yerde bulunmasına rağmen, Çorumun iktısadî faaliyeti ümit edildiği kadar parlak değildir. Hattâ ovadaki birçok köylerde halkın bir kısmı bu zenginlikle tezat teşkil edecek şekilde fakir bir haldedir. İktısadî hayattaki bu durgunluğun sebepleri muhteliftir. Bu sebeplerden bir kısmı demiryollarından mahrumiyet olup, bu suretle sirkülasyonun az oluşu ve zürraın asrın binbir türlü icabatına arka gözle bakmasıdır.

Çorum esas itibariyle bir ziraat memleketidir. Halkın ekserisi çifçidir. Köylünün çalışmaları muhtelif olup, bilhassa çifçilikte iki usul göze çarpar: Kendi hesabına ve yahut ortakçılık suretiyle çalışmak usulleridir ki, bilhassa ikincisi Çorumda dafazla dır. Civarda oldukça ehemmiyetli çiflikler vardır. Bunların sahipleri umumiyetle ziraat fikirlerine sahip müteşebbis kimselerdir. Meselâ, garbi şimalîde, Çorumun yarım saat mesafesinde Bayat köyündeki İsmetbey çifliği bu hususta zikre lâyıktır. Bunlar toprağın ziraatte daha muvafık bir hale getirilmesi, tohumların intihabı gibi tedbirlerle daha fazla mahsul almağa çalışıyorlar. Adeta fennî ziraat usulleriyle etraftaki çifkilere nümunelik vazifesini görmektedirler. Bunlar tarlaları ekip biçmekte fennî âlât kullanırlarsa da di-

ğer zürra hep mevcut vasıtalarla işlerini görürler.

Ovada arpa, buğday yetiştiği gibi, çavdar, yulaf, darı da yetişir. Toprak kuvvetli ve iklim müsait olduğundan ziraat vasıtaları ıslah edilir, irva ve iska tesisatı yapılır, çifçinin ziraî malumatı arttırılırsa, Çorum'da ziraat hususunda büyük faydalar elde edilir. Senevî buğday istihsalatı 138,750 dönümden 1,765,000 kilodur ki, bunun 125,000 kilosunu civar vilayetlere, bilhassa Karadeniz sahiline gönderir. Buğdaydan sonra en çok ekilen arpadır. 131,250 dönümden 12,750,000 kilo elde edilir ki, bunun da 5,200,000 kilosunu harice sevkeder. Mütebaki kısmı da dahilde at yemi ve bazen de buğday ile karıştırılarak ekmek imalinde kullanılır. Arpa istihsalatına bakılacak olursa Çorumda bu husustaki sanayiin ne derece faydalı olacağı gözönüne getirilebilir. Bilhassa arpa, sühunet hususunda buğday kadar müşkülpesent değildir. Az yağmur arpaya çok iyi gelir. Demek ki, biraz gayretle ve elde edilecek mahsulatı istihlâk edecek sanayi ve yahut ihraç için nakil vasıtaları çoğaltılacak olursa mühim istifadeler temin edilecektir. Bugün arpanın biracılıkta mühim bir rol oynamasından dolayıdır ki, zengin topraklı memleketlerde diğer hububattan daha ziyade ekilir.

Buğday da gerek toprak ve gerekse iklim cihetinden o kadar müşkülpesent değildir. Yaz yağmuru istemez. Olursa da az olmalıdır. Yalnız başaklanma zamanında yağmur lazımdır. Ekilecek tarlanın iyi havalandırılmış olması lazımdır. Hattâ bugün ziraat fenni hangi nevin, mesela, o topraktan ziyade bu toprağa daha iyi uyacağını ve bu toprakta daha iyi mahsul vereceğini öğrenmiştir. Tabiî bu hususlara diğer yerlerde olduğu gibi Çorumda da o kadar ehemmiyet verilmez. Diğer taraftan da buğday toprağı çabuk yoran bir nebattır. Binaenaleyh her sene muntazam mahsul almak için toprağa inbat unsurlarını ilave etmek lazımdır. Zira en zengin toprak bile az bir zamanda büyütme kuvvetini kaybeder. Onun için buğdayın fazla ekildiği yerlerde ya mütenavip ziraat veya toprağı dinlendirme veya toprağı gübrelemek lazımdır. Eğer bu gibi esaslı malumatı çifçiler gözönünde tutacak olursa Çorumdaki ziraî hayatın daha fazla inkişaf edeceği şüphesizdir.

Çorumda hububattan sonra ekilen gıdaya ait bakliyattır. Bunların en mühimleri fasulye, mercimek, nohuttur. Ekseriya kasaba civarındaki bostanlarda toprak sulanarak, gübrelenerek büyük bir gayret sarfiyle sebzeler de yetiştirilir ki, bunlar dahilde ihtiyaca bol bol kâfi gelir.

Meyvecilik itibariyle Çorum zengindir. Bugünkü haliyle bile ehemmiyetli bir meyve memleketidir. Fakat meyve ağaçlarına lâyıkiyle bakılmadığından ve fennî usuller tatbik edilemediğinden bu ağaçlardan azamî istifade edilememektedir. Mevsimlerin gelişine göre bir sene meyvesiz, bazı seneler de lüzumundan fazla bol meyveli olarak geçmektedir. Bilhassa bağlar çok yer kaplar. Bağlardan fennî usuller tatbikiyle mühim istifadeler yapılabilirse de halk daha ziyade

kendi ihtiyacını düşünerek, daha ziyade mahsul almak için az gayret sarfeder. Halbuki, bağ bilgili ve devamlı bir insan emeği ister. Birinci Teşrin bağbozumu ayıdır. Üzümlerden bilhassa pekmez ve reçel yapılır. Şarapçılık hususî bir vaziyettedir. Henüz fabrikacılık halini almamıştır. Şarap yapmak pek nazik ve pek mühim sanat işidir. Bunun için teamül ve ananenin meydana getirdiği ve fennin yeni müşahedelerine istinat eden bilgi ve görgü lazımdır. Görülüyor ki, üzüm yetiştirmekte el emeği (main-d'oeuvre) ne kadar mühim ise şarap yapmakta da o derece ve hatta daha fazla mühimdir.

Çorumda ziraatle beraber hayvancılık da mühim bir yer tutar. Dağ yamaçlarında keçi, ovada koyun ve sulak yerlerde sığır beslenir. Bu hayvanların bir kısmı dahilde et ve sütü için beslendiği gibi bir kısmı da canlı olarak civar vilâyetlerde satışa çıkarılır. Hayvan mahsullerinden ham deri ticareti çok fazla olur. 1931 senesinde harice 5500 adet satılmıştır. Bunlar en ziyade koyun ve keçi derileridir. Elde edilen derilerin bir kısmı yerli tabakanelerde işlenir, mütebaki kısmı da İstanbul'a gönderilir. Tiftik ve yapağının fazla kısmı da Samsun tarikiyle İstanbula gider. 1931 senesinde tiftikten 75,000 ve yapağıdan 9,000, kıldan 3200 kilo satılmıştır. Vilâyette hayvanatı fersiyeye de ehemmiyet verilmektedir. Bunların ıslahı için son derece çalışılmaktadır. Son zamanlarda bir aygır deposu tesis edilmiştir ki, burada biri halis İngiliz, biro Arap İngiliz, biri Anglo norman, üçü de halis Arap olmak üzere 6 aygırla 3 baş da halis Kıbrıs aygırı vardır. Tabiî ve sun'î sefatlardan merkezde oldukça iyi hayvanlar yetiştirilmiş, 5 senede 733 tay alınmıştır. Boğaların ıslahı için 4 sene evel Balya'dan 6 boğa getirilerek merkezde hayvan yetiştirmekte meraklı, mer'ası bol olan köylere tevzi edilmiştir. Bu köyler aynı zamanda nümune köyleri ittihaz edilerek yetişen boğalar bedeli mukabilinde toplanarak civar köylere dağıtılmıştır. Gene bu noktadan olmak üzere her sene at yarışı ve hayvan sergisi tertip edilir. Gerek koşu ve gerek hayvan sergisinde mükâfatlar tevzi edilerek halkın merakı arttırılmaktadır.

Çorumda tavukçuluk da müteammim bir şekildedir. Fakat bu hayvanlar kendi hallerinde bırakılır, fennî tavukçuluk memlekete girerse bunlardan çok istifadeler temin edileceği tabiîdir. 1931 senesi merkezi kasabanın yumurta ihracatı 6000 sandıktır. Senelik mevcut yumurtanın üçte ikisi dahilde sarfedilerek ancak bir kısmı Samsun vasıtasiyle Marsilyaya gönderilir.

Sanat:— Çorum eskiden küçük bir buğday ve arpa ticaret merkezi olmakla beraber cehri ticaretinde de ehemmiyetli bir rol oynuyordu. Fakat bugün cehri ticareti hemen hemen ortadan kalkmıştır. 1931 de satılan cehri mıkdarı 4000kilodur. Cehri ticaretinin bu kadar sönmesi ve eski büyük cehriliklerin harap olmasının sebebi sunî boyaların fazlaca rağbet kazanmasıdır.

Şehirde yapılan sanatlar arasında

tabaklık, yerli bez dokumacılığı, kendir imalatı, kunduracılık, bakırdan avanî imali, arabacılık en mühim sanatlardır. Evelce kösele ve işlenmiş deri ihtiyacını temin ettikten sonra ihracat da yapardı. Fakat bugün bu ihracat çok azalmıştır; kendir imalatı gittiçe inkişaf etmektedir.

Bakır avani imali, harp sonrasında iyice inkişaf etmiş ve büyük imalathaneler açılarak büyük mikyasta bu işe başlanmış iken bu sanat da son zamanlarda durgunluğa başlamıştır.

Dokumaya ait sanatlar henüz başlangıç halindedir. Çarşaflık bez, çamaşırlık, oda ve sofra takımları dokumacılığı eskiden en mühim sanatlardandı. Fakat bilâhare bunlarda bir durgunluk husule gelmiştir. Saf ipek, ipek, iplik karışık çok ince ,zarif ve dayanıklı eşya birçok evlerde dokunmaktadır.

Bütün bu faaliyetler Çorumda bir hareket yaratmakta ve alış verişin esasını teşkil etmektedir. Haftada iki gün (pazar ve pazartesi) pazar kurulur. Yakın yerlerden ticaret için birçok tacirler gelir. Onun için bugünlerde şehir çok kalabalıktır. Köylüler ihtiyaçlarından artan her türlü mahsulü pazar meydanlarına getirerek satarlar ve kendilerine lazım olan haftalık ihtiyaçlarını bugünlerde temin ederler.

Çorum tâ eskidenberi alış verişinin ehemmiyetli oluşu, merkezî vaziyette bulunmasındandır. Şimalî Anadolunun, cenup, arızalı yüksek yaylasında birçok dağ ve tepelerle örtülü bulunan kasaba, eskiden mühim yolların konak yerini teşkil ediyordu. Şimdi de ikinci derecede ehemmiyeti haiz Ankara-Yozgat, Çorum, Merzifon, Amasya şosesinin ortasındadır. Şose hususunda diğer vilayetlerimize nazaran birinci sıradadır. Ağ gibi merkezden gittikçe açılan ve şarka, garbe — şimale, cenuba doğru giden yollar on sene gibi kısa bir zamanın faaliyet eseridirler. Daha civar vilâyetlerden Çoruma doğru gelinirken, mükemmel şoseler, insana Çorum hakkında bir fikir verir. Ticaret hayatında mühim rol oynıyan bu yollar hakkında kısaca bahsedip başlangıç ve bitim noktalariyle, istifadeleri derecelerini söyliyeceğim.

Çorum, Alaca, Yozgat yolu: Bu yol, Yozgat ve Yerköy vasıtasiyle memleketin Ankara'ya muvasalasını temin eder. El'an Orta Anadolu demiryoliyle irtibatı Yerköy vasıtasiyle olup gelecek seneden itibaren Çerikli vasıtasiyle olacaktır.

Çorum-Merzifon yolu: Bu yol Merzifon, Havza, Samsun tarikiyle memleketin Karadeniz muvasalasına hadim, iktısadî bakımdan gayet mühimdir. Hemen hemen bütün ticaret Samsun vasıtasiyle olduğundan bu yol çok işlektir.

Çorum, Mecitözü, Amasya yolu: Amasya ve Sivasla irtibatı ve Şark tren yoluna muvasalayı temin eder.

Çorum, Çerikli, Sungurlu yolu: Çerikli istasyonu da Ankara ile irtibatı temin eden, ticarî ve askerî noktadan pek büyük ehemmiyeti haiz bir yoldur. Bunun 63 kilometresi henüz yapılmamış olup toprak tesviyesi halindedir. Gelecek sene bu kısım da

bitmiş olack ve bu suretle Çerikli, Çorumun iskelesi vazifesini görecektir.

Çorum, İskilip, Çankırı yolu: Bu yolun İskilibe kadar olan kısmı yapılmış, diğer kısmı da yapılmaktadır. Bu yolun hududa kadar ikmaliyle kazanın zengin ormanlara malik olması dolayısiyle kereste nakliyatında Amasyaya rekabet edercesine yetiştirdiği sebzelerden dolayı kazanın mühim varidatını temin edeceği şüphesizdir. Bu yollardan mâda Alaca, Sungurlu-Yozgat; Osmancık ve Gümüşhacıköy kazalarını birbirine bağlıyan yollar da yapılmak üzeredir. Bu suretle memleketin iktısadiyatının inkişafı için en esaslı faaliyetinin nakliye vasıtalarının süratle gidip gelmesini temin eden yolların biran evel ikmali için son derece bir gayret sarfiyle çalışılmaktadır.

NETİCE: Çorum, Kızılırmağın kucakladığı silsilelerin şimalinde bir ova üzerindedir. Etrafını çeviren yüksekliklerin şimal yamaçları ekseriyetle çam, meşe ve gürgen ormanlariyle, cenup etekleri ise sulak vadileri örten mümbit topraklarla kaplıdır. Ovanın cenubundan şimale doğru uzanan şehir ,teessüs tarihindenberi aynı yeri muhafaza etmekte olup, şimdi bilhassa Mülkşah sırtlarının eteğinde bulunan parka doğru büyümektedir. Eskiden hem ticaret ve hem de ziraatle meşgul olurken, bugün hemen bütün kuvvetini sonuncuya hasretmektedir. Fakat bu husus için attığı adımlardan aldığı neticeler, adımı atmak için sarfettiği enerjiye nispetle az olduğundan gidişi çok yavaştır. Mamafih şurasını kat'î olarak söyliyebilirim ki, ziraî sanayiin istediği şartların hepsini hemen toplu olarak Çorum ovasında bulabiliriz.

YÜREK HASTALIKLARI

ZEKİ NÂSIR

YÜREK daha annenin rahminde iken işlemeğe başlıyan vücudün en mühim bir parçasıdır. Çocuk daha hayata gözünü açmadan kurulup muntazamaman vurmaya başlıyan bu et parçası ömrün sonuna kadar bir an bile durmadan, dinlenmeden çalışacak ve kendisine tevdi olunan pek mühim vazifesini yapacaktır.

Yürek; hareketi irademiz altında olmıyan bir et dokumasından yapılmıştır ve dört gözlüdür. Gözler arasında süpaplar vardır. Herkesin yüreği takriben yumruğu büyüklüğündedir. Fakat bazı yürek hastalıklarında insanın yüreği birkaç misli büyüdüğü ve öküzünkü kadar olduğu görülmektedir.

Yüreğin vurması herkeste bir değildir. Yeni doğan bir çocukta çok çarpar. Rahim içindeki ceninde vurma sayısı daha fazladır. Çocuk büyüdükçe sayı azalmağa başlar. Nihayet bir delikanlıda vasatî olarak dakikada 70-72 dir. Yüreği bundan aşağı vuran veya çok çarpan sıhhatte insanlar da görülmüştür. Fakat bunlar çok azdır.

Nabız, yürek vurmasının damarlara verdiği bir akistir. Her yürek vuruşu beş litre mayi kütlesinin (kırmızı kan) damarlara sevki demektir ve fiziyoloji noktasından bir emme-basma tulumbaya veya motöre benzetilebilir. Yüreğin vazifesi sağda ve solda ayrıdır. Sağ yüreğin vazifesi bedendeki siyah kanı çekmek ve akciğerlere gönderip temizletmektir. Sol yürek ise, akciğerde temizlenen bu kanı alıp kırmızı kan halinde bütün vücude gönderir.

Yüreğin bu vazifesi o kadar mühim ve büyük bir iştir ki, hesap edilmiş, 24 saatte yüreğin 21.000 mkg. kuvvette iş yaptığı görülmüştür. Bu kudret 70 kilogram ağırlığında üç kişiyi 100 metre yüksekliğindeki bir kulenin tepesine çıkarmağa kâfidir.

Bütün dünyada "ölüm sebepleri" listesinin en başında elân "yürek hastalıkları" bulunuyor. Çocukluğunda, geçliğinde herhangi bir hastalık ve arıza ile ölmiyenlerin çoğu yaşlanınca ve ihtiyarlayınca hiç şüphesiz bu hastalıktan öleceklerdir.

Yüreği genç yaşta yoran, zehirliyen ve nihayet durduran hastalıkların başlıcaları "Hâd intan"lardır. Her humma biliyoruz ki yüreği fazla çarptırır, zayıflatır, yorar ve zehirin şiddetine göre felç eder. Sapasağlam tanıdıklarımızın genç yaşlarında grip, kara veya lekeli humma salgını esnasında bunlardan birine tutularak birkaç gün içinde öldüklerini ve ne kadar acılar duyduğumuzu henüz unutmamışızdır.

Bu gibi ateşli ve zehirli hastalık-

lardan yürekte en fena iz bırakan da romatizma, kuşpalazı ve kızıl'dır. Bilhassa çocukların körpe yürekleri bu üç hastalıktan fena halde hırpalanır. Yavrularının uzun yaşamalarını istiyen anne ve babaların çok dikkat ve ehemmiyete alacakları bir sağlık işi de budur.

Sproçeta'sı yürek ve damarları seçerek oturan ve umulmadık fenalıklar yaparak insanı vaktinden evel öldüren bir hastalık da frengidir. Bu içtimaî âfet iyi tedavi edilmediği takdirde bazan ânî ölümlerin sebebi de olabilir.

Bundan maada tütün, içki ve uyuşturucu zehirlere alışmak ve bunları iptila derecesinde kullanmak da yüreğin ömrünü azaltan sebeplerdendir.

Bir ayyaşın yüreği günün her saatinde fazlaca çarpar. Kanında mütemadiyen ispirto dolaşan bir sarhoşun damarları hiç şüphesiz vaktinden önce bozulacak ve sertleşecektir.

Tütünün yüreğe tesirini cıgaraya yeni başlıyan herkes pek âlâ hissetmiştir.

Afyon, esrar, kokain ve morfin gibi uyuşturucu zehirlerin kurbanları hastahane ve tımarhanelerde her gün yürek acısından ve yürek çarpıntısından inlemektedirler.

Yüreğin yavaş yavaş zayıflamasına, kuvvetten düşmesine sebep olan birçok hastalıklar vardır. Bunlar arasında damar sertliği (Arterioskleroz) en başta gelir. Bundan maada böbrek iltihapları, karaciğerin bazı hastalıkları da en nihayet yüreğe tesir ederek insanı öldürürler. Bu gibi müzmin illetlerde yüreğin vazifesi çoğalmıştır. Yürek zamanla önüne çıkan bu manialarï yenmeğe, galebe çalmağa çalışır ve üzerine tabiî haddinden ziyade yük almağa başlar. Böyle bir yürek artık fazla çarpmağa, eti katılaşmağa ve kalınlaşmağa yüz tutmuştur. Bu suretle — belki de yıllarca — çabalıyan, çalışan bir yürek günün birinde vazifesini eksik yapmağa veya tamamen yapamıyacak bir hale gelir. Çünkü artık büyümüş, gevşemiş ve pörsümüştür.

Yüreği bu halde olan bir hastayı vücudü şişmiş, yüzü, gözü el ve ayak uçları mosmor olmuş, nefesi daralmış ve tıkanır bir halde ve öksürürken muztarip görürüz. Halk arasında bu manzaraya "istiska" diyorlar ki, yürek hastalığının, yürek zayıflığının son devresidir ve ölüm yaklaşmıştır.

Yüreği haddinden fazla çalıştıran şeylerden biri de koşmak, top aynamak, yüzmek, hızlı yokuş ve merdiven çıkmak gibi hareketlerdir. Spor haddi zatinde vücut ve ruh için pek lüzumlu bir şeydir. Fakat sporun vücude yarayıcı bir hareket olması için evela şahsın tıbbî muayenesi icap eder. Bunda da başlıca "yürek" muayenesidir. Acaba yürek mutat vazifesine ilaveten üzerine alacağı yüke mukavemet edebilecek, ve bu vazifeyi hiçbir ihtilal göstermeksizin yapabilecek mi?. Çünkü koşarken, güleş ederken, yüzerken ansızın ölen sporcular görülmüştür.

Yüreği zorlıyan, vaktinden evel hırpalıyan ve tansiyonu yükselten şey

lerden birisi de "cinsî heyecan"dır. Bunu ifrata vardırmamalı ve vücudü yoracak ve yüreği çarptıracak zevklerden uzak kalmalıdır.

Yürek hastalıkları ya doğuşta veya sonradan çocuklukta ve gençlikte kazanılmış olur.

Yürek hastalığiyle doğan çocuklar vardır. Ve bunlar muhtelif şekillerdedir ve çoğunun tedavisi yoktur.

Hayatta kazanılan yürek hastalıkları ise, çok kere çocuklukta geçirilen hummalı hastalıklardan kalır. Bunların başlıcaları romatizma, kuşpalazı ve kızıldır.

Bir de çocuklarda sık sık tekrarlanan bademcik iltihapları yürek üzerinde pek fena tesirler bırakmaktadır. Bu gibi hastalıklı, büyümüş ve sertleşmiş bademciklerin daha küçük yaşta iken tamamen çıkarılmasını ısrarla söyliyen hıfzıssıhhacılar gittikçe hak kazanmaktadırlar. Amerika'da bunun için her gün yapılan bademcik ameliyatları gittikçe pek mühim yekûna baliğ olmaktadır.

Delikanlılık devrinde kazanılan ve usulüne göre iyi ve tamam tedavi edilmiyen frengi hastalığı da hayatta kazanılan yürek ve damar hastalıklarının en mühim bir sebebidir.

Yürek, vazifesini en rahat olarak sakin bir uykuda yapar. Mışıl mışıl uyuyan bir çocuğun nabzı tutulduğu zaman yüreğinin ne kadar düzgün ve rahat çalıştığı kolaylıkla anlaşılır. Esasen yüreğin tabiî haldeki dakikalık vuruşu da budur.

Korkulu rüya görenler, kâbus içinde yaşıyanlar ile tok karnına yatağa girip uyuyanların yürekleri hiç şüphesiz hızlı ve gayrı muntazam çarpmaktadır.

Uzun zaman içki masasında kalanlarla ağır yemekli ziyafet sofralarına davet edilenlerin ve kumar oyunu müptelalarının yürekleri mütemadî çarpıntı içindedir. Bunların rahat uyku uyuyamadıkları, yüreklerinin elân çırpındığı ve yorgunluk duydukları ertesi günkü ifadelerinin ve şikâyetlerinin başlıcalarını teşkil eder.

Bundan maada yüreği hızlandıran her günkü hayatımızda içtiğimiz ve alıştığımız çay ve kahve vardır. Bunların her ikisi de içindeki "Tein", "Kafein" dolayısiyle yüreğe hız verirler. Gece yatmadan evel içilen bu meşruplar çok olduğu takdirde — yürek çarpıntısı dolayısiyle — uykuya da mâni olurlar.

Bilhassa genç yavrularımıza ve mektep çocuklarımıza çay ve kahve katiyen içirilmemeli ve bunların en tabiî içkisi süt olduğu her yerde anlatılmalıdır.

Yürek çarpıntısı, yürek baygınlığı, yürek hoplaması, yürek kopması ve yürek sıkıntısı gibi duyulan hisler hep yüreğin muhtelif patolojik hallerde almış olduğu tavur ve hareketlerden ibarettir. Yürek eti başlıca "pnömogastirik" ve "sempatik" denilen iki sinirin ve bu sinirlerin yürek içindeki merkezlerinin tesiri altındadır. Vazifeleri birbirine zıt olan bu sinirler sağlıkta bir muvazene halindedirler.

Sert damarlı ve yüksek tansiyonlu insanlar yüreklerine herkesten ziya-

de dikkat edeceklerdir. Bu gibilerinde yüreğin çalışması ve üzerine aldığı yük ziyadeleşmiş ve nabzın sayısı yükselmiştir. Çünkü damarların lastikli dokunması sertleşmiş olduğundan yüreğin verdiği kan kütlesini vücude sevketmeğe yardım edemiyecek hale gelmişlerdir. İşte damarların bu yardımından mahrum kalan yürek, bunlarda tabiî haddinden fazla çabalamağa koyulur.

Damarları sertleşen (Arterioskleroz) insanlar — Genç olsun, ihtiyar olsun — günlük hayatlarını hıfzıssıhhanın çizmiş olduğu bir çerçeve içinde geçirmeğe mecburdurlar. Bu gibilerin arasıra — senede muhakkak iki defa — bir doktora muayene olmaları lazımdır. Sokakta yürürken, yokuş çıkarken, vapura binerken, trene yetişirken ve herhangi bir süvarede dans ederken ansızın ölenlerin çoğunu bu tıbbî muayeneyi ihmal edenlerle tıbbî vesayası dinlemiyenler teşkil eder.

Hemen her günkü gazetelerde okuduğumuz "anî ölüm"lerin çoğunun sebebi esasen hasta bir yüreğin duruvermesidir. Damarları sert, tansiyonu yüksek ve nabızları hızlı atan kimseler çok yemek, çok içmek, çok gezinmek, koşmak, hızlı merdiven ve yokuş çıkmak, tok karnına cinsı heyecanlara kapılmak, şiddetli keder ve sürur gibi hareketlerden daima uzak kalmalıdırlar. Bu gibiler ömürlerini uzatmak için yüreklerini herkesten ziyade korumak mecburiyetindedirler.

Bilmeliyiz ki, her yüreğin yapılışına göre mukannen bir ömrü vardır. Bu et parçası uzun yıllar çalıştıktan sonra günün birinde ve herhangi bir sebeple muhakak duracaktır.

Yüreğin sağlamlığı en önce ana ve babanın vücutça sağlam ve kuvvetli olmasına bağlıdır. Yürek hastalıklarında ve yürek zafiyetinde irsiyet oldukça mühim rol oynar. Ana, babada frengi, sıtma, verem ve yürek hastalıkları varsa doğan çocukların bünyesi ve yüreği muhakak zayıf olur. Ayyaş, esrarkeş ve sinirli ailelerin soyundan gelen çocukların yürekleri de kuvvetli olamaz.

Yüreği sağlıkta ve kuvvette korumak için herkesin bilmesi ve yapması lâzım gelen tek bir iş var. Bu da: *"Yüreği yaratılıştaki vuruşundan bir fazla arttırmamak"*tır.

İnsan bütün hayatında bu hıfzıssıhha nizamından ayrılmadığı takdirde yüreğini koruyor ve ömrünü uzatıyor, demektir.

Yüreğin ömrü ve kuvveti hayatta attığı darbelerin sayısına ve gördüğü işin haline göre dğişir. Yüreğin vuruşlarını günün bazı dakikalarında bile çoğaltacak hareketlerde bulunanlar emin olsunlar ki, ömürlerini kendileri kısaltıyorlar.

Yaratılışta yüreği dakikada 70 çarpan bir insanın 24 saatta tam 10,080 defa vurmuş olur. Bunu ayda ,yılda hesap edersek ve her atıştaki işinin kuvvetini düşünürsek yüreğimizi ne kadar ihtimam ile korumaklığımız lazım geldiğini kolayca anlamış oluruz.

Onun için:

Ana ve babalar yavrularını hummalı ve sarî hastalıklardan koruyacaklar ve hastalıklı bademciklerini müte-

hassıslarına muhakkak çıkartacaklardır.

Bekâr hayat yaşıyan delikanlılar, evlenen gençler cinsî heyecanı ifrata vardırmamalı ve her türlü fena itiyatlardan vaz geçmelidirler.

Delikanlılar zührevî hastalıklara ve bilhassa frengiye yakalanmıyacaklardır. Şayet yakalanmış iseler bir mütehassısa tamam tedavi ettireceklerdir.

Yeni neslin içki, tütün, esrar gibi zehirlere alışmaması için ana baba ve hocalar mütemadî tenvir ve telkinde bulunacaklardır.

Spor yapmayı istiyen gençlerin önce bir doktor muayenesinden geçip hangi sporu ve ne müddet yapabileceği anlaşılmalıdır.

Her günkü hayatta sinirlenmek, şiddet ve hiddetli hareketlerden sakınmak, keder ve heyecana kapılmamak da yaşı ilerlemiş insanların pek dikkat edeceği şeylerdendir.

Herkesin istediği uzun yaşamaktır. Vücutte hayatı temin eden en büyük varlık da yürektir. Yurttaşların uzun ömürlü olmaları ve bu devirde memlekete, millete yarar işler yapmaları yurdun en başlıca bir ülküsüdür.

Yüreğimizi koruyalım.

YARATICI ARTİST ve SANATTA MUVAZENE

Ressam, ALİ SAMİ

BİR mevzuu düşünmek, onu bir sanat haline koyabilmek için kâfi olsa idi, herkes artist olurdu. Bir eserin sanat eseri olabilmesi için birçok özlüklere ve erdemlere sahip olması lazım geldiğini bilmiyen yoktur.

Bazı kimseleri sanattaki ferdiyet ve şahsiyeti örneksiz ve benzersiz eser diye tarif ederler. Bu, yanlış değil, fakat eksik bir anlatıştır. Çünkü resimde her elden çıkan iş, fena da olsa, kendine göre az çok örneği yapılamıyan bir eserdir. Mesela, adî bir karalamanın bile kusursuz bir örneğini yapmak güçtür. Bir çizgide, resimde, heykelde, bütün unsurların mütevazin, yeni ve çekici bir şekilde ve her türlü sanat yöndemlerine uygun bir tarzda terkip edildiği görülmezse, o eserin bir sanat değeri olamaz. Zaten bir eserin az çok sanat alanına sokulabilmesi için hiç olmazsa aleladelikten ayrılması iktıza eder. Sanat türeleri de tabiat kanunları kadar güçsüzlüğe karşı merhametsizdir. O da vakitsiz doğan çelimsiz yavruları siler, süpürür. Yaşamak için maddî kuvvete ne kadar ihtiyaç varsa, bir sanatkârı ve sanat eserini yaşatmak için de maddî, manevî birçok bilgi kuvvetlerine ihtiyaç vardır.

Sanatın maddî kuvveti teknik ise, manevî kuvveti de yaratıcılıktır. Yaratıcı artist kimdir ve yaratıcılık nedir? Yaratıcılık sanatkârın hayalinde yaşıyan âlemin konuştuğu muhtelif dilleri tercüme ederek anlaşılır bir hale getirmektir: Yani, şahsî bir intibaı sanat lisaniyle neşrederek herkesin zevkle, hislerini ve duygularını kabartarak anlıyacağı bir şekle sokmak demektir.

Bir Amerikalı muharrir: "Sanatta yaratıcı bir gençliğin mevcudiyetine iman etmek, zamanımızın yepyeni bir itikadıdır" diyor. Bu itikadın faydası gençliğe hayalini kullanmak fırsatını vermek ve ona yaratıcı duygulara giden yolu açık tutmak demektir. Yoksa gençliği lüzumsuz yere alkışlamak değildir.

Bu savaşta gençliğin de sağdıçlarından beklediği birçok haklar vardır. Meselâ: muallimler her şeyden evel yaratıcı faaliyet prensiplerinin hakkına tecavüz etmemelidir. Çünkü kendi düşüncesini tamamen kendine mahsus bir tarzda ifade etmek çocuğun en birinci hakkıdır. Şiddetli bir muhafazakâr olan "Boibaudrant" bile sanatta şahsiyetin mühim bir mevkii olduğunu itiraf etmiş ve "sanat esas itibariyle şahsîdir. Salim bir düşünceye ve muhakemeye dayanan bütün tedrisat, sanatkârın şahsî hislerini arık ve lekesiz bırakmalı, yalnız onu terbiye ederek mükemmel bir hale getirmelidir" demiştir.

Muallimin vazifesi talebesinin hayalini kuvvetlendirmeğe ve inkişaf ettirmeğe çalışmaktır. Çünkü sanatin muhtelif idmanları arasında hayali genişletmek ve kuvvetlendirmek de mühimdir. Mekteplerde akademik bilgilerle talebenin teknik şuuru tesis edilirken yaratıcı kaynakları daima korumak, hırpalayıp ezmemeğe gayret etmek de işin en can alacak noktasıdır.

Umumî mekteplerdeki sanat derslerinin gayesi her türlü kolaylıklarla çocukların içindeki bu yaratıcı kabiliyetlerin mütemadiyen meydana çıkmasını temin etmek olmalıdır. Bu da, talebenin nefsine olan itimadını kuvvetlendirmek, kendi kudret ve arzularını ifade etmelerini kolaylaştırmak ile kabil olur. Bunun için her şeyden evel çocuktan korkuyu kaldırmalı ve onda yapacağı işe karşı istekli ve neşeli bir dilek uyandırmalıdır.

Bazı yeni terbiye metotları resim derslerinde dokuz-on yaşlarına kadar çocuklara telkin yapılmamasına taraf-.tardırlar. "On yaşından sonra yavaş yavaş tekniğe girişmelidir" diyenler de vardır. Terbiyede büsbütün radikal olanlar da muallimin karışmasının tamamen aleyhindedirler. Bizce yeni terbiyenin vazifesinin en doğru olarak anlamış olanlar hürriyet ile kontrolü ve kendini ifade ile yol göstermeyi, hattâ icabına göre telkini de hale ve vaziyete göre idare etmesini bilen kimselerdir.

Yeni terbiyedeki sanat derslerinin yeni metotlariyle sanat mekteplerinde artist yetiştirmek usulleri birbirine karıştırılmamalıdır. Sanat talebesinin istediğimiz dereceye yükselmesini temin etmek ve memlekette harsî istıfanın süratle ilerlemesine faydalı olacak şahsiyetler yetiştirebilmek için talebenin daha henüz umumî mekteplerde iken sanat tecrübelerini geçirmiş olması lazımdır. Bu işi kendine meslek yapacak olanların kabiliyetleri hocaları tarafından hakkiyle anlaşıldıktan sonra sanata intisap temeleri teşvik edilmelidir.

İkinci mühim mesele de memleket te pek yeni doğan sanat duygularını kurban vermemek için modernizm cereyanlarının yanlış tefsirlere sürüklenmesine meydan vermemektir. Bir kısım yeni sanatçiler, " ilimde ve fende (standarizasyon) arandığı halde sanatta bunu aramak felakettir. Sanatte (rutin) inhitat demektir. Sanat yaratıcı ve orijinal olmak için her şeyden evel serbestlik ister" diyorlar. Bunların hepsi doğrudur. Yalnız coşkun ümitler içinde bu tefsirlerin sade kendilerini alâkadar eden taraflarını alan bazı modernistler, kendi mesleklerinin bile teknik bahsine taalulk eden kısmını hiç kale almadan geçiyorlar. Hele bazıları tekniği tamamen inkâr ediyor.

Bu nasıl olur, şimdiye kadar hiçbir sanat eseri tekniğe hâkim olmaksızın meydana getirilebilmiş midir? Teknik, sanatin tam manasiyle ifade vasıtasıdır. Yazı öğrenmeden şiir yazılabilir mi? Teknik olmayınca hayal le, heyecan da, en ince buluşlar da bu kubbenin boşluğunda gömülüp kalan birçok emeller ve duygular gibi heba olup gider.

Eğer birisi çıkar da, "sizin teknik

dediğiniz şey benim elimi, kolumu bağlıyor, onu düşündükçe ellerim titriyor, şaşırıyorum, serbest hareketime mani oluyor" derse, o da doğrudur. Bunun manası, o adam henüz tekniğine hâkim olmamış demektir. Hattâ böyle ellerde teknik bir düşmandır. Sonra bir diğeri çıkar da: "İşte ben bütün akademik bilgilere hâkim oldum, teknik benim elimde evire çevire kullanabileceğim bir âlet haline geldi, ilmî malumatım da az değildir. Büyük üstatların sanat hakkında yazdıkları bütün kitapları okudum, hatta ezberledim, fakat gene orijinal bir şey yaratamıyorum" derse, o da doğrudur. Bu zat da birincisi gibi sanat muvazenesini denk getirememiş, yaratıcı kabiliyeti nemalanmamış demektir. Ressamlıkta izah ettiğimiz bu iki haslet birbirini tamamlıyan iki mühim kabiliyettir. Sanat ne sade teknikten, fikirden ve histen, ne de eski bir ruhiyat tabirine göre iradeden doğar. O, bunların hepsinin bir araya toplanmasından meydana gelir.

Yeni terbiye üstatları bu münasebetlerin bütün incelikleriyle takdir ve idare edilebilmesinin âdeta fizyolojik bir hadise olduğunu iddia ediyorlar ki, doğrudur. Zira bir sanat eserini teşkil eden muvazene unsurlarının yekdiğrine olan bağdaşma ve kaynaşmalarında zuhura gelecek küçük bir noksan bütün emekleri mahvedebilir. Bu misal bir sanat eseri hakkında varit olduğu kadar bir sanatkâr hakkında da varit olabilir. Bir sanatkâr da sanatin muhtelif unsurlarını şahsiyetine istinat edecek bir kuvvetle birbirine bağlıyamaz ve onunla kendine bir sanat muvazenesi temin edemezse, oynı suretle yıkılır.

AYIN POLİTİKASI

İspanyol İhtilali — Yugoslavya'nın Matemi — Mösyö Bartu'nun Ölümü — Yeni Politika Cereyanları — On Birinci Yıldönümü

ZEKİ MESUT

İSPANYOL İHTİLÂLİ:

İSPANYADA ihtilâl müzmin bir hastalık halini almıştır. Krallık devrilip de cümhuriyet ilân olunduktan sonra İspanya'nın rahata kavuşamadığı göz önüne getirilince, meselenin yalnız bir rejim meselesi olmadığı ve İspanya'yı kemiren yaraların daha derin ve muhtelif başlı olduğu anlaşılır. Bu defa İspanyayı daha ziyade sarsan ve hayli kan dökülmesine sebebiyet veren ihtilâl de şöyle böyle bastırılmıştır.. Fakat ateş kül altında yanmakta devam etmektedir... İspanya'nın yarınını kalın bir meçhuliyet perdesi ile kapamakta olan yaralar için için kanamaktadır. Bu yaralara İspanyol hayatının her cephesinde tesadüf edilir. İspanya'nın coğrafî vaziyeti memleketi haricî dertlerden koruyacak müsait bir şekil arzetmektedir... Buna rağmen İspanya'nın millî bünyesi, henüz devamlı ve kuvvetli bir birlik manzarası gösterecek surette inkişaf edememiştir. İspanya kendisi ile diğer milletler arasında milliyet ihtilafları tanımamakla beraber asıl kendi memleketinde, kendi içinde bunların meydan aldığını görmekte ve bir kısım enerjisini hâlâ millî bünyenin vahdetini muhafaza uğrunda sarfetmektedir.. Katalonya ile Bask vilâyetleri halkının Madrid'e karşı olan bağlılıkları İspanya milliyetperverlerini hayli düşündürecek ve endişeye düşürecek mahiyettedir.. Madrid'in bu rejiyonal ayrılık duygularına karşı son muvaffakıyeti bile yarınki husumet ve ihtilâflar için, kızdırıcı ve tahrik edici bir amil olmaktan kurtulamamıştır.

Bir milletin vaziyetini yeni ülkülere göre düzeltmek ve yükseltmek istiyen bir inkılâbın herşeyden evel millî birliği kurması ve kuvvetlendirmesi lâzımgelir.. Halbuki İspanyol inkılâbı henüz bu sahada muvaffak olamamıştır, ve hattâ aksine olarak asırlardanberi uykuda bulunan rejiyonal ayrılık duygularını uyandırmış ve Barselon'da İspanyol milliyeti bakımından ikinci bir cazibe merkezi vücuda getirmiştir. Madrid ve Barslon mücadelesi İspanyol inkılâbı ile beraber, İspanya'yı da çok yıpratabilir. Bu mesele esaslı bir surette halledilmedikçe inkılâbın ihtilâl safhasından öteye geçmesine imkân hasıl olamaz.. Ve zaten vaziyetin bugünkü ifadesi de bundan başka bir

şey değildir. İspanya inkılâp yolunun, henüz ihtilâl merhalesindedir.

Çünkü İspanya'da eksik olan yalnız millî birlik değildir, hiç olmazsa büyük bir İspanyol ekseriyetini kaplıyan bir ülkü birliği de İspanya için henüz tadılmamış bir nimet teşkil etmektedir. Birkaç sene evel Krallığın devrilmesinde birleşen İspanyollar, onun yerine getirilecek rejimin muhtelif cepheleri üzerinde henüz uzlaşamamışlardır.

Bir inkılabın muvaffakıyetle devam edebilmesi için onun yalnız yıkıcı safhasında değil, yapıcı ve yaratıcı safhasında da ülkü ve çalışma birliği lâzımdır. İspanya'da cümhuriyetin ilk ilân edildiği zamanlarda tabiî bir aksülamel neticesi olarak sol taraf fırkalarının ve bilhassa Sosyalistlerin tesir ve nüfuzu altında hayli cezrî ıslahata girişilmişti.. Ancak bu ıslâhat teşebbüsleri mütecanis ve kuvvetli bir ekseriyete dayanmadığı için, gürültüsüz ve kavgasız olmadı. Fırkaların çokluğu gürültü ve kavgaları millet sinesine nakletmekte gecikmedi. O suretle ki, her tarafta yeni bir baş, her fırkada yeni bir iddia belirdi. Bu vaziyet başlıyan inkılap için hiç de iyi bir alâmet sayılamazdı.

Nitekim, tefrika alâmetleri, irtica alâmetlerine dönmekte geç kalmadı.. Geçen sene yapılan Kortesler intihabında muhafazakârlar ve katolikler hayli kuvvetlenmiş olarak tekrar siyaset sahnesinde göründüler. Onların yardımı, hiç olmazsa, rızası olmadıkça, artık hükûmet teşkili güçleşmişti.. İlkönce atılmış olan ileri adımlar yavaş yavaş geri alınmağa başladı.. Bundan müteessir olan sol fırkaları ve bilhassa Sosyalistler hükûmet ve meclis sahasında gösteremedikleri kuvvet ve mukavemeti doğrudan doğruya millet hayatı içinde hissettirmeğe çalıştılar. Hükûmetin beğenilmiyen tedbirlerine karşı İspanya'nın her tarafında grev hareketlerine geçmek bir sistem halini aldı.. Devlet otoritesi gittikçe yıprandı.. Kabineler birbirini kovalamağa başladı.. Bundan sonra artık kuvvetli bir inkılap hükûmetinin değil, az çok vaziyeti koruyacak bir pazarlık hükûmetinin teşkil olunabilmesi başlıca gaye oldu.

İnkılap ne bu irtica, ne de bu gevşekliğe tahammül edemez.. İnkılap yeni bir hayat disiplini ifade eder ki, tedbirlerinde, ülkülerinde pazarlığa, müsamahaya gelmez.. İnkılap yirmi fırka ile, yirmi baş ile yürümez.. İnkılabın her şeyden evel muhtaç olduğu şey ülkü ve hareket birliğidir. Bu birliği millet içinde temin edecek ve inkılap fikirlerini kendi dehasiyle memlekete yayıp sevdirecek millî bir şefin varlığı da muvaffakıyetin ana şartlarından birisidir.. İspanya'da henüz bu şart da tahakkuk edememiştir.. Onun için İspanyol inkılabı - eğer şimdiki şartlar içinde bir inkılaptan bahsetmeğe imkân varsa - henüz ihtilâl safhasını aşamamıştır. Bu gidiş ile kolay kolay aşacağına da ihtimal verilmemektedir. Çünkü İspanya'nın ne bedeninde, ne ruhunda, yani ne milliyetinde, ne de millî hayat ülküsünde ileri hamleler için zarurî olan asgarî birlik henüz kendini gösterememiştir.

YUGOSLAVYA'NIN MATEMİ:

Dost Yugoslav milleti büyük bir matem içindedir. Onun kahraman ve genç Kralı hain bir kurşun ile gözlerini dünyaya kapamıştır.. Fakat büyük ruhlar, büyük zekâlar, büyük enerjiler faal rol oynadıkları sahneyi, ölümlerinden sonra da kolay kolay terketmezler. Kral Aleksandr öldü. Fakat onun Yugoslav milletinin kalbinde uyandırmış olduğu muhabbet, tesir ölmedi.. O gözlerini kaparken de milletine şu vasiyeti yaptı: "Yugoslavya'yı muhafaza ediniz.,, Yugoslav Milleti Kralının bu vasiyetine sadık kalacaktır.. Genç millet herhalde kendi varlığını koruyacak, millî ülküsünü her şeyin üstünde tutacak, enerjileri gene kendi sinesinde bulup çıkarmakta güçlük çekmiyecektir.

Kral Aleksandr'ın ziyaı Yugoslav milleti kadar, onun komşularını, dost larını ve sulhü seven milletleri de çok elem içinde bırakmıştır.. Türk milletinin bu feci ölümden duyduğu ıstırap hakikaten büyük olmuştur.. Türk milleti ve onun büyük şefleri, Kral Aleksandr'da Türkün hakikî bir dostunu bulmuşlardı.. Sözü ve özü açık olan Kral Aleksandr, aynı hassaları taşıyan bir milleti ve onun şeflerini sevmiş ve iki memleket arasında dostluk bağlarını kuvvetlendirmekte başlıca amil olmuştur.. Kral Aleksandr mert bir asker olduğu kadar, yüksek bir devlet adamı da olduğu için, memleketinin siyasetinin idaresinde daima derin bir görüş sahibi olduğunu herkese teslim ettirmişti.. Bu bakımdan o, genç Yugoslavya'nın hakikî ve millî bir şefi idi.. Ölümü de asıl bu noktadan Yugoslavya için hudutsuz bir ziya teşkil etmektedir.

Türk milleti, Yugoslavya'nın matemine, kederine bütün kalbi, bütün anlayışı ile iştirak etmiştir.. Türk milleti büyük Yugoslav askerine ve şefine son veda selamını da yaparken Yugoslav milletinin bunun ifade ettiği samimî manadan hayli teselli duymuş olacağına inanır. Türk milleti dostluğuna, dostlarının felâket zamanlarında daha ziyade ehemmiyet verir.. Türkün asîl seciyesinin ayırt edici vasıflarından biri de budur.

Yugoslavya milletinin siyaset sahasındaki olgunluğu bundan sonra daha iyi anlaşılacaktır.. Kral Aleksandr, Yugoslavya'ya bir eser bırakmıştır.. Bu eserin muhafazasında Yugoslav münevverlerinin gösterecekleri dikkat ve gayretin derecesidir ki, Yugoslavya'nın beynelmilel vaziyetini tesbit edecek ve Avrupa'da bir müddet için hasıl olan tereddüt ve şüphe emarelerinin boşluğunu meydana koyacaktır. Yugoslavya'yı kalbinden vuran darbeden, şu veya bu neticeleri beklemekte olanlar bulunabilir.. Milletlerin mukadderatında da daima bilinmiyen ve evelden anlaşılmıyan noktalar vardır. Fakat şimdiye kadar Kral Aleksandr'ın kiyaseti, enerjisi Yugoslav milleti için nasıl yaratıcı ve birleştirici bir amil olmuş ise onun feci ölümünün Yugoslav milleti içinde husule getirdiği derin ıstırabın da ancak olgunluğu artırmaktan başka bir netice doğuramıyacağını ümit ediyoruz.

MÖSYÖ BARTU'NUN ÖLÜMÜ:

Yugoslav Kıralına yapılan suikast Fransız Hariciye Nazırı M. Bartu'nun da ölümüne sebep oldu. Hiç şüphesiz bu ölüm de hem fecaat, hem de Avrupa politikası üzerindeki tesiri bakımından çok akisler uyandırmıştır. M. Bartu Fransız devlet adamlarının en tecrübelileri ve en münevverleri arasında mühim bir mevki tutmakta idi. Fransız Akademisi Azasından olmak itibariyle ölmiyenler arasında bulunan Bartu Avrupa siyaset sahnesinin de baş rolünü oynıyan aktörlerinden biriydi.. Takip ettiği faal politika kendisine bütün Avrupa'da ve bilhassa Cemiyeti Akvam muhitinde büyük bir nüfuz ve otorite temin eylemişti.. Kör bir kurşunun alıp götürdüğü bu büyük adamın ziyaı hem Fransa'da hem de Fransız politikasına dost olan memleketlerde ıstırap ile karşılanmıştır.

M. Bartu yorulmak bilmiyen gayret ve enerjisiyle Fransa'nın antireviziyonist politikasına yeni bir kuvvet ve hamle vermişti.. Almanya'daki vaziyetin tebeddülünden istifade ederek Rusya'nın Avrupa Konseyine ve nihayet Cemiyeti Akvam'a aza olarak girmesinde M. Bartu'nun büyük rol oynadığı malûmdur.. Bütün reviziyonist memleketler etrafında sulhun ve statükonun muhafazasına matuf olarak teşekkül etmiş bulunan çemberleri yeniden sağlamlaştıran Fransız Hariciye Nazırı nihayet İtalya ile Fransanın da arasını bulmak gibi mühim ve büyük bir teşebbüse girişmiş bulunuyordu. Roma seyahatine hazırlanmakta olduğu bir sırada kaza kurşunu, onu dünyadan ayırdı.. Ve o da bir bardak suya tehassür göstererek gözlerini bütün dağdağalara yumdu.. İnsanlar ve milletler için bazen onların arzu ve iradelerinin üstünde bulunan öyle gizli kuvvetler vardır ki, hakikaten ne evelden keşfedilmelerine, ne de tarih içinde çizmekte oldukları hatları değiştirmeğe imkân görülür.

M. Bartu'nun ölümü ile Fransız politikası değişecek değildir.. Fakat insanların zekâ, faaliyet ve konsepsiyon itibariyle birbirlerinden farklı olmalarının hâdiseler üzerindeki tesirlerini de ihmal etmek mümkün değildir.. M. Bartu, Avrupa siyasetini daha ziyade Fransız - Alman davası bakımından tanzim etmek arzusundabulunan klasik politikacılardan biriydi.. Bu politikanın bir zaman için Fransa'ya temin ettiği prestijı meydanda olmakla beraber, istikbali de her türlü endişeden kurtarmağa kâfi gelmemekte idi.. Almanya'nın kendi başına kalarak hazırlanması; ve Fransa'nın ortaya attığı Şark Misakı Projesine muhalefet göstermesi, ati için, pek de emniyet verici bir vaziyet değildir.. Bugünkü kombinezonların yarınki kuvvet muvazenesine göre değişmiyeceğini kimse temin edemez.. Onun içindir ki, M. Bartu biraz da endişe ve asabiyet ile plânına devam etmekte iken taliin müdahalesine uğradı.. Ve eserin yeni baştan tetkik edilerek ikmalini başkalarına bırakmak mecburiyetinde kaldı.

Ölüm acıklıdır.. Fransa kadar, onun dostları da Avrupa'da statüko

sulhunun devamına çalışan ünlü Fransız devlet adamının ziyaına çok yanmışlardır.

***

YENİ POLİTİKA CEREYANLARI

Ölen Fransız Hariciye Nazırını son zamanlarda en ziyade üzen şey Polonya'nın ve bilhassa onun Hariciye Nazırının politikası olmuştur.. Geçen Cemiyeti Akvam içtimalarında Fransa daha ziyade hep Polonyanın teklif ve fikirlerine karşı mücadele vaziyetinde kalmıştır.. Polonya Fransa'nın müttefiki olduğu halde bu vaziyet neden ileri gelmiştir?. Bunun hiç şüphesiz hakikî olduğu kadar hissî sebepleri de vardır.. Bir defa Polonya Fransa'nın müttefiki olmakla beraber, bu ittifakın yalnız Fransız politikası menfaatine rol oynamasına daha uzun müddet rıza göstermiyecek bir karar almış görünmektedir.. Polonya bir hayli zamandanberi büyük devlet rolünü almak ve oynamak arzusundadır.. Büyük devletlerin politika sahasında filen sahip oldukları nüfuz ve imtiyaz inkâr ve ihmal edilmiyecek derecede meydandadır.. Dörtler misakının mevzuubahs olmağa başladığı ve nihayet Fransa'nın buna iştirake karar verdiği zamandanberi Polonyada büyük devlet telakki edilmek arzusu daha ziyade artmıştır.. Fransa bu arzuyu tanımamazlıktan geldiği için o da müttefikine karşı kendini ağır çekmeğe ve naz göstermeğe başlamıştır.

Fakat politikada kuru nazın ehemmiyeti yoktur. Bunun için Polonya da Almanya karşısındaki vaziyetini ıslâh etmekle Avrupa siyaset kombinezonlarının istikbali bakımından çok mühim bir karar ve hareket ile işe başladı.. Polonya'yı Fransa'ya bağlıyan en mühim bağ, hiç şüphe yoktur ki heriki memleket için de müşterek telakki edilen Alman tehdididir. Polonya bu tehdidi muayyen bir zaman için ortadan kaldırınca hareketlerinde daha fazla bir serbestlik duydu.. ve politikasına daha fazla bir istiklâl verdi.. Ve bu istiklâli hiç şüphesiz, Polonyanın hususî menfaatleri lehine olarak daha meharetle istismar etmeğe başladı.

Fransa'nın, Almanya'nın şark semtinde de statükoyu muhafaza etmek gayesine matuf olarak tasavvur ve teklif ettiği misak projesini Polonya iyi karşılamadı. Ve ileri sürdüğü ihtirazî kayıtlar ile bu projeyi âdeta suya düşürdü. Bu vaziyet karşısında Fransa ile Polonya arasındaki ittifakın neye yaradığını hayret ile soruşturanlar az değildir.. Hattâ Polonya'nın Almanya, Macaristan gibi reviziyonist devletlerden müteşekkil bir zümreye girmek üzere olduğunu bile söyliyenler bulundu. Şimdilik ayrılık henüz bu dereceye gelmiş değildir.. Fakat gerek Polonya'da ve gerek küçük itilâf devletlerinin bazılarında Fransız politikasına karşı gösterilen bazı mukavemetler herhalde politika dünyasının dikkatini çekmekten geri kalmamaktadır.

Son Romanya kabinesinin geçirdiği buhranı da böyle bir sebeple izah edenler olmuştur.. Polonya'nın dış politika bakımından Romanya'yı da

kendi tarafına - yani Fransa'ya karşı daha fazla bir hareket serbestliği alınmak suretiyle - çekmek istemesi ve kabine içinde bazı unsurların buna mütemayil görünmesi o zamanlar dışarda bulunan Hariciye Nazırı Titülesko'yu kızdırmış ve istifaya sevketmiştir.. İlk zamanlar hayli naz gösteren Titülesko, nihayet Yugoslavya Kralının katli ile nezaket kazanan siyasî vaziyet karşısında tekrar Romanya Hariciyesinin başında kalmağa razı olmuştur.. Bundan sonra Küçük İtilâf Blokunun bünyesinde duyulacak en küçük bir arızanın dahi Romanya - Polonya münasebatı üzerinde mühim tesirler yapacağı şüphesizdir.. Herhalde Avrupa'nın dinamik kuvvetleri ile statik kuvvetleri arasında gizli ve açık şiddetli bir mücadele vardır.. Bu mücadelenin ilerde gösterebileceği inkişaf safhalarına göre şimdiden tedbirler almak lüzumunu duyan milletler az değildir.

***

ONBİRİNCİ YILDÖNÜMÜ:

1934 Birinci Teşrin ayının 29 unda cümhuriyetimizin onbirinci yıldönümünü de sevinç ve iftihar ile kutluladık. Bu onbir sene hiç şüphesiz Türk milletinin tarihinde altın kalemle yazılacak büyük ve mesut hâdiseler ile doludur.. Geçen hâdiseler, geleceklerin müjdecisidir.. Bundan sonra da Türk milleti ve Türk Cümhuriyeti terakki ve medeniyet yolunda aynı heyecan ve aynı ülkü ile koşacak, ve Türkiye'nin milletlerarası mevkii daima ve durmadan yükselecektir.

Türk inkılabının ülküleri, yalnız Türk milleti bakımından değil, bütün insanlığın yükselmesi ve hakikî medeniyetin yayılması itibariyle de büyük bir kıymeti haizdir. Onun için hiçbir inkılap, Türk inkılabı kadar cihanşümul bir rol oynıyamamıştır. Türkiye Avrupa ile Asya arasında işgal etmekte olduğu mühim mevki dolayısiyle, bu iki kıtanın ve netice itibariyle bütün dünyanın mukadderatı üzerinde başlıca tesir yapan amillerden birisi olmuştur. Cihan sulhunun muhafazası bakımından onun kıymetli rolünü ve hizmetini artık takdir etmiyen kalmamıştır. İnsanlık tarihi yapıcı ve yaratıcı amiller ile yıkıcı ve bozucu unsurlar arasındaki mücadelenin bir tarihi ise, cümhuriyet Türkiyesi bu tarih içinde yalnız yaratıcı ve düzeltici bir rol oynamakla iftihar edebilir.

Cümhuriyetimizin her yıldönümü, cihan sulhunun kuvvetlendirilmesi noktasından mühim hâdiselere başlangıç teşkil etmiştir. Her sene dost milletlerden birkaçı Ankaramızın sıcak ve idealist muhitinde bayramımıza iştirak ederek, inkılabımızın yüksek ülkülerini yakından takdir etmek fırsatını elde ederler. Bu sene de Balkan Uzlaşma Misakının aynı gaye etrafında topladığı dost devletlerin kıymetli Hariciye Nazırları Ankara'da toplanmışlar ve Yakın Şark'ın huzur ve sükûnunu temin edecek tedbirler etrafında görüşmüşlerdir. Ankara, milletler arasında uzlaşmanın ve beraber çalışmanın devamını istiyenler için feyzini, gayretini, kudretini esirgemiyen en kıymetli bir sulh kaynağı olmuştur. Onun çetin kayaları Türk milletinin

yüksek ülkülerine olan bağlılığının timsalini teşkil eder.

Tehlikeli bir unsur sayılan hasta adam hikâyesi tarihe karıştı.. Avrupanın barut fıçısı denilen Balkanlar beynelmilel sulh ve tesanüt bakımından bugün Avrupa milletlerine örnek olmaktadır. Türk milletine karşı uydurulmuş olan efsaneler sabun köpüğü gibi birer birer dağıldı. Daha birkaç sene eveline gelinciye kadar beynelmilel politika dünyasında sır, endişe ve tereddüt ifade eden Ankara, bugün aynı dünyada ancak samimiyet, hakikat ve sulhu temsil etmektedir. Şüphesiz, bizim bir sırrımız vardır.. Buna akıl erdirmek istiyenler kolayca anlarlar.. Bizim sırrımız ülkü birliğinde ve ülkü yüksekliğindedir.. Tarih yapan, tarihi besliyen asîl Türk milleti, nihayet kavuştuğu millî şefinin klavuzluğu ile hakikî yolunu tekrar bulmuş ve bu yolda yorulmadan, şaşmadan yürümeğe azmetmiştir.. Cümhuriyetimizin onbirinci yıldönümünde bu azmimiz bir kat daha artmıştır. Cümhuriyet bayramlarımız bunun içindir ki, her sene bizim hem ekim, hem de biçim bayramımız olmaktadır. Ektiğimizden biçtiğimizden Türk milletinden başka, diğer milletlerin de istifade etmekte olduklarına şüphe yoktur.. Onun için, Ankaramız dünyanın mühim bir sulh merkezi olmak şerefini de çoktan kazanmıştır.

H İ K A Y E

ARKADAŞ

Nakili, J. A. HAMİT

SAVKÖYÜ'nü Sarırmak vadisi ikiye böler. Dünyanın bu uzak ve kurak köşesinde yayılan yirmi dört pembemsi damdan bir düzinesi geçidin çayırlık, sulak tarafında kat kat bir düzinesi de çıplak tarafında kat kat yükselirler. İki yamaç da o kadar dik ve sarptır ki, bir taraftan öbür tarafa geçmeğe her teşebbüs edenin kayadan kayaya düşerek Sarırmağın geniş yatağına yuvarlanacağı muhakkaktır.

Milletlerin ancak mesafe veya hudutların tazammun ettiği mana ile ayrıldığı düşünülecek olursa bu bir uçurumla ayrılan iki kısım ahalinin birbirlerini sevmemeleri de gayet beşerî görülmelidir.

Köyde bilhassa iki kişi, Muhmut ile İsmail, Sarırmağın munsabındaki korkunç mağaranın bir tarafından öbür tarafına, birbirlerine fena gözle bakarlardı. Evleri karşı karşıya idi. Birinin sarı ve macun gibi nemli, diğerinin çocukların çok hoşuna giden parlak renkli bir yüzü vardı.

Köyde onların vaktiyle çok sıkı — o kadar sıkı ki çok sürmesi muhal — bir arkadaşlıkla bağlı oldukları söylenirdi. Nihayet içlerinden birisi kıskanmağa başladı. Bu, Mahmut'tu. Kin evvelâ onda gözüktü. İsmail onu taklit ederek tevekkülle, hattâ biraz da budalaca ona kin bağlamaktan başka bir şey yapmadı. Bu suretle ölmez bir kin bu iki kişiyi ayırdı. Duelloları zenginlikte birbirine üstün olabilmekten ibaretti. Birinin muvaffakiyeti, diğerine bir mağlubiyet gibi tesir ediyordu. İlk zamanlarda talileri bir gitti. 92 senesinin güzünde Mahmut Camcı tarlasını aldı. Lâkin daha 93 senesi gelmeden İsmail Mansur bayırını almakla mukabele etti. Birkaç sene sonra Mahmut yeni aldığı güzel, beyaz, çok süt veren ineği için sevinmeğe vakıt bulamadan İsmail tosun adlı bir merkep sahibi oldu.

Bundan sonra her şey değişti. Çünkü İsmail değişmeğe başladı. Eski hayalperverlik, tembellik insiyakları onda yeniden uyandı. Bütün bu şeyler kaba, boz tüylü, çok hassas kulaklı, namuskâr yüzlü Tosun'a merbutiyetle başladı. Bu bati, sessiz arkadaşla dostluğu arttığı nispette mücadelede, iktısatta, çalışmakta ve mahmut'tan fazla para kazanmaktaki gayreti de azaldı. Ama, Mahmut kinli hırslarının tatmini için huyunu bırakmadı. Sebatı ve hırsı nihayet semerelerini verdi. Ayşe ablanın elli senedenberi terslenmiş son derece iyi topraklı köşesi mezada çıkarıldığı zaman Mahmut onu satın aldı.

Bu ölüyü bile diriltecek olan müthiş darbeye rağmen mütevekkil bir ataletin büyülü bir devresi İsmail'i

tesiri altına aldı. Gelene geçene bir sarhoş gibi, veya eşeği Tosun'a bir deli gibi sırıtıyordu. Yalnız olduğu zaman konuşuyor, daha fenası filozof başını sallatmak için Tosun'a hitap ediyordu. Arada sırada çalışmağa hiç niyeti olmadan evinden çıkıyor, tarlalara yalnız görmekten başka bir sebep olmaksızın bakıyor, bakıyordu. Kırlarda hiç maksatsız dolaşıyor, söğüt kütüklerini insanlara, damlardan kalkan büyük güvercin kümelerinin uçuşlarını bir yelpazenin hareket ve hışırtısına, kuşları ve yaprakları, ormanları, daha bu gibi birçok şeylere benzetmekten zevk alıyordu.

Bu suretle, vaki olması muhakkak olan hadise, nihayet ödenmeye ödenmeye devam eden ve gittikçe büyüyen karmakarışıklaşan bir borç şeklinde belirdi. Vadesi gelmiş senetleri ödiyecek bir şeyciği kalmamıştı. Bir gün ansızın son bir tane ödenemedi. Bir yobaz kadar kandırıcı bir avukatın tavsiyesi üzerine küçük bir satışa baş vurdu. İsmail'in mülkünden ayırdığı toprak müzayedede Mahmudun üzerinde kaldı.

Ne büyük muzafferiyet! Sarırmağı geçerek şimdi düşmanın tam ortasına gelmişti. İsmail'in yoncalığının ortasında çok yüksek bir çitle çevrili yeri görmek hakikaten acıklı idi. İsmail'in tarlası sakatlanmış gibi görünüyordu.

Bu hadiseden sonra İsmail sokakta başını yere eğerek yürüyordu. Baharın gelmesiyle biraz teselli buldu. Halk bir gün onun şakıyan kuş gibi türkü söylediğini işittiler.

Bugünlerden birinde idi ki, Ceylana tesadüf etti. Güneşli günlerin kendisine o kadar yaraştığı Ceylan! Onun karanlık gecelerde yanan bir şûle kadar sarışın bir saçı, parlak gözlerinin duru bir çeşitliliği vardı. İsmail ilkin bu geçenin bakışiyle sersemler gibi oldu, ona yaklaştığı ve uzaklaştığı zaman aynı suretle bakar ve onu dinlerdi.

Ondan sonra dünya Ceylanın etrafında inşa edilmiş muhteşem bir saray oldu. Bir akşam onun yanında masum bakışlı kız biraz durdu. Birkaç gün sonra İsmail onun yanında birkaç niyaz kelimesi mırıldanmağa cesaret etti. O zaman onun ipek yanakları üzerinde bir kızıl gül açıldı ve mucize vaki oldu — onu dinledi.

Lâkin daha Haziran çıkmadan görünmez oldu. İsmail çılgınca onu bekledi. Nihayet bir gün onun parlak ve taze yüzünü ırmağın öbür tarafında Mahmudun evinin eşiğinde gördü.

Mahmut sevgilisini de elinden almıştı! Bahtsız adam rekabet etmek, ona tekrar tesadüf etmek istedi. Fakat kız ondan kaçınıyordu. Sonunda babası müdahale etti ve İsmail'e ağır, tezlil edici bir lisan kullandı. O titreyerek neşeden sarfınazar sükûnun tadını tekrar kazanmağa gayret ederken Mahmudun talii gittikçe yaverleşiyor, kendininki ise fenalaşıyordu.

Yüzü buruştu, o kadar elemli bir görünüş kespetti ki, küçük kızlar korkmağa başladılar. Herkes ondan kaçıyordu. Şimdi yakışığı kaybolan yüzünün karşısında yalnız dostluğu her gün artan Tosun'un yüzü vardı.

Kollariyle eşeğinin boynuna sarılmaktan zevk alıyordu. Onun başını elleri içine alıyor iri, sakin gözlerinin anlar gibi bakan sıcak derinliklerinde acısını avutuyordu.

Devamlı ve çürütücü güz yağmurları onu mahvetmeğe kâfi geldi. Bir gün varı yoku satılığa çıkarıldı. Kaderin belaları hiçbir vakıt tek tek gelmez. Meselenin kararlaştırıldığı aynı günde, ateşsiz ocağın yanında otururken bir soğuk kaptı.

Bir titreme ile yattı. Ağır bir kâbustan sonra gözlerini açtığı vakıt gündüzdü. Fakat yanında kimse yoktu. Birisini çağırmak aklına geldi. Lâkin gelecek kimse olmadığını düşünerek sustu. Bundan başka, dermansız ve tıkanmış boğaziyle bağırabilecek miydi? Terkedilmiş adamın gözleri ıztırap ve ümitsizlikle odayı döndü. Tâkin hayret! İyice kapatılmamış pencere açıldı. Kara kocaman bir gölge göründü.

Gelen, sahibinin mevcudiyetiyle cezbedilmiş olan Tosun'dan başka birisi değildi. Tosun, cahil ve saf, kendi akliyle bir şefkat perisi gibi gelmişti.

Hasta adam "sen beni terketmiyeceksin" diyecek oldu. Lâkin rüyada boğazdan çıkarılan sadalar gibi anlaşılmaz bir şeyler kekeledi. Kendisini Tosunun tılısımı ile iyileşiyor sandı. Humması içinde Tosun'u tabiat üstünde kuvvetlere malik bir mahluk halinde gördü.

Gevezelikten yana pek idareli olan Tosun başını salladı ve çekildi.

İsmail o gece veya ertesi sabah öldü.

Mahmut evini satın aldı. Mamafih bu son muzafferiyet mağlubun zamansız ölümiyle biraz ehemmiyetini kaybetmiş oluyordu.

Tosun'u götürmek çok zor oldu. Orada dikilip kalmağa ahtetmişe benziyor, inatla ayağı üzerinde direniyordu. Lâkin onu öyle dövdüler, öyle asıldılar ki, sonunda koşarak istedikleri yere gitmeğe mecbur oldu. Sarırmağın boyunca devam eden inişten ve Çelebiler Köprüsünden, nehrin sağ tarafındaki diğer bir yoldan Mahmudun evine vasıl oldu.

Aynı günde onu Yeşilhisar'daki pazara gitmek üzere bir arabaya koştular. Ceylan bir araba sahibini bekliyen şöhrete şimdiden kavuşmuş gibi gülüyor, Mahmudun neşesinden yüzünün derisi titriyordu. Karı koca zerzevat sepetleri arasına güçlükle sıkıştılar. Tosun kırbaçlandı, yola koyuldular.

Fakat hayret! Tosun yolu takip edeceği yerde süratle sola saptı ve tarlanın ortasından İsmailin evine doğru uçar gibi koşmağa başladı. Ev karşıdan görünüyordu. Fakat geçidin öbür tarafında idi. Tosun oraya dosdoğru, düpedüz, zaptolunamaz bir hırs ve ümitle koşuyordu. Sürüklenen ve sallanan arabada Mahmut bağırıp çağırıyor, Ceylan acı çığlıklar koparıyordu.

Lâkin Tosun ne onların, ne de kollarını kaldırarak koşup gelen köylülerin bağırmalarına ve tehevvürle çe-

kilen geme aldırmadan asıl kendı evlerine dönmek hevesinde idi.

Mahmut atlamak için doğruldu. Lâkin Ceylan dehşet içinde sarıldı ve sımsıkı tuttu. Araba uçurumun kenarına yetişti. Öyle oldu ki, düşmekte olan eşek başını yeni sahiplerine doğru çevirdi. Onlar eşeğin iri gözlerinde bir ruh parıltısı sezmeğe ancak vakit bulabildiler.

BİZİM AKDENİZ — MONUMENTS TURCS D'ANATOLIE — TÜRKİYE BİBLİYOGRAFYASI

BİZİM AKDENİZ, *FALİH RIFKI*, Ankara, 1934. F. 40 Kuruş.

Bilmek yapmaktır, diye bir söz vardır. Yapıcılığın ve başarıcılığın bir sırrı da mevzuu sevmektir. Kâinat ta aşka ehemmiyet verenler eski zamanlarda çok olmuştur. Bugünün medenî adamı da işini sevendir.

Memleketi baştan başa imara girişen cümhuriyet nesli, bu işe aşk ve şevkle girişti. Onu, bütün hakikatleriyle tanıyor, ve tanıdıkça da sevgisi artıyor. Kuru toprak, azgın ırmak, şıplak dağ, hastalıklı çocuk... zümrüt ova, çamlı dağ, billur ırmak, güzel köylü kızı kadar kendimindir.

Gözlerimizin önünde perde istemiyoruz. Bize hakikatler ne kadar bulutsuz ve apaçık görünürse, o kadar seviniriz. Çünkü giriştiğimiz işin çetin olduğunu bilenlerdeniz; ve muvaffak olmak için de aldanmamağa mecburuz.

Falih Rıfkı Bey o yazıcılardandır ki, bize ancak realiteleri, keskin ve sivri cepheleri ile gösterir. Yazılarında cesareti sever.

"Roman"ı ile bize, ancak iğrenç veren tipleri tanıtan, insanların içlerini bu kadar açığa vurmasını bilen yazıcı "Bizim Akdenizimiz" ile de Afyon'dan Antalya'ya kadar, yurdumuzun bir köşesini tabiatiyle ve insanlariyle tanıtıyor. O, bu bitiğinde insanları olduğu gibi dağı, taşı da söyletmesini bilmiştir. 47 sayıfalık kitabın sonunda gezme sırasında çekilmiş birçok fotograflar da vardır.

Bitiği okuyup bitirdikten sonra "Afyon'un ılıcaları, İsparta'nın ve Burdur'un bahçe ve gölleri, Antalya ve Alanya'nın ılık güneşi, hurma, muz ve portakal bahçeleri" gözlerimin önünden silinmez oldu.

N. A.

MONUMENTS TURCS D'ANATOLIE: Müellifi, mülga İstanbul Darülfünunu sabık profesörlerinden *M. ALBERT GABRİEL*. Büyük kıtadadır. Birinci cildi 1931 de basılmıştır. Bu cilt, Kayseri, Niğde ve etrafındaki tarihî binaları ve 1934 te, yani bu sene basılmış olan ikinci cildi de Amasya, Tokat, Sivas ve havalisindeki tarihî kıymeti haiz âbideleri göstermektedir.

Yirmi, yirmibeş senedenberi tarih ve arkeoloji ve lisan sahalarında yapılan ciddî tetkiklerin günden güne arttığı ve faydalı neticeler vermekte olduğu görülmektedir. Bu ciddî hareket, bilhassa son üç, dört sene zarfında memleketin her sahasında öz yurdu tanımak ve tanıtmak hususunda derin bir faailyeti intaç etmiş ve bu faaliyet semerelerini vermeğe başlamıştır.

İşte bu suretle bir taraftan Türk ilim adamlarının ve Türk gençlerinin ve diğer taraftan müsteşriklerin feyizli mesaileri, son zamanlarda meydana mıkdarı epiy bir yekûn tutan eserler çıkarmıştır. Yukarıda isimlerini ve neşri tarihlerini yazdığımız iki mühim eser de bu cümleden olarak müsteşrikler tarafından vücude getirilenler arasındadır.

Anadolu'da yüksek ve kıymetli Türk âbidelerinin, büyük Türk eserlerinin mimarî tarzına, yapıldığı tarihlere, eserlerin kıymetlerine ve birbirleriyle mukayesesine dair yazılmış olan bu iki büyük ciltlik eserin sahibi mülga darülfünunun sabık arkeoloji müderrisi M. Alber Gabriel'dir. Bu müdekkik profesör, 1926 dan 1930 senesine kadar darülfünunda ders vermiş ve her seneki tatil devresinde Anadolunun birçok yerlerindeki tarihî Türk eserlerini tetkik eylemiş, o eserlerin plân ve muhtelif kısımlara ait fotograflarını almış, dört, beş sene zarfında sevdiği Türk milletine iki büyük kitap hediye etmek suretiyle işgal etmiş olduğu kürsünün hakkını vermiştir.

Profesör M. Albert Gabriel Anadoluda topladığı tarihî âbidelere ait bu fotografları birkaç kısma ayırmış, gerek şehirlerin tarihine ve gerek binaların bânilerine dair muhtelif Türk ve ecnebi eserlerden topladığı malumatı da tahlil ve mukayese suretiyle kitabına ilave eyliyerek bastırmış ve memleketimiz bu iki mühim eserle Türk sanat ve mimarî tarihi noktasından iki büyük memba kazanmıştır.

Bu iki ciltlik eserin birinci cildi Kayseri ve Niğde ile etrafındaki bazı yerlerin âbidelerinin tetkikine ait olup bu birinci cilde dair geçen sene 25 Haziran 1933 tarihli Vakıt gazetesinde (sayıfa 3) muhtasar bir icmal yapmıştım.

Bu defa eserin ikinci cildinin de neşri sebebiyle bu makalemde her iki cilt muhteviyatından hulâsaten bahsederek millî tarih ile uğraşan mütehassısların ve millî tarihi tetkike heveskâr Türk gençlerinin nazarı dikkatlerini celp eylemeği münasip gördüm.

1931 de basılmış olan birinci cildin baş tarafında küçük kıtada bir Anadolu haritasiyle Kayseri Vilâyetini gösteren diğer bir harita vardır. Bundan sonra Kayseri şehrinin tarihî ve topografik vaziyeti muhtasar surette yazılmıştır; daha sonra da Kayseri'deki kale, müteaddit cami, medrese, türbe vesairenin tarifleri, plânları ve kuşbakışı manzaraları ve harap binalaın eski halleini tasvir eden resim ve planları da gösterilmek suretiyle âbidat gözönünde canlandırılmıştır. Kayseri şehrinin içindeki binalara ait olan bir faslı müteakip Sultan Hanından bahsedilmektedir. Bu kısımlar kitabın yüz büyük sayıfasını işgal etmektedir.

Bu birinci cildin diğer bir faslında Niğde'deki kıymetli tarihî eserlerin tarif, plân vesairesine geçiliyor. Şehirdeki mühim eserlerden sonra vilâyet haricindeki Bor, Kemerhisar,

Ulukışla'daki kıymetli binalardan bahsediliyor. Bu Niğde faslı Kayseri faslına nispetle daha az olup elli altmış sayfa kadardır. Bu cildin içindeki yüzüç kadar resim ve plândan mâda sonunda pek nefis olarak basılmış yüz yirmi fotograf vardır.

***

M. Albert Gabriel'in bu sene basılmış olan eserinin ikinci büyük cildi ise, Amasya, Tokat ve Sivas havalisindeki kıymeti mimarîyi haiz eserleri ihtiva etmektedir. Bu eserin de münderikatına şöyle bir göz gezdirelim :

Bu cildin de baş tarafında Amasya, Tokat ve havalisini yösteren bir harita ile üzerinde bu üç vilâyetten başka Kayseri ve Niğdeyi de çizgili olarak gösteren ve neşrolunan bu iki cilt eserdeki âsarı atika mıntakasını irae eden bir Anadolu haritası da vardır.

Eserde iptida Amasyadaki eserler gösterilmiştir. Bu fasılda Amasyanın tarihî ve topoğrafik vaziyeti ve şehrin çok güzel çizilmiş iki plânı göze çarpar. İkinci plânda şehirdeki meşhur âbidelerin mevkileri gösterilmiştir. Bundan sonra da Amasya kalesi hakkında mücmel ve fakat kıymetli malumat vardır; müracaat edilen mehazlar hamiş olarak her sayıfanın altında gösterilmiştir.

Bu parça da bitince şehir dahilindeki cami, medrese, hastahane ve meşhur türbelere geçiliyor ve hepsinin plânları gösterilerek herbirisi hakkında malumat veriliyor. Burada camilere Selçuk âsârından olan (Burmalı minare) ve medreselere evelce hastahane iken sonra medreseye çevrilen ve on dördüncü asırdaki Türk âsarından olan bina ile başlanıyor. Selçuk beylerinden Torumtay ve Halifet Gazî türbeleri ile İkinci Gıyasettin Mesudun türbeleri hakkında malumat veriliyor.

Eser buraya kadar altmış beş sayıfadır ve iki kısmı havidir.

Üçüncü kısım Amasya şehrinin haricinde ve vilâyet dahilindeki binalara aittir. Ezinepazar'daki han ile Merzifon'daki Kara Mustafapaşa hanı Çelebi Mehmedin medresesi bu meyandadır. Amasya Vilâyeti âbideleri burada bitiyor ve sonra Tokata geçiliyor.

Tokat kısmındaki tertip, Amasyadakinin aynıdır ve burada Danişment Selçuk, Osmanlı eserlerinden bahsedilen kısım yirmi dört sayıfalık yer tutar ve sonra vilâyet mülhakatına geçilir. Tokadın Pazar Nahiyesindeki meşhur Selçuk hanı, Ziledeki mühim binalar, Turhal, Sonisadan bahsedilen ve hâlâ birçok tarihî âbideleri sinesinde muhafaza eden Niksardaki eserler yazılır; Niksar kalesi, Dânişment Hükümdarı Nizamettin Yağıbasan medresesi, Çöreğibüyük, Kırkkızlar türbesi Niksardaki kıymetli eserler arasında gösterilmektedir.

Bu cildin son faslı Sivas şehri ile mülhakatındaki eserlerden bahseyler. Yukarıdaki plân aynen burada da tatbik edilmiştir ve kitabın sayıfa 131 den 164 e kadar olan kısmını ihtiva

eylemektedir. Bundan sonra Sivas kazalarından olan Yenihan ve Divrikideki eserler gösterilerek bu cilt de nihayet bulmaktadır. Eserin sonuna, Amasya, Tokat ve Sivas ile havalisine ait olmak üzere pek nefis olarak basılmış olan 167 fatograf ilave edilmiştir. İki citlik bu mühim eseri Türk irfan âlemine velev mücmelen olsun bu kadar tanıtmak kâfidir, zannederim. Müsait bir zamanda her iki cilt hakkında ayrıca bir tenkit neşredilecektir.

Türk Darülfünununda müderrislik etmiş olan muhterem Profesör M. Albert Gabriel müddeti bitip de müderrislikten ayrılırken evelce bir hayli emsalini gördüğümüz profesörler gibi elini, kolunu sallıyarak vazifesinden çekilmemiş, bizdeki hizmeti müddetince mesleğine ait tetkikat ve tetebbuat ile Anadoluda seyahatlar yaparak Türk irfan âlemine iki mühim eser yadigâr bırakmak suretiyle Türklerin ebedî şükranını kazanmıştır.

Bugün Türkiyede Fransız Arkeoloji Enstitüsü Müdürü bulunan muhterem profesörü ilim âlemine kıymetli bir eser daha hediye ettiğinden dolayı tebrik ve memleketimize ait diğer tetkiklerini de neşreylemesini temenni eylerken kendilerine samimî teşekkürü vecibeden bilirim.

Bundan bir sene evel birinci cildin neşri münasebetiyle Vakıt gazetesine yazdığım bir makalede eserin büyüklüğü ve fiyatının yüksekliği sebebiyle bunu herkesin tedarik edemiyeceğini düşünerek o zaman Maarif Vekili bulunan merhum Doktor Reşit Galip Beyden, gençlerin ve müdekkiklerin istifadeleri için bazı kütüphanelere birer nüsha alınmasını rica etmiştim. Bu kıymetli eserin ikinci cildinin neşri münasebetiyle aynı ricayı faal Maarif Vekili muhterem Abidin Beyfendiye de tekrar ediyorum.

Uzunçarşılı oğlu İSMAİL HAKKI

***

TÜRKİYE BİBLİOĞRAFYASI, *MAARİF VEKÂLETİ*, Devlet Matbaası, 1933.

ESKİDEN Maarif Vekâleti bir Bibliografya risalesi çıkarırdı. Bu risaleyi takip etmek her münevver için mübrem bir ihtiyaç halinde idi. Hele Türkiye'deki ilim ve fikir hareketlerini takip edenler için yegâne merci idi. Şimdi de bu risale yerine Maarif Vekâleti 1928 senesindenberi yeni harflerle basılmış bütün kitapların hepsini gösteren mühim bir esercik neşretmektedir. Türkiyedeki ilim hareketlerini, fikir cereyanlarını, hangi sahaların daha fazla işlendiğini bir bakışta ve toplu olarak görmek itibariyle de mühim olan bu kitap her münevver için en lüzumlu eserlerden birincisi olmak lazım gelir. Zira bizde tabiler kitap reklamlarını her münevvere sunmağı ve herkesi kitap etrafında alakadar etmeği bilmediklerinden hiçbir münevverin Türkiyede çıkan kitapları bilmesine imkân yoktur. Bunun içindir ki, böyle bir esere pek çok lüzum vardır.

Evelce neşrolunan Biblioğrafyada

her kitap hakkında kısacık bir tanıtma yapılmakta idi. Bu eserde ise böyle bir şey olmadığından kitabı, ben herhangi bir Avrupa kütüphanesinin kitap kataloğundan ayırdedemezmekteyim.

Mamafih her kitap hakkında birkaç satırlık tanıtma yazısının yazılmadığına bir noktadan da memnun olmak lazım gelir. Çünkü bu eseri hazırlıyan her kim ise henüz kitapları mevzuuna göre dahi tasnif edemediğinden bir de her kitaptan bahsetmek zarureti karşısında kalmış olsaydı, bu işi başarmasına imkân kalmazdı. Henüz kitabın münderecatı hakkında dahi en basit bir fikir edinemiyenlerden kitap hakkında birkaç satır yazı beklemek pek fazla olur, zannındayım.

Şimdi kitapta gözümüze ilişen noksan ve yanlışlara gelelim :

Gazeteler bahsinde İzmir'de çıkan Işık gazetesinin adı unutulmuştur. Askerî mecmualar bahsinde Deniz mecmuası zikrolunmamıştır. Halbuki askerî neşriyat o kadar muntazam ve takibi kolaydır ki, Millî Müdafaa Vekâletine müracaat etmek ,zannederim her müşkülü halle kâfidir. Daha sonra askerî neşriyatın muntazam kataloğları da vardır. Felsefe kitapları arasında Talim ve Terbiye Azasından Saffet Beyin kitapları kaydedilmemiştir. Abdülbaki Beyin Melamîlik ve Melamîler adlı eseri din kitabı değildir.

Siyasiyat bahsinde şöyle bir kitap ismine rasgelirsiniz:

Fen bilgisi, Atelye işleri rehberi (kısım 1), Demir işleri

Bu kitap acaba, demir siyasetinden mi bahsediyor diye merak ile aradım. Neticede bu eseri de tasnif edenin siyaseti, atelye işlerine kadar sokacak derecede pek geniş manada anladığını gördüm. Aynı bahiste Osmanlı ülkesinde Hıristiyan Türkler adlı eser de kaydedilmemiştir. Bu eser siyasiyattan ziyade tarihtir. Netekim orada da ayrıca zikrolunmuştur. Türklük ve Türkçülük izleri adlı eser de siyasiyat kitabı değildir.

İktısat kitapları arasında Cevdet Nasuhi Beyin bir kitabı zikrolunmuş, diğeri unutulmuştur. Hukuka ait kitaplar arasında da Fahrettin Beyin Adaletin diledikleri ve Ahmet Esat Beyin Nasıl bir adliye istiyoruz adlı eserleri zikrolunmamıştır.

Kitapları tasnif ederken halk bilgisi ve feminizm diye bir tasnif göze çarpmaktadır. Bu iki nesnenin yekdiğeriyle alakasını bir türlü anlıyamadım. Bu bahiste halk bilgisine ait o kadar çok kitap unutulmuştur ki, isimlerini dahi burada zikretmekle yazımı pek uzatacağımdan sarfı nazar etmek mecburiyetindeyim. Hiç olmazsa Halk Bilgisi Dergeninin neşriyatı gözden geçirilmiş olsaydı, birçok kitap ismi bulmak mümkün olurdu.

Lisaniyat bahsinde benim Türk dünyası adlı eserim de yazılmıştır. Kitabımın lisaniyata ait olduğunu bilmiyordum. Eseri tasnif eden zata teşekkür ederim. Ali Canip Beyin Türk edebiyatı antolojisi adlı eserini de edebiyat nazariyeleri bahsinde bulabilirsiniz.

Şiir kitapları bahsinde Cezmi Ta-

hir'in Emekleyiş'i unutulmuştur. Halk hikâyeleri bahsinde Dehri Beyin Çankırı masalları zikrolunmaktadır. Halbuki bu kitap halk bilgisi bahsinde zikrolunmak lazımdır. İran edebiyatı bahsinde Hasan Âli Beyin Mevlâna'nın rubaîleri adlı eseri zikrolunuyor. Mevlâna İran edebiyatına maledilirse her ana dilinden başka bir dil ile yazı yazanı milliyetinden tecrit etmek lazım gelecektir. Rus edebiyatı bahsinde de Ömer Hayyam'ın rubaîleri, tercümeleri kaydedilmektedir. Ömer Hayyam'ın Rus edebiyatına hizmetini keşfeden bu musannifi tebrik etmek lâzım gelir.

Nurullah Ata'nın mitolojisi din kitapları meyanında zikrolunmuştur. Fakat Hasan Cemil Beyin Jupiter'ini tarih kitapları arasında bulabilirsiniz.

Bu satırlarımla kimseye dokunmak, kimseyi rencide etmek istemediğimi, hattâ bunu yapan zatın ismini dahi bilmediğimi de burada ayrıca kayda lüzum gördüm.

H. N.

İRADECİLİK ve KÖYCÜLÜK

NUSRET KEMAL

GEÇEN yazıda zıt görüşlerden bahsolunmuş, Maddecilik-Ruhçuluk, Zaruretçilik-İradecilik, Fertçilik-Cemiyetçilik tezatları kısaca anlatılmış ve bu tezatları tasfiye edebilecek bir köycülük görüşü ortaya konulmuştu.

Bu yazıda dikkati çekmek istediğim nokta aradaki bütün zıtlıklara rağmen hemen bütün görüşlerde müşterek olan bir cihettir: Tarihî zaruretçilik. Maddeciler ve ruhçular, zaruretçiler ve hattâ iradeciler, fertçiler ve cemiyetçiler insanın dışında ve ona hâkim, onu idare eden, süren bir kuvvet — bu kuvvetin isimleri çok değişirse de amelî mahiyeti aynıdır — tasavvur etmekte birleşirler. Bu görüşlerin toplanma noktası insanı sevk ve idare eden maddî veya manevî, insan dışında kuvvetlerin mevcut olduğu ve bu kuvvetlerin beşeriyeti bir tarihî zaruret yolunda yürüttüğüdür: bir takım maddî veya manevî, fizik veya metafizik kanunlar vardır ki insan bunlar üzerinde müessir olamaz, onlara şuurlu veya şuursuz itaat ederek bilebileceği veya bilemiyeceği bir zarurî âkibete doğru yürür.

İnsan ruhundaki bu zaruretçiliğin ilk insana kadar dayanan çok eski bir kaynağı vardır. Bu zaruretçilik muhakkak ki ilk insanların tabiat kuvvetleri karşısında ürkek tevekkülü ile başlamıştır. Fakat tabiatin insana verdiği en büyük nimet olan şuur inkişaf ve tekâmül ettikçe üstün kuvvetler karşısında boyun eğmek zaruretinden doğan tevekkül ve esaret hayatına karşı bir isyan ruhu kendini göstermiştir. Bu isyan ruhudur ki, insanlara tabiatin yıkıcı ve sürükleyici kuvvetlerine karşı koymak şuurunu vermiştir. Tarihten evelki zamanlarda bu şuura varamıyan, yani şuursuz hayvan halinde şuurlu insan haline geçemiyen insan nesillerinin mün kariz olup gittiklerini görüyoruz. Dünyanın geçirdiği sıcak-soğuk, kurak-sulak devreler insan şuurunun ve iradesinin inkişafı için en büyük münebbih olmuştur. İnsan şuur ve iradesinin her büyük sıkıntıdan sonra büyük bir hamle yaptığını görüyoruz.

Burada da geniş bir zaruret kendini göstermektedir: Sıkıntı devirleri ve onları takip eden inkişaflar. Fakat dikkat etmek lazımdır ki, bu zaruret telakkisiyle her hadisenin mutlak olarak ondan evel gelen hadiseler kümesiyle tam intibaklı bir izahını arayan ve bu izah sistemine dayanarak ilerisi için kehanetler yapan dar zaruretçilik arasında büyük fark vardır. Bu farkın en mühim iki veçhesi neticenin iki ihtimal arzetmesi: sıkıntı devrelerinden şuur ve iradesinin zaferiyle çıkamıyanların mahvolması, muzaffer çıkanların ise yeni bir

inkişaf devrine girmeleri ile bu inkişaf devresinin eski hadiselerin mihanikî bir neticesinden ziyade insan şuur ve iradesinin çeşitli muhassılası olmasıdır.

Şuur ve irade şüphesiz çok yavaş, hattâ büyük sıkıntı devirlerinde dahi çok az, inkişaf etmektedir. Bundan belki yüzbinlerce yıl önce ufak bir şuur ve irade kıvılcımı ile hayvanlardan ayrılmış olan insan ülküsü olan şuur ve iradeye varma yolunun belki ancak yarısına gelmiştir. Fakat ümit edilebilir ki, beşeriyetin bugün içinde bulunduğu büyük ıztırap insanı inkişaf merhalesinin ikinci yarımına atlatacak bir hamle zamanı hazırlamaktadır. Beşeriyetin bu hamle ile tarihî zaruretçiliğin izah edemiyeceği yeni bir şuur ve irade devresine girmiyeceğini kimse iddia edemez.

İster iştirakçi, ister sermayeci olsun, bütün tarihî zaruretçilerin bugün kü vaziyet için gördükleri bir tek çıkar yol vardır: İştirakçilikle sermayeciliğin çarpışması ve ikisinden birinin galip gelmesi ve bu galibiyetin yeni bir sanayi ve cemiyet kurumuna yol açması.

Binlerce yıldanberi çatışan tabiat kuvvetleri arasında sürüklenip gitmiş olan beşeriyetin bugün içinde bulunduğu ıztırap karşısında da bu kadar *pasif* ve mütevekkil bir vaziyet alması tabiîdir. Tabiat kuvvetlerine boyun eğegelmiş olan insan bugün de kendi yarattığı iktısat, sanayi, ve cemiyet kanunları karşısında aynı ürkeklikle boyun eğmek temayülünü göstermektedir. Hattâ makine karşısında duyulan korku bazen o kadar büyüyor ki makineye Frankenştayn ca navarı adı bile veriliyor; tevekkülün arâzından olan mistik bir bedbinlik veya nikbinlik ruhları kaplıyor.

Beşer inkişafının bu büyük dönemecinde tarihî zaruretçilik ismi altında bir harekt taslamakta olan tevekkülcülükten kendini kurtarabilen mil letler son buz devrinde hayatiyetini muhafaza etmiş olan ırklar gibi dünya tarihinde büyük roller oynıyabilirler. Beşeriyetin bu sıkıntıdan muzaffer çıkacağı muhakkaktır. O zaman muzaffer olan kapitalizm veya komünizm olmıyacak, insanı madde, makine, iktısat, cemiyet kanunları üzerinde hâkim kılacak şuur ve irade olacaktır. Bu suretle insan tekâmülünü kendi eline alacak ve şimdiye kadar olduğu gibi hadiselerin önünde sürülüp veya ardında sürüklenip gitmiyecektir.

Beşeriyet bu yeni inkişafının en mümbit tarlasını bugünkü fena teşkilatlanma yüzünden makineye, sınıf telakki ve mücadelelerine esir olmak insiyaklarını inkişaf ettirmiş olan şehirlerden ziyade bakir ruhu dışardan gelen yabancı sıkıntılar içinde bunalan köyde bulacaktır.

Köycülük bakımından iradecilik şu demektir: Bir memleketi idare edecek en salahiyetli ve en kudretli kuvvet o memleketin millî bünye içinde iktısadî ve ruhî istiklale, ferdî şuur ve iradeye sahip vatandaşların bütününden çıkan maşerî şuur ve iradedir. Bu tarif belki demokrasinin de tarifi olabilir. Bu tarifte zikri geçen vatandaşın *yetişmesi* için en elverişli yer ise *köy*dür. Ve dünyanın bugün

içinde bulunduğu maddî ve manevî, iktısadî ve harsî, siyasî ve içtimaî sıkıntılar köylerde böyle vatandaşların yetişmesine yardım edebileceği gibi şehirlerdeki münevverlere de yeni bir ufuk açabilir.

İktıdarî sigayi kullanmak akla şüphe getirecektir. Fazla kehanet yapmaktansa şüpheye bir parça yer bırakmak daha iyidir. Ya bu sıkıntıdan da iradesi ve şuuru inkişaf etmiş bir beşeriyet, hiç olmazsa bazı milletler, çıkmazsa ? . . sualine, dar zaruretçilerin kehanetine sapmadan şu cevap verilebilir: İnsanlar ya kendi mukadderatlarını — o zaman *mukadderat* yerine başka bir kelime koymak icap edecektir — idare etmeği öğrenmek yoluna girecekleri yahut bu yolu buluncaya kadar daha çok ıztırap çekeceklerdir.

KELES KÖYÜNE DAİR BURSA VALİLİĞİNİN BİR TAVZİHİ

ÜLKÜ'nün 15 inci sayısında "Bursanın Keles köyü" üzerinde yaptıkları tetkik çıkmış olan Refik ve Ziya Beyler geçenlerde Ülkü'ye yazdıkları bir mektupta tetkiklerinin bazı resmî makamlar tarafından pek iyi karşılanmadığını, yanlış anlamaların köy muhitinde de dedikodulara sebep olduğunu bildiriyorlardı. Geçen sene bir Köy Muallimi arkadaşın da Köy Anketine cevap olarak gönderdiği tetkikin bazı yerleri köylü tarafından iyi anlaşılmamıştı. Kendini köy ülküsüne vermiş Türk gençlerinin kendi köyleri ve onu idare edenler "aleyhinde" bulunmasına imkân tasavvur etmek güçtür. Onların köylerini ve onun idaresini daha iyi görmek iştiyakı ile yaptıkları tenkitleri de çok görmemek lazımdır. Şunu da hatırdan çıkarmamak icap eder ki, demokrasinin temelini hayırhah tenkit teşkil eder. Bursa Vilâyetinin iki gencin yapatığı tetkikteki tenkitçi kısımları alaka ile karşılaması ve vaziyetleri tahkik ederek efkârı umumiyeye izahat vermek lüzumunu duyması şükranla karşılanacak bir harekettir. Bursa Vilâyetinden "Keles köyü" yazısı hakkında gelen mektubu olduğu gibi koyuyoruz.

Ankara'da Ülkü Mecmuası Neşriyat Müdürlüğüne

Ülkü Mecmuasının Mayıs 934 tarih ve 15 sayılı nüshasının 234 üncü sayıfasında (Bursa'nın Keles köyü) serlevhası altında Refik ve Ziya imzalariyle yazılan yazının bazı noktaları hakikate muhalif ve muhtacı tavzih görüldüğünden tashih buyurulmasını rica ederim.

1.— Bu yazıyı yazanlardan birisi Keles Nahiyesinin Çukur Mahallesinden Rençper Mustafa oğlu Refik ve diğeri aynı mahalleden Ölü Mustafa oğlu Ziya Efendiler olduğu ve Ankara Ziraat Enstitüsünde okuyan bu iki gencin tatil müddetini geçirmek üzere köylerine geldikleri zaman müşahedelerini avdette mecmuaya yazdıkları öğrenilmiş ve fakat tetkiklerini iyi ve esaslı yampadıkları için mecmuaya yanlış ve noksan malûmat vermek gafletine düştükleri anlaşılmıştır.

2.— Mecmuanın 235 inci sayıfasının birinci sütununun nihayetinde (Köylünün işi ekseriya geç ve zamanında görülmez; memurlarımız köylüye iyi muamele etmesini öğrenmiş değillerdir.) ibaresini hâvi bir kayıt vardır. Vilâyetimiz dahilinde köylü işlerinin geç yapıldığı ve zamanında görülmediği vâki değildir. Vilâyet memurlarının umum halkın işini süratle ve kolaylıkla yapar ve yapmaktadır. Şimdiye kadar işi görülmediğinden veya geç kaldığından dolayı Na-

hiye Müdürüne ve Merkezi Vilâyete müracaat ve şikâyet vâki olmamıştır. Bu itibarla mecmuadaki bu kayıt varit değildir.

3.— Gene aynı sayıfanın ikinci sütununun sonlarında (Bu sene ders okutan muallimler çalışkandır. Fakat bir muallime lazım olan metot ve bilgiden mahrumdurlar. Mektep dışında hiç faaliyetleri yoktur. Cümhuriyet Bayramında halka cümhuriyeti tanıtacak birkaç söz söylemediklerini kalbimiz sızlıyarak öğrendik.) diye yazılmaktadır.

Keles'te çalışan muallimler uhtelerine tevdi edilen meslekî vazifeyi tamamiyle başarmağa muktedir ve kabiliyetli muallimlerdir. Vazifelerinde de muvaffak olmuşlardır. Aynı zamanda bu muallimler mefkûrevî sahada da icap eden mesaiyi yüksek bilgi aşkiyle ifa etmişlerdir. Bilhassa Cümhuriyet Bayramında merkezden gönderilen piyesleri hazırlamışlar ve beğenilmeğe lâyık bir şekilde halka göstermişlerdir. Bu canlı şekilde temsil edilen piyeslerden başka bayram gününün şerefiyle mütenasip yapılan bütün tezahüratta rehperlik vazifesini tamamiyle ifa etmişlerdir. Şu halde haklarındaki menfi kanaat tevlidine müsait olan bu yazıların hilâfı hakikat olduğu anlaşılmaktadır.

4.— Gene mecmuanın 239 uncu sayıfasının 2 inci sütununda (Ceviz veren bütün büyük ağaçlar kesilmiş, ceviz sahipleri çok ziyan etmiş, fen memurlarının nasıl damgaladıklarına aklımız ermiyor.) ibaresi görülmektedir.

Mevzubahs olan ceviz ağaçlarının ceviz vermek kabiliyetinden mahrum ve çürümeğe mahkûm ağaçlardır ki, bunlar alâkadar fen memurları tarafından görülerek damgalanır. Ve kesilmesine ruhsat verilir. Meyve veren ağaçların kesilmesi katiyen memnudur. Buna bilhassa kaçak ağaç kesmek ve sevketmeğe meydan vermemek için vilâyetçe şiddetle takibat yapılmakta olduğuna göre bu yazı da doğru ve varit değildir.

5.— Gene aynı sayıfada (Cahil köylünün kooperatif esasını anlamamış, banka para dağıtıyormuş diye her kes para almış ve borçlanmıştır... ilâ) kaydı görülmektedir. Köylümüz iyi ve kötüyü anlar ve bilir, bu husustaki kabiliyetlerinin gün geçtikçe daha ziyade inkişaf etmekte olduğu kemali şükranla görülmektedir. Köylülerimiz kooperatifin iktısadî faydalarını ve esasını anlamış ve bundan azamî istifade etmiştir.

6.— Gene mecmuanın 238 inci sayıfasının birinci sütununun nihayetlerinde (Köylülerin tavuklarını ıslah etmek için geçen sene yüzlerce yumurta toplayıp Bursa Ziraat Mektebinden değiştirmek istediler, fakat teşebbüs neticesiz kaldı.) ibaresi yazılıdır. Filhakika cins yumurta ile değiştirmek için Nahiye Müdüriyetince Ziraat Mektebine yumurta gönderilmiş ve fakat o sene için külliyetli mübadele imkânsızlığı yüzünden ilk fırsat husulünde temin edilmek üzere ancak mümkün olabilen mıkdar verilebilmiştir.

7.— 240 ıncı sayıfanın birinci sü-

tunundu (Doğrudan doğruya hastahaneye müracaat eden köylülerin birçoğunu kabul etmiyorlar. Kabul olunmıyan hastalar Halk Fırkasına müracaat ediyorlar ve Fırka vasıtasiyle hastahaneye kabul ediliyorlar.) ibaresi vardır.

Vilâyetimizdeki Mmeleket Hastahanesinde yatak nispetinde hasta kabul olunuyor. Boş yatak olduğu halde kabul edilmemiş hiçbir hasta yoktur. Bazı fakir hastalar vesaiti nakliye ücretlerinin temini için Halk Fırkasından yardım ve muavenet görmüşlerdir. Fakat hastahaneye kabulleri için tavassut teklifine zaten lüzum olmadığından yapmamışlardır. Hastalar doğrudan doğruya hastahaneye usulü dairesinde sevk ve kabul olunurlar.

Mesele bundan ibarettir. Mecmuaya aynen dercini rica ederim Ef.

Bursa Valisi V.

HAKIMIYETİ
MILLIYE
MATBAASI